

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

**Trhová kniha města Nového Bydžova z let
(1541, 1542) 1543–1570 (1596)**

Bakalářská práce

Autor: Adam Novák
Studijní program: Historické vědy
Studijní obor: Historické vědy – specializace Archivnictví
Forma studia: Prezenční
Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Hradec Králové 2023

Zadání bakalářské práce

Autor: Adam Novák
Studium: F19BP0080
Studijní program: B0222A120001 Historické vědy
Studijní obor: Archivnictví
Název bakalářské práce: Trhová kniha města Nového Bydžova z let (1541, 1542) 1543-1570 (1596)
Název bakalářské práce AJ: Market Book of the Town of Nový Bydžov (1541, 1542) 1543-1570 (1596)

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce si klade za cíl zpracovat diplomatický rozbor vybraného pramene - Trhové knihy města Nového Bydžova (1541, 1542) 1543-1570 (1596) - a zasadit ho do historického i správního vývoje města Nového Bydžova 16. století. Náležitá pozornost bude kontextuálně věnována také dalším dochovaným novobydžovským pramenům sledovaného období, aby bylo možné doplnit závěry výzkumu trhové knihy a sledovat její postavení v rámci novobydžovské městské kanceláře. Nedílnou součástí práce bude dále kapitola věnující se terminologickým problémům studia pozemkových knih a zařazení zkoumaného pramene do jejich systému. Aby byly závěry podpořeny citacemi z pramene, bude při tvorbě práce hojně využívána metoda transkripce českého raně novověkého textu.

Prameny:

SOA Hradec Králové, SOKA Hradec Králové, fond Archiv města Nový Bydžov, Trhová a gruntovní kniha 1541-1578, inv. č. 1109, kn. č. 32.

SOA Hradec Králové, SOKA Hradec Králové, fond Archiv města Nový Bydžov, Trhová a gruntovní kniha 1559-1646, inv. č. 1110, kn. č. 33.

SOA Hradec Králové, SOKA Hradec Králové, fond Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495-1707, inv. č. 1094, kn. č. 17.

SOA Hradec Králové, SOKA Hradec Králové, fond Archiv města Nový Bydžov, Kniha svatebních smluv a závětí 1561-1650, inv. č. 1107, kn. č. 30.

Literatura:

Josef HANZAL, *Současný stav a úkoly studia českých pozemkových knih*, SAP 14, 1964, č. 1, s. 39-59.

Jan KAPRAS (ed.), *Kniha svědomí města Nového Bydžova z l. 1311-1470. S výsadami a akty o výkupu svobody*, Nový Bydžov 1907.

Stanislav POLÁK, *Trhové knihy českých poddanských měst v 1. polovině 16. století*, SAP 18, 1968, č. 2, s. 412-451.

Jiří PRAŽÁK, *O metodě diplomatického studia městských knih*, AČ 3, 1953, s. 145-162, 205-227.

Jaroslav PROKOP, *Nový Bydžov v proměnách staletí*, Nový Bydžov 2005.

Celestin ŘÍHA, *Místopis a dějiny královského věnného města Nového Bydžova*, Praha 1868.

Ivan ŠTOVIČEK, a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002.

Václav VOJTÍŠEK, *O studiu městských knih českých*, in: *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953, s. 52-85.

Jana VOJTÍŠKOVÁ - Vít ŠEBESTA, *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*, Ústí nad Orlicí 2013.

Miloslav VOLF, *Vývoj gruntovních knih ve světle zákonů a hospodářských instrukcí*, Zprávy českého zemského archivu 8, 1939, s. 43-108.

Zadávající pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Oponent: Mgr. Martina Bolom Kotari, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 21.12.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 28. 04. 2023

.....

Poděkování.

Děkuji vedoucí práce doc. PhDr. Janě Vojtíškové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce.

Děkuji své rodině za podporu, které se mi v průběhu tvorby bakalářské práce dostávalo.

Anotace

NOVÁK, Adam. *Trhová kniha města Nového Bydžova z let (1541, 1542) 1543–1570 (1596)*, Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2023, 88 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá diplomaticko-paleografickým rozbořem a obsahovou analýzou Trhové knihy města Nového Bydžova (1541, 1542) 1543–1570 (1596). Tento rozbor vedl ke zpřesnění názvu pramene i k zpřesnění časového rozsahu vkladů oproti názvu pramene uvedeného v rámci archivního inventáře fondu Archiv města Nový Bydžov, uloženého ve Státním okresním archivu Hradec Králové. Sledovaný pramen obsahuje zápisy trhových smluv, jež zachycují změnu držby majetku osob příslušných pod městské právo poddanského a později královského věnného města Nového Bydžova. Pokud kniha obsahuje zápis, jež postihuje změnu držby gruntovního pozemku, pak daná osoba, jež spadá pod právní okruh městské provenience, drží tento pozemek formou příplatníka na daný gruntovní pozemek. Trhová kniha rudná užívá pro zápis trhových smluv stabilní struktury trhových formulářů. Osm hlavních písarů do ní zapisovalo trhové smlouvy ex post okamžikem jejich schválení v městské radě. Kniha je proto radním typem městské trhové knihy, do níž se zápisy trhových smluv vpisovaly chronologicky, přičemž se od folia 84v počaly zapisovat dle systému zápisu na reálná folia. Výzkumem bylo prokázáno, že původně obsahovala Trhová kniha rudná více folií. S ohledem na dochované odkazy in margine můžeme prokázat ztrátu alespoň 85 folií. Soubor zachycující zápisy z let 1541–1566 je kompletní a umožňuje výzkum pramene ve světle těchto záznamů.

Klíčová slova

16. století; Nový Bydžov; městská správa; městská kancelář; trhová kniha

Abstract

NOVÁK, Adam. *Market book of the town of Nový Bydžov from (1541, 1542) 1543–1570 (1596)*, Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2023, 88 pp. Bachelor thesis.

The bachelor thesis deals with diplomatics, paleographic and content analysis of the Market book of the town of Nový Bydžov (1541, 1542) 1543–1570 (1596). This analysis led to the more precise name of the source as well as the time range of the deposits compared to the name of the presented source listed in the archive inventory of the fund Archive of the town Nový Bydžov stored in the State district archive of Hradec Králové. The monitored source contains records of market contracts, which capture the change of ownership of the assets of the persons which belong under the municipal law of the liege and later the royal dowry town of Nový Bydžov. If the book contains a record that affects the change of ownership of the rustical plot of land, then the given person, which belongs under the legal area of municipal provenance, holds this rustical plot of land in the form of an additional payer for the given rustical plot of land. Observed market book uses for the records of market contracts a stable structure of market forms. Eight main scribes wrote market contracts into the book ex post at the moment they were approved by the town council. Presented market book is therefore a councilor's type of municipal market book, in which records of market contracts were entered chronologically, while beginning from folio 84v they have been written according to the system of writing on a real folios. Research has shown that the market book originally contained more folios. Taking into account the surviving references in the margin, we can demonstrate the loss of at least 85 folios. The file containing the records from 1541–1566 is complete and allows research of presented source in the light of these records.

Keywords

16th century; Nový Bydžov; municipal administration; town office; market book

Obsah

Seznam použitých zkratk.....	8
Úvod.....	9
1 Dějiny města Nového Bydžova do konce 16. století	12
1.1 Novobydžovsko – historicko-geografická charakteristika regionu	12
1.2 Dějiny (Nového) Bydžova do roku 1516	13
1.3 Dějiny Nového Bydžova od roku 1516 do konce 16. století.....	21
2 Městské knihy jako specifická diplomatická kategorie	28
2.1 Trhové knihy v počínajícím raném novověku	29
3 Trhová kniha města Nového Bydžova (1541, 1542) 1543–1570 (1596).....	35
3.1 Vnější diplomatický rozbor pramene	35
3.2 Vnitřní diplomatický rozbor pramene	54
3.2 Obsahová analýza pramene	67
Závěr.....	80
Seznam pramenů a literatury	83
Seznam tabulek	86
Seznam obrázků	87
Seznam příloh.....	88

Seznam použitých zkratek

AČ	Archiv český
f.	fond
fol.	folio
g. míš.	groš míšeňský
inv. č.	inventární číslo
kn. č.	kniha číslo
NA	Národní archiv
SAP	Sborník archivních prací
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
r	recto (označení přední strany listu)
v	verso (označení zadní strany listu)

Úvod

Tématem bakalářské práce je městská kniha označovaná dosavadní literaturou jako Trhová kniha rudná, jíž doposud nebyla, až na drobné výjimky, věnována badatelská pozornost. Aktivně pramen využívá pouze dílo Josefa Kašpara, které představuje vývoj církevních dějin v Novém Bydžově od počátku bydžovských dějin do konce 19. století.¹ Konkrétně užívá dílčí zápisy z trhové knihy v kapitolce, která přibližuje působení Jednoty bratrské v Novém Bydžově. Dílo Jana Kaprase, který v úvodu své edice novobydžovské *Knihy svědomí 1311–1470* představuje historický vývoj Nového Bydžova, zmiňuje Trhovou knihu rudnou pouze při výčtu do té doby dochovaných novobydžovských městských knih.² Krátce – zhruba v rozsahu tří normostran, představil ve své diplomové práci Trhovou knihu rudnou Vojtěch Klíma, jehož cílem bylo stručné představení všech dochovaných trhových knih východočeských věnných měst.³ Pramen je dnes součástí archivního fondu – Archiv města Nový Bydžov, jenž je uložen ve Státním okresním archivu Hradec Králové pod názvem Kniha trhová a gruntovní 1541–1578. Tato trhová kniha je dodnes nejstarší dochovanou trhovou knihou města Nového Bydžova, i když, jak provedený výzkum prokáže, se v novobydžovské městské kanceláři vyskytovala alespoň jedna předchůdkyně Trhové knihy rudné.

Cílem bakalářské práce je provedení komplexního diplomatického rozboru vybrané trhové knihy, na jehož základě dojde ke zpřesnění názvu Trhové knihy rudné, aby odpovídal současné terminologii, kterou pro městskou trhovou knihu užívají jak Stanislav Polák,⁴ tak Josef Hanzal.⁵ Provedený rozbor rovněž ověří, jestli časové vymezení pramene v archivním inventáři skutečně odpovídá době aktivního zapisování trhových smluv do této novobydžovské městské knihy. Diplomatický rozbor zprostředkuje vzhled do problematiky vedení knih v rámci novobydžovské kanceláře, představí jednotlivé písařské ruce a osoby písařského řemesla, jejichž prostřednictvím se zapisovaly trhové smlouvy do Trhové knihy rudné a za využití metodologie pro výzkum trhových knih, kterou ve své práci předestřeli jak

¹ Josef KAŠPAR, *Paměti o věcech duchovních v král. věnném městě Novém Bydžově n. C. od dob nejstarších až po časy nejnovější*, Nový Bydžov 1903.

² Jan KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí města Nového Bydžova z l. 1311–1470 s výsadami a akty o výkupu svobody*, Nový Bydžov 1907.

³ Vojtěch KLÍMA, *Trhové knihy východočeských věnných měst a jejich vývoj do roku 1620*, diplomová práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2016.

⁴ Stanislav POLÁK, *Trhové knihy českých poddanských měst v 1. polovině 16. století*, SAP 18, 1968, č. 2, s. 412–413.

⁵ Josef HANZAL, *Současný stav a úkoly studia českých pozemkových knih*, SAP 14, 1964, č. 1, s. 40–41.

Stanislav Polák,⁶ tak Josef Hanzal,⁷ tak Jiří Pražák,⁸ podchytí typologii trhových formulářů a proces fungování trhové agendy v rámci novobydžovského městského úřadu. Získané poznatky obohatí historické poznání dějin Nového Bydžova sledovaného období a představí (prvotní) ucelené poznatky k problematice fungování novobydžovské městské kanceláře, byť prozatím pouze ve střípkovité podobě. Získané poznatky rovněž napomohou zpřesnit údaje, jež se dotýkají problematiky osobností novobydžovské městské správy v období před vykoupením sledovaného města z poddanství. Diplomatická analýza bude provedena v kontextu dějin města Nového Bydžova 16. století. Náležitá pozornost bude věnována rovněž ostatním dochovaným novobydžovským městským knihám daného období – do roku 1620.

Stěžejní dílo, které shrnuje dosavadní stav vědění o městě Novém Bydžově, vydal roku 2005 východočeský regionální historik Jaroslav Prokop.⁹ Nejnovější pokus o ucelený přehled dějin města Nového Bydžova vzešel z iniciativy Historického ústavu akademie věd ČR v Praze a sestaven byl kolektivem autorů pod vedením Roberta Šimůnka v díle *Historický atlas měst České republiky*, svazek č. 29, *Nový Bydžov*.¹⁰ Dílo ve stručnosti zachycuje aktuální stav probádanosti tématu a jeho stěžejní přínos tkví v představení sérií rekonstrukčních map a obrazové dokumentace ke zkoumané problematice. Nejnověji se k dějinám Nového Bydžova období 1516–1547 vyjadřuje Petr Vorel, který ve svém příspěvku představuje edici urbáře novobydžovského panství 1516–1517. Jeho studie v mnohých aspektech napravuje historické omyly tradované v dosavadní literatuře a tím zpřesňuje stav historického poznání o dějinách Nového Bydžova v době, kdy bylo město poddáno pernštejnské vrchnosti.¹¹ S novými poznatky k problematice výkupu Nového Bydžova z poddanství přichází ve své diplomové práci Martina Hladíková, jež za pomoci práce s primárními prameny rozšiřuje stav historického vědění o tomto procesu, který je dosavadní literaturou značně opomíjen.¹² Dějinami širšího Pocipliní se ve své práci zabývá Karel Kuča, jehož dílo poslouží bakalářské práci pro dotvoření historio-geografického kontextu vývoje oblasti Pocipliní, protože provedeným výzkumem bylo doloženo, že do zkoumané knihy byly

⁶ S. POLÁK, *Trhové knihy ...*, s. 412–451.

⁷ J. HANZAL, *Současný stav a úkoly ...*, s. 39–59.

⁸ Jiří PRAŽÁK, *O metodě diplomatického studia městských knih*, AČ 3, 1953, s. 145–162, 205–227.

⁹ Jaroslav PROKOP, *Nový Bydžov v proměnách staletí*, Nový Bydžov 2005.

¹⁰ Robert ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas měst České republiky*, Sv. č. 29, Nový Bydžov, Praha, 2017.

¹¹ Petr VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov v pernštejnském období 1516–1547 (Edice urbáře novobydžovského panství z let 1516–1517)*, in: *Východočeský sborník historický*, red. Petr Vorel, Pardubice 2021.

¹² Martina HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ke statutu královského věnného města*, diplomová práce na Univerzitě Palackého v Olomouci, Olomouc 2014.

zapisovány pozemky ležící v přilehlém okolí města Nového Bydžova.¹³ Výzkum, jenž je prostřednictvím bakalářské práce zachycen, doplní poznatky získané z Knihy pamětní 1495–1707 (*Liber memorabilium I. 1495–1707*)¹⁴ a Knihy svatebních smluv a závětí 1561–1650.¹⁵ Pamětní kniha nebyla dosud badatelsky zkoumána. Byla využita pouze některou literaturou k získání dílčích poznatků z městských dějin. Významně z ní kupříkladu čerpá dílo Celestina Říhy, který jako první zpracoval ucelený přehled dějin Nového Bydžova do poloviny 19. století.¹⁶ Dvojice neúspěšně obhájených absolventských prací, jejichž znění se mi bohužel nepodařilo dohledat, využívá za svůj primární pramen Knihu svatebních smluv a závětí 1561–1650.¹⁷ Proto tedy zůstává možnost diplomatického rozboru těchto novobydžovských městských knih nadále otevřena.

Bakalářská práce je členěna do tří kapitol. První kapitola stručně charakterizuje historicko-geografický vývoj oblasti Poceradliní a shrnuje dosavadní historické vědění o dějinách Nového Bydžova do konce 16. století. Následná kapitola se věnuje problematice vymezení trhových knih jako svébytného historického pramene a představuje metodologii pro jejich diplomatický výzkum. Třetí kapitola, jež je hlavní částí práce, se věnuje analýze Trhové knihy rudné. Pozornost je v ní zaměřena na diplomaticko-paleografickou i obsahovou analýzu pramene. Kapitola zahrnuje analýzu písarských rukou, trhových formulářů a typologii trhových zápisů. Součástí kapitoly je rovněž představení argumentů, které zdůvodňují potřebu zpřesnění názvu trhové knihy. Bakalářská práce obsahuje dvě přílohy. První přílohu tvoří transkripce porovnávaných trhových smluv, která bude vyhotovena za využití pravidel, jež vyhotovil Ivan Šťovíček a kolektiv.¹⁸ Druhou přílohu tvoří tabelární zpracování obsahové analýzy pramene, jež se může stát dalším východiskem pro rozličné badatelské sondy.

¹³ Karel KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Poceradliní, 1. díl*, Hradec Králové 1995.

¹⁴ SOA Hradec Králové, SOKA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, *Liber memorabilium 1495–1707*, inv. č. 1094, kn. č. 17.

¹⁵ SOA Hradec Králové, SOKA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, *Kniha svatebních smluv a závětí 1561–1650*, inv. č. 1107, kn. č. 30.

¹⁶ Celestín ŘÍHA, *Místopis a dějiny královského věnného města Nového Bydžova*, Praha 1868.

¹⁷ Petra SVATOŇOVÁ, *Diplomatický rozbor knihy Svatebních smluv a závětí města Nového Bydžova*, neobhájená bakalářská práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2010 a Jitka HUŠKOVÁ, *Svatební smlouvy novobydžovských měšťanů v době předbělohorské*, neobhájená diplomová práce na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2012.

¹⁸ Ivan ŠŤOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002.

1 Dějiny města Nového Bydžova do konce 16. století

1.1 Novobydžovsko – historicko-geografická charakteristika regionu

Oblast, v níž se nachází námi zkoumané sídelní celky Nový Bydžov, případně Starý Bydžov, s okolními vesnicemi, které v průběhu doby k oněm sídelním centrům náležely, definoval charakter krajiny tzv. Pocidliní, jenž umožnil vznik lokálního centra, které bylo přirozeně – skrze zalesněné vyvýšeniny – odděleno od okolních sídelních center širšího regionu Polabí – vzpomeňme Hradec Králové na východě a Kolín na západě.¹⁹ Charakter krajiny Pocidliní poskytl v raném středověku kvalitní podmínky pro vznik koncentrovaného osídlení, neboť představovalo krajinu – středního toku řeky Cidliny – s nejkvalitnější zemědělskou půdou, jež vznikla na základě usazování naplavenin, zejména spraše, v době eocénu. Klíčovým prvkem pro vznik koncentrovaného osídlení se stal charakter toku Cidliny, jenž podél řeky tvořil bezlesý pás s mnohými říčními nivami, které poskytly krajině Novobydžovska vhodné ekonomické podmínky pro vznik zemědělských osad a lokálních slovanských hradisek a tvrzí – budiž příkladem Chlum východně od Nového Bydžova. Karel Kuča udává v oblasti Pocidliní k 12. století na 39 doložených osad.²⁰ Nepřítomnost vodního toku vedla na přelomu 14. století k přesunu sídelního centra z lokality Starého Bydžova do nově lokalizovaného Nového (mladšího) Bydžova, neboť řeka Cidlina plnila důležitý předpoklad pro naplnění ekonomického charakteru města, potažmo celého regionu. Poskytovala vláhu pro zemědělství, ve středověku a raném novověku podmínila rozvoj řemeslné základy – umožnila pohánění mlýnů – a na dnes již regulací toku zaniklých říčních nivách podmínila vznik rozsáhlé raně novověké rybníční sítě. Cidlina taktéž plnila obranný charakter, jelikož sloužila k zaplavování obraných valů oněch hradisek i obrany Nového Bydžova.²¹

Díky příhodným přírodním podmínkám – nížině, přítomnosti řeky, mírnému klimatu, úrodné půdě, oblasti přirozeně oddělené od širšího celku Polabí – byla oblast Pocidliní, zvláště pak oblast Novobydžovska, kontinuálně osídlena již od doby eneolitu. Dokládají to četné nálezy předslovanských sídlišť v lokalitách Chudonice, Vysočany, Mlékosrby, Starý Bydžov, Mělník či Nový Bydžov.²² Dnes již s jistotou můžeme označit za nesmyslný údajný vznik starého Bydžova k datu 763, do kterého jej stavěl ve své Kronice české Václav Hájek

¹⁹ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 10.

²⁰ *Tamtéž*, s. 22.

²¹ Opevnění doloženo k 1311, srov. J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 21.

²² Srov. J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 10–13.

z Libočan, kde za prvního majitele označil jistého smyšleného Býda, syna kouřimského knížete.²³

1.2 Dějiny (Nového) Bydžova do roku 1516

Dějiny předlokačního Bydžova

První písemně doloženou zmínku o lokalitě Starého Bydžova datujeme k 23. dubnu 1186, v níž kníže Bedřich I. kromě jiného potvrzuje směnu dvou vesnic – *Plessov* a *Quaslici super Methugiam*, snad dnešního Starého Plesu a Chvalkovic na Jaroměřsku²⁴ – za část Starého Bydžova – *pro parte Butsou* – jež byla dříve provedena mezi kněžicem Přemyslem²⁵ a řádem johanitů snad příslušných ke komendě v Kladsku. Jaroslav Prokop si všímá faktu, že pouze část Bydžova byla vyměněna za dvě vsi, což svědčí o lokální důležitosti místa, jež pozdější prameny označují za trhovou ves – doložena k počátku 14. století. Listina zároveň zmiňuje původního majitele Bydžova, jistého Bohuše Bradnatého, jenž plnil pro roky 1183–1189 funkci kladského kastelána. Ve Starém Bydžově se nachází kostel sv. Prokopa z počátku 13. století, o němž se v listině Václava II. z 19. června 1305²⁶ hovoří, že odedávna přísluší k prebendě – příjmu – kostela sv. Apolináře v Sadské.²⁷ Tyto informace nám poskytují obraz o Starém Bydžově jako významném místě na kladské (polské) cestě, vedoucí z oblasti Prahy přes Polabí až do Vratislavi. Kladská zemská stezka protínala oblast Pocidliní skrze Městec Králové na (Starý) Bydžov a poté pravděpodobně vedla brodem u Skřivan dále na Hořice. Význačné pozice Bydžova jako strategického místa při blízkém brodu přes Cidlinu příslušícího ke kladské zemské stezce, jenž náležel původně lokální vrchnosti rodu Bradnatých – možno předpokládat sídlo v přilehlých Metličanech,²⁸ využil budoucí král Přemysl I., aby ho nejpozději k roku 1186 připojil pod držení své vlastní. Architektonicky významný kostel zasvěcený sv. Prokopu pouze podporuje pravděpodobnost hypotézy o významném majiteli (Starého) Bydžova, tedy králi Přemyslovi Otokarovi I.

²³ M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 25–26.

²⁴ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický ...*, s. 1

²⁵ Budoucí český král Přemysl Otakar I.

²⁶ J. KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí ...*, s. XXV.

²⁷ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 58.

²⁸ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas*, s. 1.

Vznik novobydžovské lokace

Z mlčení pramenů se lokalita Bydžova vynořuje až v listině Václava II. z 19. června 1305, z jejíhož textu vyplývá, že král Václav II. nechal – dle Karla Kuči těsně před rokem 1305²⁹ – přenést a na novém místě zbudovat město Nový (mladší) Bydžov. Jaroslav Prokop z textu písemnosti, jež mluví o starém městě – *antiqua civitas* – i ze zápisů *Knihy svědomí (Liber conscientiae Novobydžoviensis)* z let 1311–1470, usuzuje, že původní trhová ves, mající krčmy, pekaře, řezníky i tržiště,³⁰ byla před koncem století povýšena na město. Avšak kvůli nevhodné povaze místa – stísněnosti a sklonové nevhodnosti, existenci původní zástavby neumožňující zpravidelnění sídla při lokaci a konečně všemi autory jmenovaný nedostatek vodního zdroje (původní vodní pramen nemohl zajistit budoucí populační a ekonomické potřeby města) – bylo rozhodnuto o translaci města na nové místo blíže k Cidlině, která kromě umožnění budoucího ekonomického rozvoje města poskytla nově lokalizovanému městu i přirozenou obranu. Dle J. Prokopa je pravděpodobné, že na nově budované město byla přenesena městská práva z původního místa, žel zakládací listina města se nedochovala. Pro novou lokaci města byl vybrán nejnižší výběžek Metličanské terasy při pravém břehu Cidliny. Terén výběžku je plochý, nezamokřený, navíc zhruba o 3 metry vyvýšený nad hladinu řeky Cidliny. Město bylo založeno při nepřilíš široké říční nivě, aby zde mohl být snáze zbudován brod na nově přesunuté trase kladské zemské stezky, jež nově lokalizované místo protínala. Osoba lokátora nám zůstává skrytá, avšak dle K. Kuči jim mohl být první doložený rychtář Křišťan (Cristen).³¹ Samotná lokace byla provedena v první dekádě 14. století. Snad kvůli složité situaci vzniklé po smrti Václava III. – šarvátkám mezi Rudolfem Habsburským a Jindřichem Korutanským, či mezi Jindřichem Korutanským a šlechtou – nemáme o průběhu lokace žádné diplomatické doklady. Ze zprávy kronikáře Dalimila se pouze dozvídáme, že město Nový Bydžov přijalo německé žoldněře, jež hájili zájem Fridricha Sličného na český trůn.³²

Problematiku vymezení lokalizačního úsilí blíže zachycuje ve svém díle J. Prokop³³ i K. Kuča.³⁴ Bydžov byl na novém místě vyměřen na počátku 14. století – určitě před rokem 1305 – na základě aplikace římské lokační praxe, jejíž pravidelné rozměření vycházelo

²⁹ Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae, II.*, Praha 1895, s. 143–144, (dále jen CIM II).

³⁰ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 36.

³¹ *Tamtéž*, s. 49.

³² R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 2.

³³ Srov. J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 25–29.

³⁴ Srov. K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 44–53.

z ústředního bodu (*terminus medius*), jenž se nachází ve středu velkého bydžovského čtvercového náměstí o rozloze přibližně jednoho hektaru. Ze středu byl určen pravoúhlý kříž, od něž byly odvozeny základní kolmé osy městských ulic, přičemž západovýchodní osou byla vedena zemská stezka. Město charakterizuje přesně vyměřené vnitřní město, které bylo obklopeno obrannými valy s dřevěnými palisádami, za nimiž pokračovalo vyměřené předměstí. Dokladem vrcholného lokalizačního řemesla závěru období městské kolonizace je, mimo pravidelně vyměřeného vnitřního města o čtvercovém půdorysu, pravidelně vyměřené předměstí, jež na rozdíl od většiny českých měst nevzniklo živelně. Pravidelně vyměřené předměstí Bydžova by se dalo připodobnit k české Plzni či slezskému městu Strzelin. Kostel Matky Boží, ležící při jižním okraji vnitřního města, stejně jako i dnes již neexistující minoritský klášter, zaniklý během husitského období, snad k roku 1421, musely být dle názoru K. Kuči součástí bydžovské lokace.³⁵ Sídlo označované v pramenech jako hrad či tvrz, jež bylo situováno při jihovýchodním okraji vnitřního města a datovalo se do časů správy Vartmberků nad tehdy již poddanským Bydžovem, vzniklo někdy po roce 1325. V něm sídlili novobydžovští purkrabí, k roku 1359 je doložen první purkrabí Voch.³⁶

Dějiny (Nového) Bydžova do nástupu Pernštejnů

K roku 1311 můžeme díky znalosti významného diplomatického pramene datovat završení lokalizačního procesu, protože byl dle názoru K. Kuči začátkem stavebně i organizačně pevně stabilizované existence města na právu magdeburském, jímž se řídilo město Hradec nad Labem. Byl zřízen městský soud, městský úřad a dne 13. prosince 1311 založena pro evidenci nemovitostí a pozemků *Knihá svědomí*.³⁷ Město hostilo během července roku 1311 krále Jana Lucemburského, který potvrdil královské držení města. Bydžov se stal městem vilikačním – neodvádí tedy platy králi (případně podkomořímu), ale hradeckému vladaři, jímž byl po ten čas Henlin. Následně Janem vydaná listina z 15. srpna téhož roku³⁸ stanoví čtyřletou svobodu od platby dávek – vždy tedy polovinu z celkové sumy roční dávky, jež budou Bydžovem užity na dokončení opevnění města. *Knihá svědomí* hovoří o výkopu příkopů a stavbě dřevěných bran ve směru k Hradci a ku Praze (o kamenných hradbách prameny hovoří až k 16. století). K témuž datu se vztahuje i vysvěcení bydžovského kostela Matky Boží v ceně 8 kop. Již připomínaná *Knihá svědomí* 1311–1470 zachycuje četné údaje o rozličných městských záležitostech. V současné době je kulturní památkou a druhou

³⁵ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 39.

³⁶ *Tamtéž*, s. 41.

³⁷ *Tamtéž*, s. 39.

³⁸ CIM II, s. 168–169.

nejstarší dochovanou městskou soudní knihou českých zemí. Byla psána latinsky, prvotní česky psané pasáže jsou datovány k roku 1410 a ke zpravidelnění česky psaných zápisů dochází až po roce 1450. Kniha z většiny obsahuje zápisy, dle svědomí hodnověrných osob před městským soudem, civilní agendy, tj. převody majetkové držby. Pouze na několika místech zachycuje zápisy trestní agendy. Kniha svědomí z období svého raného vedení obsahuje řadu bílých míst, přičemž s ohledem na dobu vzniku knihy působí velmi bolestně chybějící zápisy z let 1316–1327.³⁹ Zápis z knihy připomíná k 13. prosinci 1311 rychtáře Friderika, purkmistra Conrada z Mordowa, dvanáct přísežných i sedm nových přísežných – dle Jana Kaprase to značí, že městská rada již byla ustavena dříve, snad potvrzena v době přítomnosti krále – a na 54 členů městské obce.⁴⁰ Lze usuzovat, že značnou část městského patriciátu (elit) tvořili Němci. Naopak v městské obci převažovali Češi, přičemž K. Kuča předpokládá, že většinu městského obyvatelstva tvořili původní obyvatelé Bydžova Starého a kolonisté dorazivší do města z blízkého okolí.⁴¹ Ovšem novější publikace zmiňují, že kolonistů z blízkého okolí Bydžova byla pouhá menšina.⁴² Nejpozději k tomuto datu můžeme tvrdit, že město dosáhlo funkční městské správy, žel privilegium, které by dokládalo existenci udělení městského práva, se nedochovalo, pokud vůbec někdy existovalo. Prvotní zápisy z *Knihy svědomí* taktéž podávají představu o rozsahu, vyměření a ceně jednotlivých městišť a městských lánů, což bylo z příkazu krále provedeno k roku 1311. Počet městských lánů lze ze zápisu odvodit na minimálně 42⁴³ s rozsahem přibližně do lokalit Chudonice, Sloupno, Starý Bydžov, Nadmirice, Skřeněř, Malé i Velké Metličany, Luka, Drahobylice, Zábědov a Prasek, oceněné v rozmezí hodnot od 20 do 4 hřiven.⁴⁴ Konkrétní počet domů dle pramene stanovit nemůžeme, K. Kuča se domnívá, že by jich mohlo být až 160. J. Prokop počítá nanejvýš se 120 domy⁴⁵ (avšak k roku 1569 je doloženo pouze 118 domů ve vnitřním městě a 58 domů na předměstí). Ať již byl počet domů jakýkoli, bylo k roku 1311 pouze šest městišť nezastavěných.⁴⁶ J. Kapras stanovil počet obyvatel Bydžova na přibližně 70 rodin.⁴⁷ Ocenění městišť ve vnitřním městě činilo od 6 po 3 hřivny, mimo město pak polovinu hřivny. Celkový roční úrok Bydžova činil 42 hřiven. Z řemeslníků možno z pramene určit v Bydžově: 7 pekařů, 3 řezníky, 3 sladovníky, 3 krejčí, po jednom slanečkáři, ševci, kožešníkovu a

³⁹ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 23.

⁴⁰ J. KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí...*, s.14–15.

⁴¹ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 37.

⁴² R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 5–6.

⁴³ *Tamtéž*, s. 5.

⁴⁴ Srov. K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 55–56.

⁴⁵ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 28.

⁴⁶ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 47.

⁴⁷ J. KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí...*, s. XI.

kramáři.⁴⁸ Všechny stavby mimo kostel a klášter byly dřevěné. K. Kuča přichází s domněnkou, že přenesením bydžovské lokace mělo v úrodné oblasti Pocipliní vzniknout centrum zemědělství výroby a místo obchodu s těmito výrobky. Tomu by nasvědčovalo přesné vyměření zemědělských ploch, řemesla orientovaná pouze na běžnou spotřebu a výrazně větší rozloha náměstí – místa konání trhu, než jaká byla pro středně velké město v dané době obvyklá.⁴⁹ Vznik bydžovské lokace by pak pravděpodobně mohl souviset s potřebou nově se rozvíjející Kutné Hory, zajistit si ve své blízkosti (Bydžov je vzdálen pouze 35 kilometrů) významnou zemědělskou základnu.⁵⁰

Ač dle svědčících dochovaných pramenů bylo držení vilikačnického města pro královské dominium užitečné, již roku 1325 dochází pro velikost dluhů ze strany krále Jana Lucemburského k zástavě Bydžova: K. Kuča hovoří o daru⁵¹ Beneši z Vartmberka.⁵² O právním aktu se zachoval pouze pozdější opis regestu listiny z počátku 17. století, jenž žel neobsahuje žádné bližší podrobnosti.⁵³ Nyní již poddanské město (Nový) Bydžov zůstane v držení rodu Vartmberků až do období raného novověku (1516). Za vlády Ješka z Vartmberka v Bydžově krátce k roku 1350 pobýval král Karel IV. Město spravuje vrchností jmenovaný purkrabí Voch, prvně písemně doložený k roku 1359 sídlící v bydžovském panském domě (tvrzi či hradu) ve jihovýchodní části vnitřního města. Pro velký dluh pozdějšího majitele Čenka I. z Vartmberka propadá na krátké období, patrně v letech 1393–1396, městečko Bydžov (*oppidum*)⁵⁴ pod královskou správu, jíž byl pověřen královský purkrabí Václav Buben z Hrádku.⁵⁵ Kvůli ní byl Bydžov roku 1394 patrně panskou jednotou (nepřáteli vrchnosti města) přepaden a byla mu zničena stará městská privilegia. Z dosud neznámých příčin se k roku 1396 navrácí Bydžov do držení Vartmberků, plného držení dosahuje Čeněk II. až k roku 1405. K roku 1410 se mu podaří splatit většinu dluhů: určité finanční problémy spojené s držbou Bydžova se však táhnou až k roku 1419. K 14. prosinci 1407⁵⁶ bylo Bydžovu Čenkem II. vydáno privilegium, v němž Bydžovu a k němu příslušným vším prodává za sumu 300 kop grošů právo královo. Čeněk tedy Bydžovu přiznal svobodu při převodu majetku, ve stěhování i v rozhodování o dětech a sirotcích. Městu rovněž zajistil volné užívání řek, zrušil všechnu vyžadovanou robotu a potvrdil dosavadní soudní pravomoci

⁴⁸ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 28.

⁴⁹ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 39.

⁵⁰ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 6.

⁵¹ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 39.

⁵² Možno spatřit i Beneš z Vartmberka.

⁵³ M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 28.

⁵⁴ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 7.

⁵⁵ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 30.

⁵⁶ CIM II, s. 1086–1089.

města.⁵⁷ Z listiny dále vyplývá, že součástí bydžovského panství byli poddaní ze vsí Starý Bydžov, Parna, Stará Skřeněř, Humburky, Prasek, Zdechovice a Slámova dvoru u Chudonic.⁵⁸ O pouhá dvě léta později řešil Čeněk II. listinou z 21. září spor mezi obcí bydžovskou a vrchnostenským rychtářem Mikšem tak, že od nynějška bude rychtář povinen čepovat svídnické pivo, víno a medovinu pouze se souhlasem městské obce, konšelů a vrchnosti. Rychtář rovněž nebude vyžadovat jiné soudní poplatky, než které doposud vybíral (ve výši jedné třetiny).⁵⁹ V privilegii z 26. září 1415⁶⁰ potvrzuje král Václav IV. Bydžovu obnovení mílového práva, tj. že do vzdálenosti zpravidla 7,5 km nesmí působit žádný krčmář ani řemeslník s výjimkou vesnických kovářů.⁶¹ Úvodní pasáž listiny hovoří o Bydžovu jako o městečku – *oppidum Bidzow* – a přisuzuje ztrátu městských práv, svobod, milostí, povolení a imunit hanebným událostem roku 1394. K vydání písemnosti patrně dopomohla Čenčkova držba úřadu nejvyššího purkrabího, faktického zástupce panovníka v zemi, v letech 1414–1420. Předzvěst bouřlivých událostí husitské doby zdárně ilustruje skladba *Bydžovští ševci*, jež líčí nepovedený útok bydžovských řemeslníků a městské chudiny na minoritský klášter patrně v listopadu 1415. Mezi důvody vzniku onoho sporu literatura uvádí konfesní důvody či osobní spory mezi tímto bydžovským obyvatelstvem a klášteřem.⁶²

Doba husitská přinesla do Bydžova mnohé pohromy. Již 15. června 1420 zasáhl město zhoubný požár, kterému dle dochovanému zápisu padla za oběť většina domů a městské opevnění. Z důvodu mlčení pramenů můžeme snad do tohoto období dosadit i zničení minoritského kláštera. Ať už by klášter padl za oběť požáru nebo vojenským tažením válčících stran husitského období, jež město postihly k létům 1421, 1423, 1425, či snaze místní šlechty umenšit značný vliv místního katolického centra, tak jistě z pramenných zmínek mizí po roce 1420 a jeho později popisované rozvaliny poslouží k budoucím stavebním účelům. Následně v prostorách klášteřiště vznikne na přelomu 15. a 16. století židovská čtvrt'. K uchránění Bydžova před válečným běsem nenapomohla ani skutečnost, že Čeněk II. z Vartmberka mnohokrát změnil – nejméně pětkrát – příslušnost vůči stranám bojů.⁶³ Po smrti Čenka II. z Vartmberka v září 1425 připadlo držení Bydžova i přes jisté peripetie – znám je dnes padělek listiny skrze níž měl držbu Bydžova král Zikmund udělit

⁵⁷ M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 31.

⁵⁸ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 6.

⁵⁹ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s.31.

⁶⁰ CIM II, s. 1162–1163.

⁶¹ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 7.

⁶² J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 32–33.

⁶³ *Tamtéž*, s. 35.

Oldřichu z Rožmberku⁶⁴ – jeho synu Jindřichovi z Vartmberka, jenž se profiloval za umírněného stoupence kalicha. Následujícího roku 1426 hostilo město sněm sirotčí šlechty, což značí, že se i přes rozsáhlý požár a mnohé újmy válečných let město zdárně a rychle vzpamatovalo. Snad díky tomu nebyl Bydžov v následných letech válečnými události výrazně zasažen.⁶⁵ Po krizovém období husitských časů se Pocidliní profilovalo jako jednotné centrum kališnické víry. Již Čeněk II. z Vartmberka zavedl v kostele Matky Boží, podřízenému tedy následně dolní konzistoři, přijímání podobojí. Až do roku 1608 se Bydžov řadil k utrakvistickým městům.⁶⁶

Po Jindřichově smrti krátce po bitvě u Lipan připadlo vlastnictví Bydžova pro následné období let 1438–1468 Elišce z Vartmberka.⁶⁷ Do její vlády spadá konání krajských sjezdů během 40. let 15. století – roku 1441 a 1449 za účasti budoucího krále Jiříka Poděbradského. Literatura mluví o výhodné poloze a zázemí města pro pořádání sjezdů, jejichž vrcholem byl sjezd konaný roku 1513, kde šlechtici Hradeckého kraje domlouvali další postup ohledně vrcholícího sporu mezi šlechtou a královskými městy.⁶⁸ Do 40. let 15. století spadá i požár, jehož důsledkem byla výstavba cihlového městského opevnění. Opevnění bylo tvořeno Starobydžovskou a Metličanskou (Hradeckou) bránou, třemi fortami a osmnácti baštami⁶⁹ a bylo plně dokončeno k roku 1514.⁷⁰ Listinnou základnu doplňuje k 28. dubnu 1453⁷¹ listina Elišky z Vartmberka, v níž potvrzuje městu Bydžovu i obyvatelům vsí s městem trpících právo královo, jež jim udělil roku 1407 strýc Čeněk, a slibuje jeho zachování i v případě budoucích následovníků. Pro rok 1462⁷² je v rámci vrchnostenského rozsouzení sporu mezi městskou obcí a řemesly o platy šosovného (dávky pro potřeby a opravy obce) doložena existence radnice (*rathúz*).⁷³ Další diplomatický materiál k Bydžovu se dochoval až z doby následného majitele Heřmana z Vartmberka, jenž k roku 1473 potvrdil staré privilegium z 1407 a nadto Bydžovským poskytl tržné, aby mohli vydržovat posla. Rok 1473 znamenal pro Bydžov sérii listin, v nichž král Vladislav Jagellonský jednak povolil Bydžovu do odvolání vybírat clo v branách a za jeho výnos opravovat silnice v městském

⁶⁴ Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH (edd.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae, III.*, Praha 1948, s. 64, (dále jen CIM III).

⁶⁵ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 9.

⁶⁶ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 58.

⁶⁷ Manželka Petra Zvířetického (z Vartmberka), jenž byl členem poselstva vyslaného roku 1437 k basilejskému sněmu.

⁶⁸ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 9.

⁶⁹ *Tamtéž*, s. 8.

⁷⁰ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 137.

⁷¹ CIM III, s. 263–264.

⁷² *Tamtéž*, s. 265–266.

⁷³ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 36.

okolí,⁷⁴ jednak vysadil výroční trh trvající po dobu osmi dní s počátkem na den sv. Jiljí (1. září).⁷⁵ Z pozdější formulace majestátu císaře Leopolda II. vyplývá, že byl Bydžovu k roku 1473 potvrzen „*trh obilní, aby ho na každé úterý přes rok užívali.*“⁷⁶ K 27. březnu dal pak Heřman k držení a užívání městské obci městiště s lázní.⁷⁷ K 27. květnu 1485⁷⁸ potvrzuje král Vladislav II. na žádost purkmistra, konšelů i vší obce bydžovské znění privilegia vydané Bydžovu Čěnkem II. z Vartmberka i později vydaných potvrzení daného privilegia jeho nástupci. Synové Heřmana z Vartmberka Petr a Hašek taktéž konfirmovali dříve vzpomínaná privilegia a sami pro (Nový) Bydžov od krále zajistili či sami vydali privilegia, jež se dotýkají hospodářského rozvoje města. Tedy 20. července 1493 „*prodávají Bydžovu rychtu obecní, dávají svolení k stavbě domků na baštách, ve valech a hlinovištích a zůstávají jim důchody kostelní a špitální i správu sirotků. Proti tomu ale vymínají sobě, že děvčata mohou se vdávati na cizí panství jenom s vrchnostenským svolením.*“⁷⁹ Listina pouze potvrzuje dříve provedený výkup rychty, aniž by blíže specifikovala konkrétní sumu výkupu. Rychtář byl od tohoto momentu volen (jmenován) měšťany a měšťané byli povinni zachovat výši jeho dosavadních platů – poplatků.⁸⁰ Pasáž o stavbě domů v místech bašt pak naznačuje rozkvět městské zástavby i jistý snižující se potenciál městského opevnění. Zastavování předměstí – dříve mělo formu zahrad měšťanů – můžeme díky této listině řadit do druhé poloviny 15. století. Dalšími privilegii král Vladislav Jagellonský na samém konci 15. století povolil Bydžovským výběr cel u městských bran a konání druhého osmidenního výročního trhu s počátkem vždy v pondělí po Letnicích, při němž (Nový) Bydžov směl vybírat clo jako při již konaném trhu. Výběr cel byl stanoven následovně: z formanského vozu se musely zaplatit dva peníze, ze selského povozu peníz jeden a za každý kus přihnaného dobytka se platilo po jednom haléři.⁸¹ Posledním majitelem z řad Vartmberků byl Petrův syn Havel z Vartmberka, jenž byl nucen, pro špatné hospodaření a zadluženost, Nový Bydžov s panstvím prodat.⁸² Tuto skutečnost ve své práci jednoznačně odmítá Petr Vorel,⁸³ jenž dochází k závěru, že Havel byl v době prodeje bydžovského panství stále nezletilým a jeho poručníkem byl jeho strýc Hašek Zvířetický z Vartmberka. Proto Havel neprodal bydžovské panství pro dluh či špatnou

⁷⁴ CIM III, s. 595–596.

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 596–597.

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 597.

⁷⁷ *Tamtéž*, s. 653–654.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 756–757.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 818–821.

⁸⁰ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 10.

⁸¹ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 37.

⁸² M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 36.

⁸³ P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov ...*, s. 15–16.

hospodářskou situaci, nýbrž proto, že se (snad) jeho sestra Johanka Zvířetická z Vartmberka v této době vdala za syna Viléma z Pernštejna Vojtěcha, a v rámci širší rodové dohody tak bylo rozhodnuto o prodeji bydžovského panství Pernštejnům, aby bylo možno prostřednictvím této transakce vyplatit Johancino věno.

1.3 Dějiny Nového Bydžova od roku 1516 do konce 16. století

Novým majitelem se stal Vilém z Pernštejna, jenž koupil panství novobydžovské v rozsahu: město Nový Bydžov, hrad,⁸⁴ předměstí s domy, příslušné krčmy, dvory kmecí s platy a dvory poplužní s poplužími,⁸⁵ vesnice Starý Bydžov, Zachrašťany, Chudonice, Humburky, Skřeněř, Prasek, Zdechovice, Poliby, Metličany, Nechanická Lhota, Kobylice, poplužní dvůr v Libni, platy z několika lidí v Chudonicích a Zachrašťanech, dále lesy, rybníky a patronátní právo ke kostelům ve Starém Bydžově, Metličanech a Vysočanech,⁸⁶ v částce 14 000 kop českých grošů. Zápis o prodeji je součástí desk zemských ze dne 22. února 1516.⁸⁷ Již 21. ledna 1517 udělil Vilém městu Novému Bydžovu nové výsady:

„Když by se nějaký obyvatel města či předměstí chtěl odstěhovat, tak mu to bude radou města umožněno pouze, pokud zajistí osazení svého domu člověkem, jenž bude pro město přínosem a pokud na radnici složí sumu půl kopy grošů českých, za níž mu bude udělen zhostní list.

Každý může za svého života svobodně rozhodovat o svém majetku a odkázat jej testamentem, pokud by takový testament nezanechal, majetek zdědí děti. Pokud by neměl dědice, pak zdědí majetek nejbližší příbuzní. Zemře-li bezdětný a bez příbuzných, spadne jeho majetek na

⁸⁴ Na rozdíl od názoru Jaroslava Prokopa a dosavadní literatury, že tento hrad je shodný s původním vartmberským hradem/tvrzí, jež je prameně podchycena do doby po roce 1325, určitě k roku 1359, dospěl Petr Vorel na základě pramenitého výzkumu k poznatku, že se jedná o nově – tedy i prvně – zbudovaný hrad (uvádí vodní hrad či zámek) z doby vlády Petra Zvířetického z Vartmberka (a na Bydžově), který mohl být alespoň částečně dostaven k roku 1503. Dřívější lokaci vartmberského hradu, kde měli sídlit bydžovští purkrabí, směřuje Petr Vorel do vnitřního města – snad by se mělo jednat dokonce o jeden z domů ve městě. Tento hrad je situován do shodného místa, do něhož dosavadní literatura situovala domnělou vartmberskou hradskou lokaci, tedy do jihovýchodního okraje Nového Bydžova. Petr Vorel rovněž dospěl k názoru, že později zmiňovaný panský dům (1567), sloužící jako sídlo perňštejnských a valdštejnských úředníků (hejtmana), nemůže být tímto hradem – opět měl být lokalizován ve městě uvnitř hradeb, neb dle svědectví pramenů byl tento vodní hrad snad od roku 1521 postupně rozebírán (k roku 1526 snad v převážné míře rozebrán) a jeho materiál použit při stavbě chlumeckého hradu, srov. P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov...*, s. 40–45.

⁸⁵ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 39.

⁸⁶ M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 36.

⁸⁷ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 39.

městskou obec. Rovněž majetek pánem odsouzeného k hrdelnímu trestu spadne na děti či příbuzné. Neměl-li by děti či příbuzné, spadne na městskou obec.

Peníze vybrané na pokutách a při soudu může obec využít na opravy města.

Všechny platy z řek, lidí, lesů a čehokoli jiného, které Bydžovští vybírali, mohou nadále vybírat, mohou též provozovat svobodného šenkování vína a jiného pití a z toho mít užitek.

Měšťané jsou osvobozeni od všech robot, pojezdů a jízd vrchnosti.

Při obnovení rady skládá stará rada radě nové účty z obecních důchodů za přítomnosti vrchností určeného zástupce, dále radě náleží právo ustavování poručníků nad sirotky a dohled nad hospodařením poručníků do dosažení plnoletosti sirotka.

*K faře má být ustanoven pouze kněz přijímající podobojím způsobem.*⁸⁸

Doposud literaturou reflektovanou pernštejnskou pozemkovou držbu na novobydžovském panství doplňuje ve své studii Petr Vorel o další majetky, které Vilém z Pernštejna v letech 1516–1520 zakoupil od nejrůznějších držitelů, tedy o Velké a Malé Hlušice, Janovice, Vinary, celkem tři díly Sloupna, díl Chudonic, Sekeřice, Sekeřičky, kmecí dvorce v Kozojídkách, statek Smrkovice (městečko Smrkovice, vsi Ohnišťany, Chomutice, Loučenou Horu a části vsí Lhota Vohnišťanská a Nevratice), Šaplavu, Vysočany, (S)Křivany a díl (Za)Chrašťan.⁸⁹ Petr Vorel rovněž v edici zpřístupňuje údaje obsažené v takzvaném urbáři panství Nový Bydžov z let 1516–1517.⁹⁰ Vrchnostenská správa Viléma z Pernštejna se dále vyznačovala vznikem rozsáhlé rybníční soustavy v povodí Cidlina, k jejímž počátků se dochovala rybníční registra 1516–1518,⁹¹ udávající seznam náhrad za pozemky zatopené při vzniku nových rybníků, kupříkladu v lokalitě zaniklé vsi Nechanická Lhota – dle K. Kuči vzniká na novobydžovském panství na 13 rybníků.⁹²

Počátek vzniku židovské čtvrti je spojen s Pernštejnou, tedy k počátku 16. století. Židovský hřbitov byl založen k roku 1520. Čtvrť vznikající v průběhu 16. století v severovýchodní části města v místě bývalého minoritského kláštera obývalo k roku 1570 na 50 osob. Roku 1536 vydává Jan z Pernštejna nařízení o židech, z nějž mimo jiné vyplývá, že

⁸⁸ CIM III, s. 1170–1174.

⁸⁹ P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov ...*, s. 31–39.

⁹⁰ *Tamtéž*, s. 56–76.

⁹¹ František DVORSKÝ (ed.), *Registra rybníčná na panství Kunětickohorském, Pardubickém a Novobydžovském z let 1494–1520*, in: *Archiv Český XVII, složka D. XIX*, Praha 1899, s. 527–532.

⁹² K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 129.

dům může žid prodat pouze křesťanovi.⁹³ Ze zápisu trhové knihy rovněž vyplývá, že žid nesmí do svého domu brát přespolní židy, musí dům řádně spravovat a opravovat a nesmí do něj brát kradené věci.⁹⁴ Toto nařízení je dalším dokladem neplnoprávného postavení židovského obyvatelstva v raném novověku. V září roku 1531 zasáhl Nový Bydžov rozsáhlý požár, přičemž již bylo novobydžovské panství ve vlastnictví Jan z Pernštejna. Požár zasáhl mnohé domy, pastoušky, masné krámy a plně zničil městský pivovar, jenž se nacházel u Metličanské městské brány. V reakci na požár byla židům a příslušníkům Jednoty bratrské zakázána koupě domů ležících při náměstí. Příslušníci Jednoty bratrské působili při bratrském sboru a koleji, jež se nacházely poblíž Starobydžovské brány. Nový Bydžov byli nuceni opustit s červnem roku 1548 v čele se správcem sboru Matějem Vorlem.⁹⁵

Ekonomickou základnu Nového Bydžova, jak z pramenů vyplývá, tvořily během 16. století následující cechy – hrnčířský, kloboučnický, obuvnický, tkalcovský, kožešnický i řeznický, dále několik cechů sdružených: sladovnický, šrotěřský a pivovarský; mlynářský, pekařský a perníkářský; krejčovský a postřihačský a tzv. cech paterácký sdružující kováře, bednáře, koláře, zámečníky a truhláře.⁹⁶ Postavení Nového Bydžova jako důležitého lokálního obchodního střediska odráží celní řád vydaný počátkem 30. let 16. století Janem z Pernštejna, který jmenuje dovoz soli v bečkách, piva, medu, sýra, slanečků, ryb, slepic, dobytka, kůže a hrnců.⁹⁷

Čtvrtým panovníkem, který zavítal do Nového Bydžova, byl v květnu 1546 Ferdinand I., když jím projížděl při cestě z Vratislavi do Prahy. Za vlády Pernštejnů dále připadla k novobydžovskému panství ves Bydžovská Lhota a dvory v Libni, Měníku a Horkách⁹⁸ a dle zjištění Petra Vorla i vsi Mlékosrby, Luková a Zadražany.⁹⁹

Události stavovského povstání roku 1547 znamenaly pro novobydžovské panství další změny jak v držiteli, tak v celkovém rozsahu držby novobydžovského panství. Toho roku směnil Jan z Pernštejna část novobydžovského panství (spolu s panstvím chlumeckým) v hodnotě oceněné na 40 864 kop míšenských za statky, jež král Ferdinandem I. zabavil královským městům – Hradci Králové, Jaroměři, Chrudimi, Dvoru Králové a Táboru. Tímto

⁹³ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 41–42.

⁹⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 30v.

⁹⁵ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 166.

⁹⁶ R. ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas ...*, s. 10.

⁹⁷ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 42.

⁹⁸ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 144.

⁹⁹ P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov ...*, s. 45.

počinem se Nový Bydžov krátce ocitá v držení královské komory. Už k roku 1548 získává část novobydžovského panství v léno Vilém z Valdštejna – v hodnotě 16 000 kop míšenských – v rozsahu: město Nový Bydžov s předměstím i s výběrem cla, vsi Chudonice a Zachrašťany, dvory v Zábědově a Libni a patronátní právo nad kostelem Matky Boží v Bydžově.¹⁰⁰ Petr Vorel ve své práci zmiňuje i ves Vysočany.¹⁰¹ Nad to k roku 1549 kupuje od Pernštejnů za sumu 1 645 kop, 26 grošů a 4 bílé peníze vsi Prasek s krčmou a rybníkem Šibeničním, Řehoty i Zdechovice.¹⁰² Ještě před Vilémovou smrtí zachvátil Nový Bydžov další velký požár, jenž spálil na čtyři desítky budov a který se dle analýzy Trhové knihy rudné musel udát před rokem 1553. Celestýn Říha jej zasazuje do října 1552.¹⁰³

Obraz let, které dosavadní literatura zachycuje pouze minimálně, zdárně dotváří svou studií Josef Kindl. Studie se věnuje novobydžovským soudním příjmům z let 1548–1564 podstoupeným k apelačnímu soudu.¹⁰⁴ Z daného období bylo k apelačnímu soudu postoupeno celkem 49 soudních příj, jež byly řešeny u novobydžovského městského soudu. Pouze v 18 případech rozhodl apelační soud o změně rozsudku oproti původnímu rozhodnutí městského soudu. Z výzkumu pro dané období taktéž vyplývá vyšší míra výskytu trestněprávních sporů, konkrétně deliktů proti životu a zdraví, řešených novobydžovským městským soudem, celkem 13 případů, než tomu bylo u ostatních studií zkoumaných měst daného období: Hradce Králové, Jaroměř a Dvora Králové. Vlastnický spor byl řešen pouze v jednom případě, a to v případě vlastnického práva na dvůr, jenž 4. února 1549 pan Kandrát Kdulinec (z Ostroměře) prodal paní Kateřině Hořiněveské z Barchova za 600 kop grošů míšenských, přičemž byl dvůr k roku 1552 doplacen.¹⁰⁵ Z civilněprávních sporů dominují v celkem 13 případech spory o dluhy.

Po smrti Viléma z Valdštejna roku 1553 přechází držba Nového Bydžova s jeho příslušenstvím na jeho nezletilé syny Jindřicha a Heníka Šťastného z Valdštejna, jejichž poručníky se stali Albrecht Kapoun ze Svojkova, Jiřík z Valdštejna a na Hostinném a Diviš Slavata z Chlumu.¹⁰⁶ Toto období je dostupnou literaturou značně nepostiženo. Literatura uvádí, že k 1562 Ferdinand I. uděluje confirmaci všem dříve (Novému) Bydžovu uděleným

¹⁰⁰ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 43.

¹⁰¹ P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov ...*, s. 48–49.

¹⁰² M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 40.

¹⁰³ C. ŘÍHA, *Místopis a dějiny ...*, s. 17.

¹⁰⁴ Srov. Josef KINDL, *Novobydžovské soudní pře z let 1548–1564 postoupené k apelačnímu soudu*, in: *Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost*, Hradec Králové 2019, s. 189–206.

¹⁰⁵ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, *Knihy trhová a gruntovní 1541–1578*, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 24r.

¹⁰⁶ J. KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí...*, s. XLIII.

městským privilegiím.¹⁰⁷ Poté obecně říká, že za majitelů Heníka a Jindřicha z Valdštejna započne jednání městské obce o výkupu z poddanství, které však bylo přerušeno brzkou smrtí obou majitelů. Protože roku 1567 umírají krátce za sebou oba majitelé, aniž by zanechali dědiců, spadne k 18. listopadu roku 1567 novobydžovské panství jako odúmrť na císaře Maxmiliána II. Celestýn Říha však uvádí, že pro roky 1563–1567 mělo novobydžovské panství patřit jakémusi Zdeňkovi Šťastnému z Valdštejna.¹⁰⁸ Současná literatura však takovéhoho majitele neuvádí a v diplomové práci Martina Hladíková dochází k závěru, že jeho existence je ve vsí pravděpodobnosti opřena o chybu písaře.¹⁰⁹ Již 14. listopadu obesílá česká komora Martina Sudkovského z Hendrždorfu, hejtmana chlumeckého panství, s Jakubem Granovským z Granova, aby jako císařští zástupci převzali správu nad novobydžovským panstvím, a Jiřího Leva z Brozánků, hejtmana novobydžovského panství sídlícím v panském domě, aby bez odporu předal císařským zástupcům správu nad panstvím.¹¹⁰ V následném listu z 19. listopadu podává Martin Sudkovský zprávu, že převzal novobydžovské panství bez zádrhele, avšak město Nový Bydžov odmítlo slibu pravého člověčenství, přičemž slíbilo (pouze) věrnost a poddanost, opírajíce se o vidimus městských privilegií. Tento fakt značí skutečnost, že ač byl Nový Bydžov po dvě staletí v závislém postavení, byl vůči porušování svých udělených svobod velmi citlivý. Dále je z korespondence zřejmé, že ještě za panování Valdštejnů připadla ves Humburky k novobydžovskému panství.¹¹¹

I přes spadnutí novobydžovského panství na císaře pokračovala snaha Nového Bydžova o výkup z poddanství, jež navázala na dřívější záměr o výkup z poddanství za života předchozích majitelů: již víme, že odmítli slib člověčenství. Dostupná literatura považuje za zprostředkovatele úspěšného výkupu Nového Bydžova z poddanství Marka Moravce Bydžovského z Florentina, případně jeho otce a bydžovského radního Václava Moravce.¹¹² Avšak Martina Hladíková ve své práci dochází k hypotéze, podložené studiem dochovaných pramenů k výkupu Nového Bydžova z poddanství, že iniciátorem jednání o výkupu byl Diviš Slavata z Chlumu a Košumberku, jenž z pozice opatrovníka Jindřicha a Heníka z Valdštejna započne se zástupci české komory jednání o výkupu novobydžovského panství z manství. Na tyto snahy po roce 1567 naváží sami Bydžovští, kteří osloví důležitého prostředníka Oldřicha Dubanského z Duban, toho času podkomoří věnných měst, jenž napomůže zdárnému

¹⁰⁷ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 44.

¹⁰⁸ C. ŘÍHA, *Místopis a dějiny ...*, s. 17.

¹⁰⁹ M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 42.

¹¹⁰ *Tamtéž*, s. 42–44.

¹¹¹ M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 45.

¹¹² *Tamtéž*, s. 67.

vyjednání podmínek výkupu z poddanství mezi stranou bydžovskou a stranou královskou v zastoupení české komory.¹¹³ K roku 1567 vzniká jako podklad k odhadu výkupní částky urbář bydžovského panství,¹¹⁴ z něž je patrné, že počet osob s povinnými platy v Novém Bydžově (městě i předměstí) čítal na 212 osob a v přilehlých vesnicích (Chudonice, Vysočany, Zachrašťany, Zadražany a dvůr v Libni) na 35 osob. Žádost o koupi Nového Bydžova podala delegace Bydžovských 1. února 1568 ve Vídni. Jednání mezi Novým Bydžovem a českou komorou trvalo až do 23. října téhož roku, kdy po četných námitkách k odhadované výši ceny výkupu Bydžovští nakonec souhlasili s podmínkami. Císař Maxmilián II. povolil prodej (výkup z poddanství) 18. prosince, čímž definitivně vyloučil ze snah o koupi novobydžovského panství další zájemce o koupi – Jana z Valdštejna a Kateřinu z Valdštejna a na Telči.¹¹⁵ Dne 6. ledna 1569 byla vyhotovena smlouva o výkupu Nového Bydžova z poddanství. Nový Bydžov musel uhradit radě královské komory 10 000 kop grošů českých,¹¹⁶ a to ve dvou 5000 splátkách: první zaplatit v momentu podstoupení panství a druhou zaplatit do 23. dubna (1569) s odkladem maximálně dvou týdnů. Nadto si císař vyměňuje právo na lov zvěře a vlastnictví jakýchkoli drahých kovů na panství nalezených. Smlouva o výkupu z poddanství udává výčet všech položek ve vlastnictví města, tedy: město Nový Bydžov společně se svým předměstím, masnými krámy a právem výběru cla z vína, piva i jiných produktů, které se do Nového Bydžova dodávaly či se z něj vyvážely. Rovněž celé vsi Chudonice, Vysočany, Zachrašťany, Zadražany a dvůr v Libni se všemi osobami, všemi spravedlnostmi a vším příslušenstvím, které daným vsím náleželo. Dále lesy, jež se nazývaly Chlum, Zachrastský, Nad Vražďany, Doubravka a Zadražský háj, krčmy nacházející se v Zachrašťanech, Zadražanech a Vysočanech, rybníky Vysocký, Velký, Zachrašťanský silniční, Zachrašťanský vesní i Zachrašťanský spodní, Zábědovský vrchní, Zábědovský prostřední i Zábědovský spodní, Vražda a Zadražský, valchu, řeku a haltýře. Jaroslav Prokop tvrdí, že svobodné město Nový Bydžov nabylo výkupem z poddanství shodné výše majetkové držby, jež dříve patřila Heníkovi Šťastnému z Valdštejna a která rokem 1567 připadla jako odúmrt' císaři.¹¹⁷ Svobodné město Nový Bydžov poddané královně bylo okamžikem platnosti této smlouvou povinno každoročně odevzdávat na svatého Jiří 50 kop grošů českých na komorní plat královny, kterou byla Marie Španělská. Mimoto musel Nový Bydžov nadále

¹¹³ M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 50–52, s. 84–87.

¹¹⁴ NA Praha, fond Stará manipulace, inv. č. 202, karton číslo 114 a 115, signatura SM B 20/19 – Vykoupení Nového Bydžova z poddanství 1567–1569, urbář bydžovského panství z roku 1567.

¹¹⁵ M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 54–55, s. 61–63.

¹¹⁶ Podmínky prodeje taktéž zmiňují částku 20 000 kop grošů míšenských.

¹¹⁷ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 45.

platit panovníkovi berně a posudné.¹¹⁸ Ze zápisu desk zemských ze dne 6. června 1570 se nám dostává konkrétního obrazu o majetkové držbě Nového Bydžova. Nový Bydžov byl k tomuto datu vrchností pro následující vsi: Chudonice, Vysočany, Zachrašťany, Zadražany, dvůr v Libni, dále pak vsi Prasek s Řehoty, Bydžovskou Lhotu a Zdechovice, které patřily k majetku Nového Bydžova k roku 1547, respektive 1549.¹¹⁹

Kvůli platbě značné sumy v tak krátkém časovém horizontu se město značně zadlužilo; peníze dle svých možností přispívali všichni, zvláště pak várníci,¹²⁰ peníze byly rovněž vypůjčeny ze složených sirotčích peněz.¹²¹ Pro umoření dluhů pak roku 1575 město prodává vsi Prasek a Zdechovice za 3000 kop grošů českých. O dobré hospodářské situaci Nového Bydžova přelomu 16. a 17. století svědčí následovné zákupy zboží: 1583 Osecký mlýn, 1584 Fantovský mlýn, 1592 Zdechovice a Řehoty, 1599 dvůr v Měníku a 1611 Prasek se zbytkem Řehot, vše v celkové sumě 19 400 kop grošů míšenských; tedy skoro shodné výše sumy výkupu z poddanství. Privilegiem ze dne 31. července 1589 povoluje císař Rudolf II. konání třetího osmidenního jarmarku počínaje vždy 28. prosincem.¹²² „Nejvyšší mety“ však město Nový Bydžov dosahuje až k 23. březnu 1593, když bylo na shromáždění zástupců královských měst na Hradě pražském přijato do třetího stavu s právem účasti na zemském sněmu.¹²³ Tímto momentem můžeme pro Nový Bydžov užívat termín královské věnné město.¹²⁴ J. Prokop hovoří k roku 1598 o celkem 171 domech – z toho 118 uvnitř hradeb – a počet obyvatel královského věnného města Nového Bydžova odhaduje k jednomu tisíci.¹²⁵

¹¹⁸ M. HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ...*, s. 55–57.

¹¹⁹ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 47.

¹²⁰ J. KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí ...*, s. XX.

¹²¹ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 48.

¹²² J. KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí ...*, s. XLIV–XLV.

¹²³ *Tamtéž*, s. LX–LXI.

¹²⁴ P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov ...*, s. 6.

¹²⁵ J. PROKOP, *Nový Bydžov ...*, s. 49.

2 Městské knihy jako specifická diplomatická kategorie

V městském prostředí vznikají městské knihy, dle názoru Václava Vojtíška, již během 13. století,¹²⁶ nejpozději s počátkem 14. století,¹²⁷ a slouží pro podchycení právních pořízení vzniklých v okruhu osob spadajících pod provenienci městského práva. Jsou vedeny „městským úřadem“ – osobou rychtáře, později městskou radou (případně vrchnostenským úřadem)¹²⁸ – a vysvědčují pojištění práv města jako celku i jednotlivých měšťanů.¹²⁹ Nejpozději pro počátek 16. století (1500) zaznamenává Václav Vojtíšek již pro každé město i městečko vedení městských knih.¹³⁰ Základní strukturu dělení městských knih nastínil roku 1915 Václav Vojtíšek a k roku 1956 ji dopracoval Antonín Haas, tedy: „*I. Knihy pamětní, II. Knihy k pojištění práv města jako celku (knihy městské správy): a. Knihy městského zákonodárství. b. Knihy městských financí (hospodářské). c. Knihy městské správy v užším slova smyslu (knihy obnov rady, knihy korespondence, formuláře, kopiáře, registra atd.). III. Knihy k pojištění práv jednotlivých měšťanů a soukromých práv jednotlivců (knihy městského soudnictví): a. Knihy soudnictví sporného (trestního). b. Knihy soudnictví nesporného (civilního). IV. Knihy vzniklé z přenesené veřejnoprávní působnosti města. (sirotčí knihy, knihy městského zařízení).*“¹³¹ Ludmila Sulitková se ovšem vymezila vůči předestřenému dělení, kdy dle svého náhledu nepovažuje za adekvátní, pro předbělohorské období, vymezovat odděleně IV. Kategorii, tedy knihy vzniklé z přenesené veřejnoprávní působnosti města, neboť nešlo o vyčleněné rozhodování specializovaných útvarů městské správy a soudnictví. Agendu sirotčích knih by řadila do kategorie knih městského soudnictví nesporného (III. b.) a agendu knih městského zařízení do kategorie knih městského

¹²⁶ Václav Vojtíšek uvádí v souvislosti s procesem vysazení měst v českých zemích během 13. století potřebu pro vedení městských knih – v počátcích alespoň těch, které by pojišťovaly právo města jako celku, posléze i pro pojištění individuálních práv při řízení agendy sporní, srov. Václav VOJTÍŠEK, *O studiu městských knih českých*, Praha 1916, s. 18–20.

¹²⁷ Nejstarší dochovanou městskou knihou staroměstskou – taktéž české provenience, i když městské knihy jsou dochovány pro Vratislav již k roku 1287 a pro Zhořelec k roku 1305 – je *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*, dále pak chebská kniha psanců z roku 1310 a bydzovská kniha svědomí (*Liber conscientiae civitatis Novobydžoviensis*) z roku 1311, srov. *tamtéž*, s. 20.

¹²⁸ Rostislav NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526, Katalog*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophia et historia 4, Praha 1963, s. 5.

¹²⁹ V. VOJTÍŠEK, *O studiu městských knih ...*, s. 3–4.

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 22.

¹³¹ R. NOVÝ, *Městské knihy ...*, s. 9–10.

hospodářství (II. b.). Na druhou stranu souhlasí v názoru na vyčlenění knih pamětních do samostatné kategorie.¹³²

Pro Nový Bydžov máme dodnes z období do roku 1620 dochovány následující městské knihy. Z knih pamětních (I.) Liber memorabilium (I) 1495–1707¹³³ a Liber memorabilium (II) 1603–1724.¹³⁴ Knihy soudnictví nesporného (III. b.) představují Kniha trhová a gruntovní 1541–1578,¹³⁵ Kniha trhová a gruntovní 1559–1646,¹³⁶ Kniha svatebních smluv a závětí 1561–1650,¹³⁷ Kniha smluv 1601–1705¹³⁸ a Kniha dluhů 1614–1658.¹³⁹ Výčet všech novobydžovských městských knih do roku 1850 nacházejících se v okresním archivu Hradec Králové v archivním fondu Archiv města Nový Bydžov podává ve své bakalářské práci Jiří Horák,¹⁴⁰ jenž se ve své práci zabývá paleografickým rozbořem Knihy smluv 1601–1705.

2.1 Trhové knihy v počínajícím raném novověku

Trhové knihy lze dle předestřené schématu řadit mezi knihy vedené za účelem pojištění práv jednotlivých měšťanů. Knihy tak patří ke skupině knih městského soudnictví nesporného. Stanislav Polák přichází v úvodu své práce s následující definicí pro trhovou městskou knihu: „*Městská kniha, která obsahuje buď výhradně zápisy sloužící jednotlivcům mimo městské poddané k pojištění práv k nemovitostem, nebo v níž alespoň tyto zápisy natolik převládají, že ostatní je nutno považovat za výjimečné.*“¹⁴¹ Rovněž je třeba rozlišit, zda-li byly tyto knihy vedeny městem jako orgánem samosprávným – rychtářem, městskou radou

¹³² Ludmila SULITKOVÁ, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*, Praha 2004, s. 77–80.

¹³³ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17.

¹³⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1603–1724, inv. č. 1095, kn. č. 18.

¹³⁵ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32.

¹³⁶ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1559–1646, inv. č. 1110, kn. č. 33.

¹³⁷ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha svatebních smluv a závětí 1561–1650, inv. č. 1107, kn. č. 30.

¹³⁸ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha smluv 1601–1705, inv. č. 1155, kn. č. 78.

¹³⁹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha dluhů 1614–1658, inv. č. 1133, kn. č. 56.

¹⁴⁰ Jiří HORÁK, *Paleografická analýza Knihy smluv města Nový Bydžov z let 1601–1715*, bakalářská práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2009, s. 16–23.

¹⁴¹ S. POLÁK, *Trhové knihy ...*, s. 412.

(případně vrchnostenským úřadem), přičemž samotné zápisy mohou obsahovat i trhy, které prováděli měšťané, šlechtici i poddaní v městě neusedlí, pak hovoříme o knihách trhových, či byly-li vedeny městem (případně jeho vrchností) jako patrimoniem pro své poddané, pak hovoříme o knihách gruntovních.¹⁴² Základní shrnující strukturu pro metodologické zkoumání gruntovních knih nastínil ve své diplomové práci Zdeněk Legner,¹⁴³ který se ve svém výzkumu zabývá diplomatickou analýzou gruntovní knihy vesnic dubského panství 1536–1567 (1589). Význam trhových knih jako pramene tkví v tom, že se z nich dají rekonstruovat majetkové a sociální vazby daného města i jeho nejbližšího okolí. Byť ne všechny trhové knihy zachycují všechny majetkové transakce daného města – z důvodu neobligatornosti zápisu trhu do trhové knihy – tak nás i přesto počty trhů v daném kalendářním roce dokáží upozornit na nějakou závažnou událost v dějinách města (živelná katastrofa, či nemoc).¹⁴⁴

Stanislav Polák vymezuje směr výzkumu trhových knih do následujících pěti hledisek:

I. Rozsah územní platnosti trhové knihy:

Při něm posuzuje, jaký okruh obyvatel se vyskytuje v jednotlivých trhových zápisech. Tedy jestli se v trhových zápisech vyskytují pouze měšťané v městě usedlí (osoby všech stavů vlastníci ve městě majetek) či se v nich vyskytují i poddaní osedlí z okolních vsí a obyvatelé ve městě a okolních vsích neusedlí. Rovněž si všímá, k jakým lokalitám náležely pozemky zapsané v trhové knize. Jestli patřily městu, případně šosovním městským vsím nebo náležely vsím, jež nespádaly pod (přímé) vlastnictví města. S. Polák taktéž nastiňuje praxi, kdy se do městských knih zapisovalo i z lokalit, jež nebyly pokládány za městské zboží. Tyto lokality mohly být ve vlastnictví buď samotné městské vrchnosti, nebo zcela odlišné vrchnosti. Obyvatelé těchto lokalit tak využívali obecně nezpochybnitelné právní váhy městské knihy k pojištění práv na majetky, jež primárně nespádaly pod městskou jurisdikci.¹⁴⁵

II. Provenience:

U té si všímá, jaký okruh městské správy měl na starosti vedení městských knih. Pokud byly trhové knihy vedeny rychtářem (úřadem rychtáře), pokládáme je za knihy soudní. Pakliže byly vedeny městskou radou v čele s purkmistrem, označujeme je za knihy radní. Rovněž

¹⁴² S. POLÁK, *Trhové knihy ...*, s. 412–413.

¹⁴³ Zdeněk LEGNER, *Gruntovní kniha vesnic dubského panství 1536–1567 (1589)*, diplomová práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2022, s. 31–37.

¹⁴⁴ L. SULITKOVÁ, *Vývoj městských knih v Brně ...*, s. 83.

¹⁴⁵ S. POLÁK, *Trhové knihy ...*, s. 419–424.

mohly být trhové knihy vedeny rychtářem (po výkupu rychty městem) jako městským úředníkem.¹⁴⁶

III. Poměr zápisu k trhové smlouvě vyděluje do následujících kategorií:

a) Knihy do nichž se zapisovaly trhy až při jejich doplacení. Tento typ zápisu jednostranně zvýhodňoval zájmy prodávajícího, byl běžný u trhových knih staršího období a kupujícímu (faktickému majiteli zakoupeného trhu) přinášel období právní nejistoty. Často se pak zápisy trhu a splátek zapisovaly do městských manuálů.¹⁴⁷

b) Knihy do nichž se zapisovaly trhy hned po uzavření smlouvy. K tomuto typu zápisu docházelo prakticky hned po uzavření trhové smlouvy a tento typ zápisu pojišťoval jak zájem prodejce, tak zájem kupce. V trhové knize lze nalézt základní zápis trhové smlouvy a následné (obvykle každoroční) záznamy o kladených splátkách.¹⁴⁸

c) Knihy které započaly být vedeny způsobem a), ale časem přešly ve způsob b).

d) Dvojice souběžně vedených řad knih typu a) a b).

IV. Pořadí zápisů:

Trhy se do knihy mohly vpisovat chronologicky tak, jak byly schváleny (rychtářem, či městskou radou) a postoupeny k zápisu městskému písaři. Dále se trhy do knihy mohly zapisovat dle systému takzvaných reálných folií. V tomto systému zápisu byl každé trhové smlouvě určen přesně vymezený počet folií (reálné folium), na něž se zapisovaly všechny následné trhy, jež byly s daným předmětem trhu spojeny. Díky tomu tak odpadala (v převážné míře) potřeba užití mřezování (výrazné, ale čitelné zneplatnění funkce zápisu dané trhové smlouvy formou několika škrťů). Avšak zavedení tohoto způsobu evidence trhů předpokládalo obligatornost (povinnost) zápisů všech trhů do dané trhové knihy. V neposlední řadě mohl být zápis trhů vymezen, dle vzoru gruntovních knih, podle větších územních celků na několik oddílů – dle městských čtvrtí, předměstí či šosovních vesnic, přičemž zápisy se vpisovaly do jednotlivých oddělených skupin chronologicky.¹⁴⁹

V. Stupně formální vyspělosti:

¹⁴⁶ S. POLÁK, *Trhové knihy* ..., s. 424–425.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 425–426.

¹⁴⁸ *Tamtéž*, s. 426–427.

¹⁴⁹ *Tamtéž*, s. 428–430

Zde se zabývá tím, jaké úrovně nabylo knihovnictví daného „městského úřadu“ a jak se tato úroveň projevila ve struktuře zápisů trhových knih dané městské kanceláře. Struktura zápisů mohla být formálně neustálena. Pro ni platí, že zápisy byly často psány buď jednoduše, nebo zkráceně. Rovněž v nich mohl být vynechán nějaký podstatný údaj (označení místa pozemku) nebo mohly obsahovat proměnlivé pořadí formulí. Jestliže již byla struktura zápisu rozvinuta a důsledně dodržovala strukturu listinného zápisu, tak obsahovala formule charakteristické pro listinné smlouvy (intitulaci, promulgaci, naraci, dataci převážně na konci zápisu) a nabývala z převážné míry charakter zápisu trhu až po konečném zaplacení trhu (stvrzující akt). Pakliže již struktura zápisu došla v ustálenou formu knihového zápisu, tak se vyznačovala stálostí struktury trhových zápisů v tom smyslu,¹⁵⁰ jak je o tom na modelovém příkladu ustáleného trhového zápisu pojednáno v Koldínově zákoníku (pozdější kodifikaci práva městského z roku 1579): „*Jan Rotleb koupil sobě, Kateřině, manželce, a dědicům svým dům ležící mezi domy Pavla Pežolta a Zigmunda Pytle obostranně (moci sobě k změnění tohoto zápisu pozůstaviv) od Buriana Jednorozce za sto kop grošův českých pražských zouplna a docela zaplacených k jmění, držení a k dědičnému vládnutí tím vším právem, jakž on, Burian, sám měl, držal a vládl. A slibuje spraviti podlé práva městského.*“ V případě, že suma nebyla na místě zaplacená v hotovosti celá, má se k zápisu připojit: „*Jemužto zavedal padesáte kop grošův českých. Ostatek pak takto platiti má etc. A peníze peněžům rukojmě jsou. Stalo se etc.*“¹⁵¹ Tato modelová ukázka, i když zhruba o patnáct let přesahuje dobu, ve které se vpisovalo do zkoumané trhové knihy, je zde uvedena proto, že udává první ucelený modelový příklad dobového trhového zápisu. Následně budu porovnávat, v čem je trhový formulář novobydžovské trhové knihy shodný s tímto modelovým formulářem trhové smlouvy a v čem se od něj naopak odlišuje.

Ustálený trhový zápis by měl obsahovat tuto základní strukturu. Nadpis, dataci, informaci o straně prodávající, kupující a případných svědcích zápisu, předmět trhové smlouvy s vymezením prostoru, v němž se nachází, cenu předmětu trhu, závdavek, nastavení sumy zpravidla každoroční splátky. Posléze také zápis případných splátek a při poslední splátce formulí, jejímž prostřednictvím se prodávající formálně zříká nároku na držbu – „*[...] odevzdal od sebe i od svých budoucích.*“¹⁵² Dále pak mohou zápisy obsahovat kupříkladu výčet povinností vázících se k danému předmětu trhu, ustanovení rukojmích, předkupní právo

¹⁵⁰ S. POLÁK, *Trhové knihy ...*, s. 431–434.

¹⁵¹ Jiří ŠOUŠA – Jana VOJTÍŠKOVÁ – Klára WOITSCHOVÁ (edd.), *Edice*, in: Karel MALÝ a kol., *Práva městská Království českého*, edice s komentářem, Praha 2013, s. 215.

¹⁵² SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, *Knihy trhová a gruntovní 1541–1578*, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 4r.

na odkup daného předmětu trhu či jiné podmínky, které si mezi smluvní strany dohodly: dožití na domě, zisk výnosu z části prodávané půdy, smlouva o movitém příslušenství nemovitosti atd.¹⁵³

Samotný proces trhu se pak vyděloval do několika fází, z nichž posléze vyhotovený zápis do trhové knihy byl součástí jedné z posledních:

První fází bylo ohlášení trhu, při němž se obě strany mezi sebou dohodly, buď ústně, či skrze trhovou smlouvu (cedule řezané), na jednotlivých parametrech trhu. Samotný akt ohlášení se konal při zasedání městské rady (konšelé plnili funkci svědků pořízení), přičemž trh v radě ohlašoval buď pouze prodávající (tuto povinnost uvádí Koldín), nebo pouze kupující (v jehož zájmu bylo pojištění nově nabytého majetku), či (jak vidno v případě novobydžovské trhové knihy) ohlašovaly trh obě strany současně – „*Před námi purkmistrem a radou, vstoupivše před nás [...], a tu stojíc, oznámení učinili, že [...]*“¹⁵⁴

Druhou fází představovalo buď doplacení celkové sumy trhu (méně obvyklé), nebo zaplacení závdavku a dohoda o postupném splácení takzvaných vejrunků, přičemž za řádné splácení se ručilo skrze ustanovení rukojmích (ze strany kupujícího), či penězi – hrozba propadnutí závdavku a části vejrunků při neplacení trhu.

Ve třetí fází si mohly strany trhu dohodnout další skutečnosti upřesňující trhovou smlouvu, kupříkladu právo předkupní, právo výměnku, či jestli jsou na majetek vázány nějaké povinné platby.

Až čtvrtou fází – schválením trhu purkmistrem v městské radě – připadlo vlastnické právo k nabytému majetku na kupujícího a městská kancelář (písař) byl radou instruován k zápisu trhu do městských knih: zápis mohl učinit přímo při zasedání v radě, či ex post na základě materiálů, které měl k trhové smlouvě k dispozici (cedule řezané, knihy manuálů).

Do páté fáze spadají pravidelné (zpravidla každoroční) splátky vejrunků prodávající straně. Kupující mohl v případě, že již nebyl schopen dále vejrunky splácet, předmět trhu přeprodat třetí osobě (která tak „vstupuje na trh“) a tato osoba byla od tohoto okamžiku povinna nadále pokračovat v doplacení trhové částky.

¹⁵³ S. POLÁK, *Trhové knihy ...*, s. 432, 435–438.

¹⁵⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 1r.

Poslední fáze trhu nastala při doplacení trhu, kdy se prodávající od předmětu trhu veřejně (skrže danou formuli v trhovém zápise) odevzdal, čímž stvrdil, že mu kupující strana vše řádně doplatila.¹⁵⁵

Tuto nastíněnou metodologii, již postihl ve své práci Stanislav Polák budu aplikovat při diplomatickém rozboru novobydžovské trhové knihy. Pro následnou kapitolu bude taktéž vhodné čerpat z metodologie, kterou ve svém článku O diplomatické metodě studia městských knih zachytil Jiří Pražák.¹⁵⁶

¹⁵⁵ S. POLÁK, *Trhové knihy ...*, s. 438–446.

¹⁵⁶ J. PRAŽÁK, *O metodě diplomatického studia ...*, s. 145–162, 205–227.

3 Trhová kniha města Nového Bydžova (1541, 1542) 1543–1570 (1596)

3.1 Vnější diplomatický rozbor pramene

Trhová kniha města Nového Bydžova (1541, 1542) 1543–1570 (1596) je dosavadní literaturou označována jako Kniha trhová rudná.¹⁵⁷ Jan Kapras se ve své práci u výčtu dochovaných novobydžovských městských knih pozastavuje nad špatným stavem zachování archivního fondu, když tuto městskou knihu spolu s ostatními dochovanými knihami označuje větou: „*Mimo tyto celkem zachované folianty (knihy pamětní) jsou zde ještě následující zbytky [...].*“¹⁵⁸ O neutěšeném stavu archiválie hovoří i na zadním přidešší knihy záznam popisující renovaci dané trhové knihy: „*Po převzetí do renovace chyběly původní desky knihy. Velmi poškozené listy vlhkou plísní a v okrajích odrotené byly podlepeny navlhkým papírem a byly volně uloženy ve fasciklu. K podlepení listů bylo použito též nevhodného lepidla, které vytvořilo na listech knihy skvrny. Vzhledem k tomu, že o tomto zásahu není dochován žádný záznam, bylo nutné zjistit zkouškou na nepopsaném listě druh použitého lepidla, aby mohl být nalepený potrháný papír dvou listů odstraněn. [...]* Renovaci provedla v srpnu 1983 Hana Filipi SOA Zámorsk.¹⁵⁹ Z dostupné literatury by se dalo za příčinu takto neutěšeného stavu dochování knihy označit nevhodné uložení městských písemností v prostorách novobydžovské (staré) radnice.¹⁶⁰ Zmínku o tom, že by knihu, případně archivní fond, zasáhla nějaká živelná pohroma, literatura nereflektuje.

Původní desky, stejně tak i předsádka a přidešší trhové knihy se snad i kvůli těmto okolnostem nezachovaly a kniha byla v době před renovací, jak je patrné s přiložené fotodokumentace, uložena v jednom fasciklu, přičemž byla jednotlivá folia knižního bloku vyvázána z původní vazby. Renovačním zásahem z roku 1983 byl knižní blok znovu, avšak částečně nesprávně uspořádán a doplněn o nové přidešší i novou předsádku z bílého tuhého papíru a do novodobých desk knihy potažených tmavě hnědou koženkou sešit za užití novodobé vazby. Jednotlivým foliím knihy vykazujícím známky poškození plísní odpadl převážně v oblastech knižního rohu a knižního okraje původní papír, jenž musel být při renovaci doplněn papírem novým. Tento degradační proces připravil knihu o část informací, ale jak dále ukáže obsahová analýza, rozsah ztracených informací je minimální. Kniha dále

¹⁵⁷ Srov. J. KAPRAS (ed.), *Kniha svědomí...*, s. LXV a J. KAŠPAR, *Paměti o věcech duchovních ...*, s. 37.

¹⁵⁸ J. KAPRAS (ed.), *Kniha svědomí...*, s. LXV.

¹⁵⁹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. zadní přidešší.

¹⁶⁰ Srov. V. KLÍMA, *Trhové knihy východočeských věnných měst ...*, s. 100.

trpí četnými skvrnami a výrazným zašednutím textového zrcadla. Procesu degradace neunikl ani samotný text, jehož inkoust v některých případech vykazuje známky vyblednutí (nejmarkantněji patrné u inkoustu, jenž pro roky 1564–1573 užíval písař D), kdy inkoust na místo původní černé přejímá rezavě hnědou barvu.

Knižní formát je v inventárním popisu knihy stanoven výškou 33 cm a šířkou 21,5 cm, což zhruba odpovídá i nejvyšším naměřeným hodnotám knižního bloku, tedy výšce 330 mm a šířce 214 mm. Měřená hodnota výšky novodobých knižních desek činí 340 mm a celková šíře knihy při otevření knižních desk činí 447 mm. Rozsah tržové knihy uvádí inventář archivního fondu počtem 160 folií.

V bakalářské práci budu pro označení folií užívat pořadí folií tak, jak jsou současně v knize svázána, tedy v rozmezí 1r až 160v, přičemž toto vymezení neodpovídá v knize dochovaným typům provedené foliace. V knize rozeznáváme tři typy provedené foliace. Původní foliace (historická) je umístěna vždy při pravém horním okraji recto folií. Číslo folií jsou psána českou novogotickou kurzivou a dle srovnání jednotlivých číslic usuzuji, že byla provedena, alespoň z většiny, písařem A, tedy v době vzniku (počátku zápisů do) knihy samotné, avšak nejpozději k polovině roku 1542. Omezená část dochované foliace počínající na foliu 129r vykazuje shody s písařskou rukou D, tedy musela vzniknout až po roce 1563. První rozpoznatelné číslo původní foliace počíná na foliu 4r a poslední se nachází při foliu 151r. Druhotná foliace (novodobá) napsaná při levém horním okraji se objevuje na následném rozpětí rozsahu knihy. Počíná na foliu 47r a jde až k foliu 58r, poté následuje drobná mezera, načež pokračuje s foliem 77r až k foliu 88r. Dále se nachází osamoceně při foliu 24r. Psána je jak za pomoci inkoustu černé barvy, tak za pomoci tužky odstínu světle modré barvy. Druh písma takto psaných číslic vykazuje zřetelné humanistické prvky. Usuzuji proto, že takto psaná novodobá foliace musela vzniknout někdy během devatenáctého či první poloviny dvacátého století. K jednoznačnému časovému vymezení novodobé foliace bude nutné provést komparaci se zápisy v dalších novobydžovských městských knihách. Třetí, současná, foliace je provedena většinou při dolním okraji svrchních (recto) folií. Je provedena za užití obyčejné tužky a sestává ze dvou částí. Číslo v kroužku označují pořadí folií, ve kterém jsou folia do knihy svázána a čísla bez kroužku označují s největší pravděpodobností pořadí folií v rámci dochovaného fasciklu knihy v době před renovací. Usuzuji tak z toho, že z knihy z neznámých příčin vypadla dvě folia, jež by byla označena v původní foliaci 1r, 1v, 8r, 8v a jež se dochovala v rámci archivního fondu v podskupině listin (dále je práce bude označovat 1a, 1b, 8a, 8b). Momentálně jsou dle sdělení archivu dány do restauračního procesu (jaro

2023). Mimo tento nedostatek jsou některá folia ve druhé polovině knihy, v počtu osmi případech (folia 97; 103; 123; 129; 130; 131; 147; 149), chybně do knihy vřazena. U folia 160 a zbytků folií vložených při foliu 123 a označených jako 123a a 123b nebude možno přesně rekonstruovat jejich původní zařazení. Je to z důvodu, jak bude dále pojednáno, že momentální dochovaný rozsah knihy zcela jistě neodpovídá historickému rozsahu knihy: předpoklad ztráty dle závěru diplomatického rozboru pramene je odhadnut na minimálně 85 chybějících folií. Nástin rekonstrukce původní foliace bude vyhotoven v rámci přílohy č. 2, obsahové analýzy pramene.

Trhová kniha obsahuje ve svém dochovaném rozsahu dva typy filigránů. První typ filigránu je doložen již na foliu 1r a jeho poslední výskyt se nachází na foliu 158r. Je tedy v knize zastoupen celkem v sedmdesáti pěti případech. Zda-li se tento typ filigránu nachází i na foliích 1a, 1b a 8a, 8b, jež dnes nejsou součástí svázaného knižního bloku knihy, nebudu schopen postihnout. Filigrán by se dal obecně charakterizovat jako korunka s obrubou s pěti perlami a pěti hroty, z níž vyrůstá vzhůru jdoucí klenba, jež na sobě nese šestici perel. Na vrcholu klenby je umístěn kříž, z jehož vrcholu vyrůstá hvězda o pěti paprscích. Výška filigránu činí 113 mm a šířka 32 mm. V online katalogu filigránů Piccard se mi nepodařilo nalézt přesnou shodu. Nejvíce se tomuto filigránu podle detailů a uvedeným rozměrům přibližuje filigrán, jenž je doložen v databázi Piccard pro Prahu 1534.¹⁶¹ Druhý typ filigránu je obsažen pouze na foliu 159r, není však vyloučeno, že byl obsažen i na dodnes nezachovalých následných foliích. Filigrán, jenž je na foliu umístěn zrcadlově obráceně, zachycuje městský znak se dvěma věžemi a bránou, nad níž je situován pták v letu a pod níž je vyobrazen drak.¹⁶² Vodoznak představuje jednu z variant značky trutnovské papírny. Výška filigránu činí 42 mm a šířka 37 mm. Vojtěch Klíma dochází ve své práci ke shodnému závěru.¹⁶³

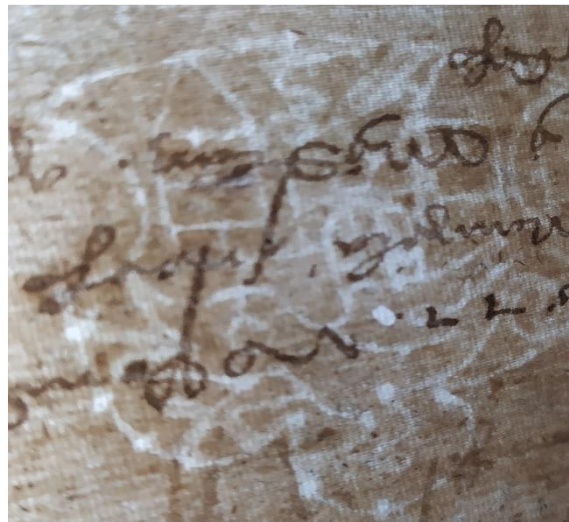
¹⁶¹ Databáze filigránů Piccard-online dostupná online (Wasserzeichen-Informationssystem – Motive wasserzeichen-online.de) [citováno k 19. 2. 2023].

¹⁶² Jana VOJTÍŠKOVÁ – Vít ŠEBESTA, *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*, Ústí nad Orlicí 2013, s. 134–135.

¹⁶³ V. KLÍMA, *Trhové knihy východočeských věnných měst ...*, s. 103.

Obr. č. 1 Ukázka filigránu číslo 1¹⁶⁴

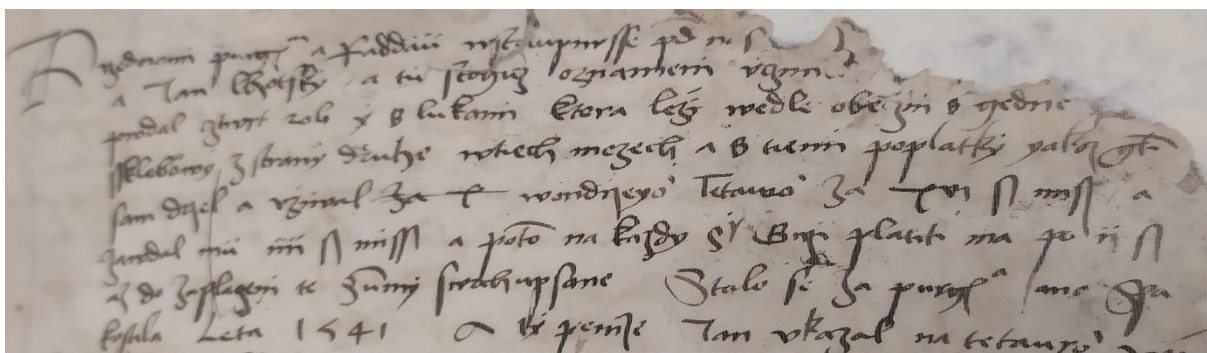
Obr. č. 2 Ukázka filigránu číslo 2¹⁶⁵

V rámci zápisů v trhové knize se podařilo identifikovat celkem 11 odlišných písařských rukou – tedy písaře A, B, Ba, C, Ca, Cb, D, E, Ea, F, G. Dle provedeného písařského rozboru je patrné, že v rámci novobydžovské kanceláře působil vždy v jednom konkrétním čase pouze jeden písař. Dokládá to skutečnost, že doba, po kterou se v trhových zápisech překrývají písařské ruce dvou po sobě následujících písařů novobydžovské kanceláře, trvá v řádu maximálně několika málo měsíců. V případě písaře B a písaře C se doba výskytu jejich zápisů v novobydžovské trhové knize nepřekrývá vůbec. Za „hlavní písaře“ bydžovské městské kanceláře pro jednotlivá údobí lze s jistotou označit písařské ruce písařů A, B, C, Ca, D, E, F a G. „Vedlejší“ písařské ruce písařů Ba, Cb a Ea se v knize vyskytují v ojedinělých případech, a to konkrétně u písaře Ba ve dvou zápisech, u písaře Cb při jednom zápisu a u písaře Ea rovněž při jednom zápisu. Muselo se jednat o písařskou výpomoc nějaké dnes již blíže neurčitelné osoby z okruhu osob novobydžovské městské správy (člena rady, purkmistra či městského rychtáře).

¹⁶⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 1.

¹⁶⁵ *Tamtéž*, fol. 159.

Písař A působil v novobydžovské městské kanceláři do 24. července 1542, kdy zapisuje do bydžovské knihy pamětní poslední zápis. Dle zápisu dochovaném v této pamětnice by se mohl jmenovat Pavel, protože na paginu 200 je zmíněn Pavel písař, jenž podle zápisu dluží Janáku Řezníkovi pět kop grošů míšenských jemu zapůjčených. Přípis k zápisu psaným písařem B potvrzuje zaplacení dluhu.¹⁶⁶ Do trhové knihy zapsal písař A – snad tedy písař Pavel – celkem čtyři zápisy, z toho jsou dva jím napsané zápisy součástí zápisů na foliu 1a a 1b (folio není součástí současného svázání trhové knihy). Zápisy zapsal do knihy v rozmezí února až května 1541. Jeho písmo můžeme označit za českou novogotickou polokurzivu s občasnými kurzivními prvky, jež je kvůli nim hůře čitelná. Sklon písma jde mírně doprava, písmo je v převážné míře lehké – známky těžkosti vykazuje pouze majuskulní litera „P“ či ligatura „Sp“, modul písma má převážně charakter středního módu. Zvýšené pozornosti musíme při četbě věnovat majuskulní liteře „B,“ která může významově představovat písmena S, B, G či J. Majuskuly „T, K, I (J), L“ vykazují podobnost s psanými majuskulami humanistického písma. Písař užívá zkratk ve zvýšené míře. Příkladem zkracování suspenzí jsou zkratky ve slovech „*poto*“, „*y*“, „*purg*“, „*it*“, či „*ge*“ (potom, jeho, purkmistra, item, jemu). Zkratky vzniklé kontrakcí užívá kupříkladu ve slovech „*p*“, „*g*“, „*poto*“, či „*sum*“ (před, jest, potomci, suma). Zkratka u slova „*p*“ (právem) je pak kombinací obojího typu zkracování slov. Dalším odlišením písaře A od následných písařů je psaní datovací formule arabskými číslicemi na konci trhového formuláře. Římské číslice zapisuje minuskulními literami. Dále ve zvýšené míře užívá intitulační formuli – „*Před námi purkmistrem a radou, vstoupivše před nás [...]*“.¹⁶⁷ Písař A pro zápis trhů užívá celkovou šíři listu, proto je část textu při pravém horním rohu ztracena.

Obr. č. 3 Ukázka zápisu písaře A¹⁶⁸

¹⁶⁶ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17, pag. 200.

¹⁶⁷ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 1r.

¹⁶⁸ *Tamtéž*, fol. 1r.

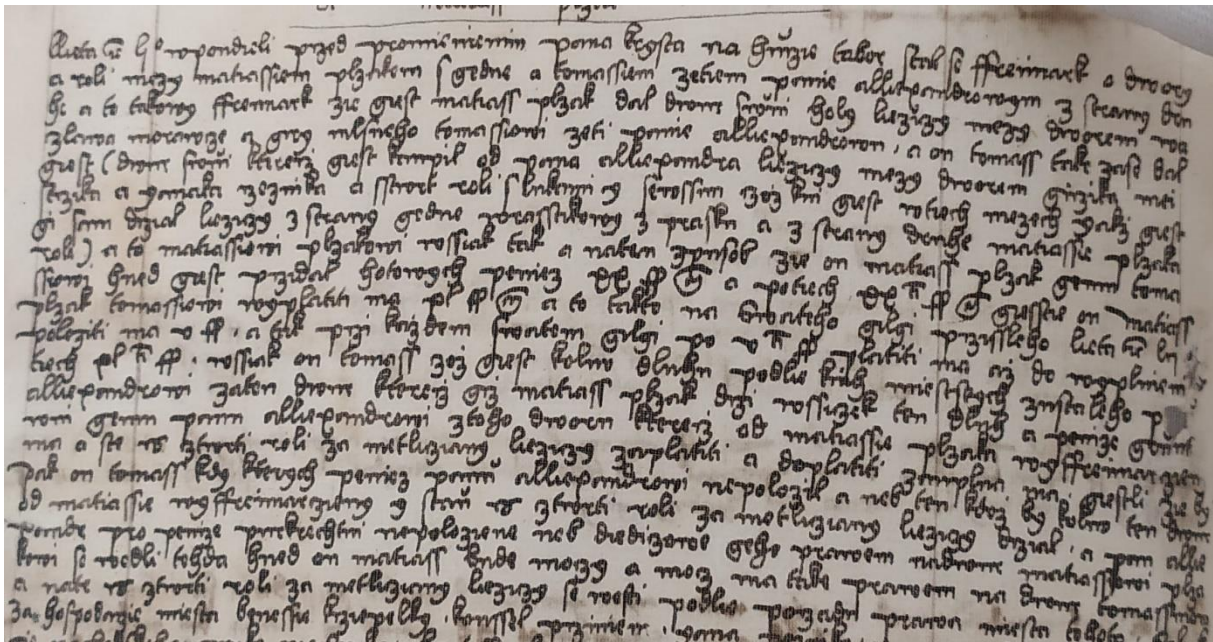
Písař B působil v rámci novobydžovské kanceláře s určitostí od 26. června 1542¹⁶⁹ do 26. října 1556.¹⁷⁰ První zápis v rámci trhové knihy, který by byl psán písařem B, se datuje k 8. lednu 1543 a nachází se na foliu 2r, poslední zápis pak učinil na foliu 80r. Ze zápisů knihy je patrné, že písařem B byl Matyáš Plzák z Radovesice.¹⁷¹ V rámci zápisů v trhové knize vystupoval čtyřikrát v roli prodávajícího (prodej luk při Vysočanech, jedné čtvrti role za Metličany a domu v Novém Bydžově), jednou v roli kupujícího, když od urozeného pana Václava Sokola z Lískovce a na Křivanech kupuje dům v Novém Bydžově za sumu 365 kop grošů míšenských. Taktéž byl jednou v roli kupce účasten frejmarku (směny) svého dvoru za dvůr, jenž vlastnil Tomáš, zeť pana Alexandra Bosityšského, v ceně 60 kop grošů míšenských.¹⁷² Z výše uvedeného je možno usuzovat, že Matyáš patřil k městské honoraci. Matyášovo písmo můžeme označit za českou novogotickou kurzivu s polokurzivními prvky, jež je velice precizně vykreslena (i u nejběžnějších knižních přípisů a vpisek), díky čemuž je velice dobře čitelná. Jisté problémy při čtení mohou činit shluky liter „m, n, i, u, a.“ Za dobu, po kterou do knihy zapisuje, neshledávám změny stylu písma či odlišení tvaru jednotlivých liter, proto hodnotím jeho písemný projev jako velmi stabilní, z čehož usuzuji, že byl Matyáš velmi zkušeným písařem. Písmo je nakloněno velice mírně vpravo, písmo je lehké a modul čtvercový. K dobré čitelnosti písma výrazně přispívá minimální užití majuskulních liter a omezené využívání ligatur. Číslice zapisuje v zápisech zásadně římsky a minuskulně. Charakteristickým rysem písma je zdvojená litera písmene l ve slově „lléta“ při začátku trhového zápisu. Mezi další typické individuální rysy zápisů Matyáše náleží šestkovitá litera „S,“ trojkovitá litera „z/Z,“ majuskulní litera „T“ složená ze tří dříků či nasazovací tah jdoucí výrazně vlevo u liter p, m, v, r, z, či y. Matyáš užívá zkratky pouze v omezené míře. Krácení za pomoci kontrakce užívá například při psaní „s⁻em, sum⁻y, g^{ho}-st“ (svatém, sumy, jeho milost) a krácení za pomoci suspenze kupříkladu pro „svate⁻, LP^o, XVⁱ, na to⁻“ (svatém, padesátého prvního, patnácti, na tom). Dále pak užívá ustálenou zkratku pro krácení slovního spojení „et cetera“ (a tak dále). Matyášovy zápisy začínají vždy při první svisle nalinkované lince folia a pokračují až do okraje stránky. Takto vynechané místo užívá pro psaní číselných odkazů na folia, která zachycují následné zápisy shodného předmětu trhu (obdoba později vedených kancelářských rejstříků). Zápisy na odkazující folia zapisuje za pomoci arabských čísel, jež se shodují se současným zápisem arabských čísel (předně patrně pro literu čísla 5).

¹⁶⁹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17, pag. 188.

¹⁷⁰ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 80r.

¹⁷¹ *Tamtéž*, fol. 53v.

¹⁷² *Tamtéž*, fol. 21r, 53v, 57v.

Obr. č. 4 Ukázka zápisu písaře B¹⁷³

Písař C působil jako písař městské kanceláře dle zjištění od 23. listopadu 1556¹⁷⁴ až po 16. listopad 1562.¹⁷⁵ Kontinuálně počíná zapisovat od folia 80v a poslední zápisy písaře nalzáme na foliích 128r, 132r a částečně i 133r. Ze zápisu knihy vyplývá, že se jedná o Štěpána Volyňského, bakaláře.¹⁷⁶ V zápisu na foliu 109r kupuje roku 1559 Štěpán Volyňský od Josefa žida dům i se židovskou školou za sumu 32 kop grošů míšenských. Tentýž dům následně Štěpán prodává k 18. září 1564 Janu Jindrovi za sumu 60 kop grošů míšenských. Písař Štěpán zapisuje do knihy českou novogotickou kurzivou s polokurzivními prvky. Jeho písmo se s dobou, po kterou do knihy zapisoval, viditelně proměňuje do lépe čitelné formy a větší prokreslenosti jednotlivých liter zápisů. Zběžnější písemná forma se projevuje převážně u zápisů z let 1556 a 1557. Avšak i přes určitou počáteční zběžnost psaní zápisů je Štěpánovo písmo velmi dobře čitelné. Sklon Štěpánova písma jde mírně doprava, písmo zápisů je lehké, těžkými tahy zapisuje litery nadpisů jednotlivých trhových zápisů i počátek datační formule uvozené slovem „Letha“ či souslovím „Leta panie.“ Zároveň volí pro zápis nadpisů české novogotické kreslené písmo. Modul písma je střední. Ve srovnání s písařem B užívá Štěpán ve zvýšené míře majuskulní litery, u nichž se projevují výrazné půlkruhovitě nasazovací tahy. Viditelné jsou u liter M, T, U, A, S, B, L, V. Majuskulní literu „K“ zapisuje velmi specificky. Její podoba by se dala přirovnat k dnešnímu velkému P, jež má od konce tahu bříska veden

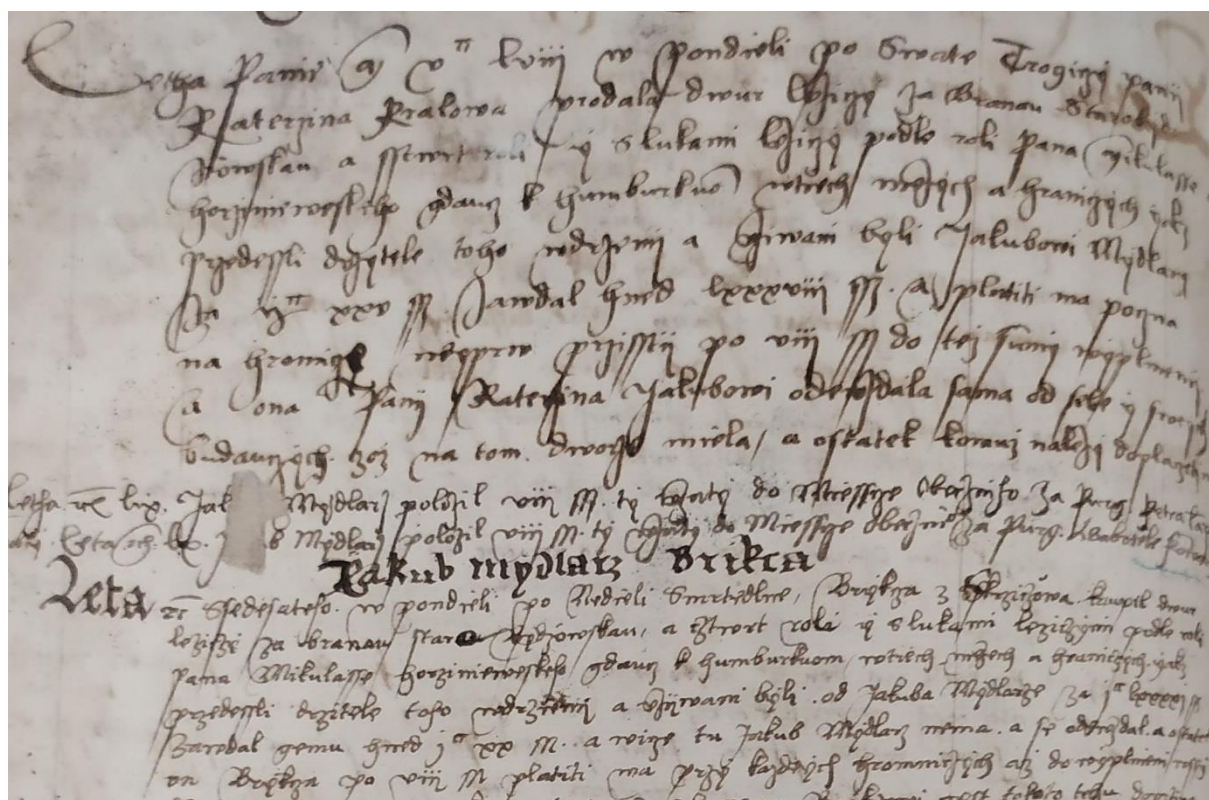
¹⁷³ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 57v.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, fol. 55v.

¹⁷⁵ *Tamtéž*, fol. 64v.

¹⁷⁶ *Tamtéž*, fol. 109r.

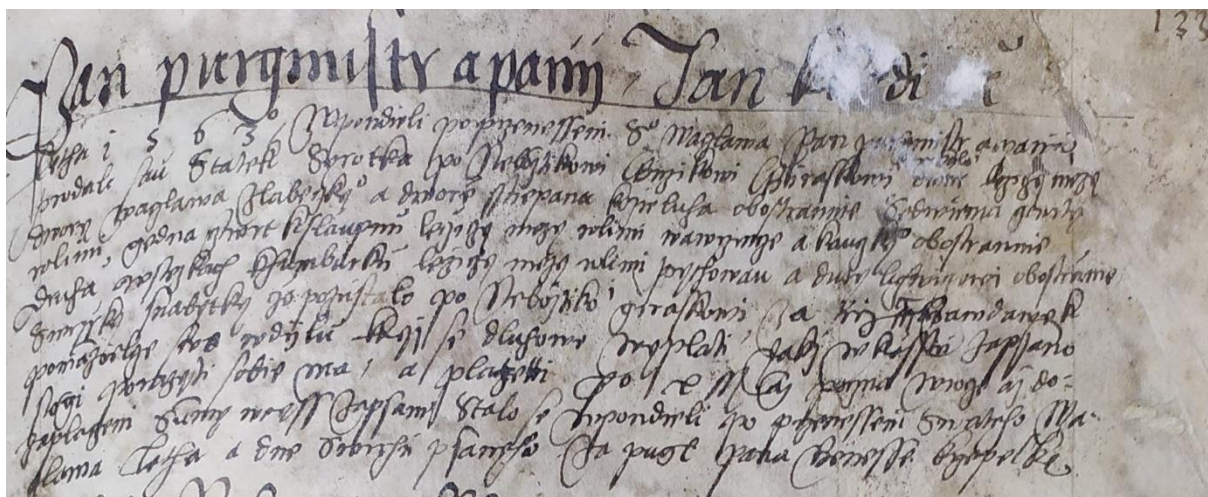
mírně pokosný tah směrem dolů k dolní dotažnici. Další majuskulní literou, u které se projevují individuální písařské rysy, je majuskulní „R“, jež je složeno ze dvou protilehlých spojníc, jejichž střed protíná krátké břevno. Obdobně zapisuje i majuskulní literu „V“, však jen s tím rozdílem, že dolní dva obloučky protilehlých spojníc vynechává. Litera „z/Z“ vypadá jako kulatá závorka otevřená vlevo, majuskulní litera „G“ se podobá složené dvojici liter L a B. Výrazným prvkem individuální písařské ruky písaře Štěpána jsou výrazně pod dolní dotažnici vedené dříky liter p, s, f, i (j), k, h, y, případně z. Štěpán užívá v podobné míře jako písař B ligatury a zkratky. Krácení slov se výrazně projevuje u slov „et cetera, svatý, sumy“, koncovek podstatných jmen končících koncovkou „m“ a přídavných jmen končících na souhlásky „ho, ti“. Slovo purkmistr často zkracuje tvarem „purg.“. Čísla datace zapisuje zprvu minuskulně římskými čísly, později od roku 1562 již částečně za pomoci arabských čísel. Štěpánovy zápisy počínají první vvislou linkou folia, kde pokračuje shodně s písařem B v předestřeném číselném odkazování. Tato čísla zapisuje výhradně arabskými číslicemi, jež se podobají současně psaným arabským číslicím.

Obr. č. 5 Ukázka zápisu písaře C¹⁷⁷

¹⁷⁷ SOA Hradec Králové, SOKA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 90v.

Písař Ca zapisuje do tržební knihy pouze přibližně jeden rok, a to od 10. září 1562¹⁷⁸ až po 16. srpen 1563.¹⁷⁹ Jeho zápisy se vyskytují soustavně od folia 132v až po folium 137v. Občas se nalézají i na předešlých foliích v rámci přípisů plateb vejrunků a samostatných zápisů do volných míst (folia 28v, 51r, 60r, 108r, 116v, 122v, 127v). Dle zápisu tržební knihy, jenž se nachází na foliu 62r, můžeme písaře Ca ztotožnit se jménem Jiřík.¹⁸⁰ Písař Jiřík zapisuje do knihy českou novogotickou kurzivou, jež se v obecných rysech velmi podobá písařské ruce písaře C, avšak jednotlivé litery zapisuje těsněji u sebe. Písmo je psáno s mírným pravým sklonem, modul písma je střední a písmo zápisů je lehké. V nadpisech zápisů užívá kreslené novogotické písmo, jež je na rozdíl od písaře C lehké. Číslovky v převážné většině zapisuje minuskulně za užití římských číslic. Pro zápis některých majuskul – „M, Z, L, V, Y, N, D, I, B, T“ – užívá půlkruhové nasazovací tahy. Majuskulu „G“ rovněž tvoří dvojice liter L a B. Majuskula „K“ vypadá jako litera R, jejíž nasazovací tah je tvořen dvěma smyčkami. Litera „z/Z“ se opět podobá kulaté závorce, jež je ve spodní části uzavřena smyčkou. Písař Jiřík užívá ve shodné míře ligatur a zkratk jako v případě zápisů písaře C. Shodně s písařem C zapisuje jednotlivé formuláře zápisů při první načrtnuté lince folia. Pro jeho zápis číselných odkazů na jednotlivá folia je typické oddělení jednotlivých číslic tečkami. Tato čísla zapisuje za pomoci arabských čísel.

Obr. č. 6 Ukázka zápisu písaře Ca¹⁸¹

¹⁷⁸ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržební a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 51r.

¹⁷⁹ Tamtéž, fol. 137v.

¹⁸⁰ Tamtéž, fol. 62r.

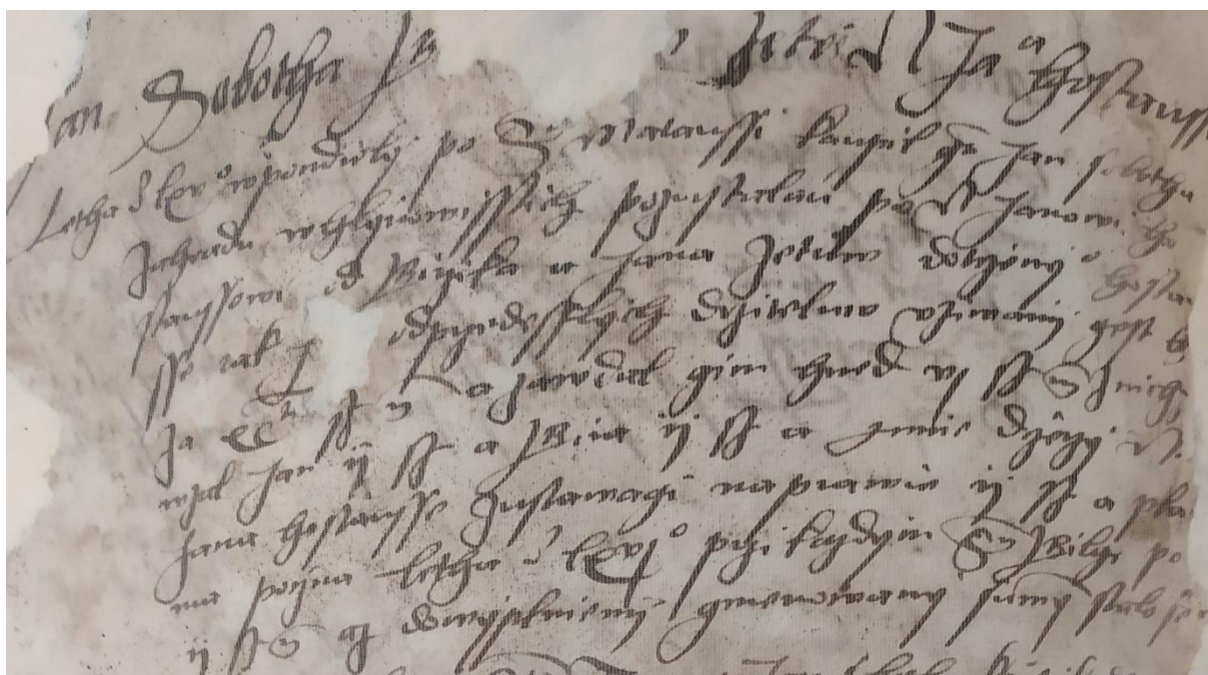
¹⁸¹ Tamtéž, fol. 134r.

Písař D počal do trhové knihy zapisovat dne 26. července 1563¹⁸² a jeho poslední zápis, jenž je obsažen v novobydžovské pamětní knize, se datuje k 3. listopadu 1573.¹⁸³ Rozmezí jeho zápisů se v trhové knize nachází od folia 129r až po folio 131v a od folia 138r až do posledního folia knihy, tedy folia 160r. Dle trhové knihy můžeme za písaře D považovat Jana Birgmana Žlutického, jenž 19. dubna 1563 zakupuje za sumu 270 kop grošů míšenských od Jana, mlynáře z Voseka, dům v Novém Bydžově.¹⁸⁴ Písmo písaře Jana by se dalo označit jako velmi zběžně psanou českou novogotickou kurzivu. Jeho písmo je výrazně skloněno doprava, modul písma je obdélníkový a váha písma dosahuje střední těžkosti. Silněji vedené tahy se nejmarkantněji vyskytují v rámci nasazovacích tahů a dotažnic dříků liter „s, f, z, i (j), g, p, y, x“ či obecně v obloucích jak majuskulních, tak minuskulních liter. Janovo písmo můžeme považovat za nejhůře čitelné písmo zápisů trhové knihy. K lepší čitelnosti zápisů taktéž nepřispívá výrazné blednutí inkoustu do podoby světle hnědé barvy. Blednutí se naštěstí projevuje pouze u části Janem zapsaných zápisů. Shodně s písařem C a Ca užívá pro zápis majuskulních liter „M, T, P“ půlkruhový nasazovací tah. Podoba majuskulního „K“ připomíná současnou podobu majuskulního R psaného latinkou. Majuskuly „L, H, S, C, P“ mají humanistickou podobu. Majuskulní „A“ se vyznačuje alfovitým tvarem. Majuskulní litera „N“ bere podobu nahoru protaženého oblouku. Majuskulní „U“ připomíná kulatou závorku doleva otevřenou. Minuskula „r“ se podobá dnešnímu písmenu v s půlkruhovým nasazovacím tahem. Pro zkratku „et cetera“ užívá majuskulu připomínající dnešní velké S. Písař Jan užívá obvyklého zkracování jako předešlí písaři B a C. V zápisech užívá minuskulně psaná římská čísla. V občasných případech používá arabská čísla, jež zapisuje v podobě obvyklé pro novověk (16. století), tedy litera „5“ má podobu „zobáčku či hranaté závorky“. Celkový charakter zápisů je zarovnan do bloku s předsazeným slovem „*Letha*“, jež uvozuje datační formulí a které se nachází zpravidla při první svislé lince folia. Shodně s ostatními písaři zapisuje arabskými číslicemi odkazy na další folia, která však zapisuje neustáleně při levém okraji folia.

¹⁸² SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol 129v.

¹⁸³ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17, pag. 333.

¹⁸⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 146.

Obr. č. 7 Ukázka zápisu písaře D¹⁸⁵

Písař E působil v novobydžovské kanceláři s určitostí v rozmezí 10. srpna 1573¹⁸⁶ až 7. září 1581.¹⁸⁷ Samostatné zápisy vepsal do tržební knihy na následující folia – 31v, 84v, 97r, 114v, 150r. Přípisy plateb vejrunků k jednotlivým tržebním zápisům připisoval do tržební knihy průběžně počínaje foliem 60a, ve větší četnosti pak počínaje foliem 132a. Prozatím se mi jej nepodařilo ztotožnit, avšak dle zjištění V. Klímy by se mohlo jednat o písaře Pavla (nutno ovšem ověřit následným výzkumem).¹⁸⁸ Písmo písaře E lze označit za zběžně psanou českou novogotickou kurzivu. Sklon písma je obecně veden mírně vpravo, avšak u části liter, zvláště pak počátečních tahů liter „V, W, M, N“ je naopak veden s mírným levým sklonem. Písmo zápisů je lehké, modul střední. Celková forma zápisů písaře E se vyznačuje nepropracovaností tahů jednotlivých minuskul ve středu slov, což ztěžuje počáteční čitelnost zápisů. Avšak poté, co si čtenář na písařův styl navykne, již tento hendikep nečiní při čtení obtíž, i když u některých zvláště zběžných tahů liter je třeba si slovo občas dovozovat z kontextu. Tento problém se výrazně projevuje u minuskulních liter „k, t, e, r, a, o“. Výrazným individuálním znakem písma písaře E je minuskulní litera „x“, jež se výrazně podobá dnešní psané podobě y. Majuskulní „G“ je složeno z tahů, které připomínají dvojku s horním zavínutím a majuskulní literu B. Značná část majuskul „P, B, R, L, C, A, K/k, V“ a

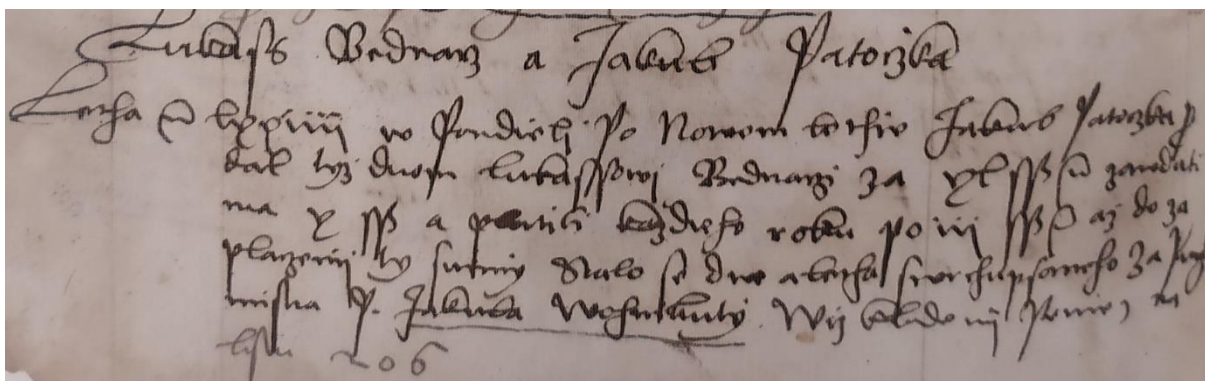
¹⁸⁵ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržební a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 154v.

¹⁸⁶ *Tamtéž*, fol. 114v.

¹⁸⁷ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17, pag. 385.

¹⁸⁸ V. KLÍMA, *Tržební knihy východočeských věnných měst ...*, s. 105.

zkratka pro groše míšenské počíná půlkruhovými nasazovacími tahy. Majuskulní „L“ je tvořeno dvěma smyčkami. Majuskulní „T“ tvoří za pomoci dlouhého dříku, jehož nasazovací tah počíná výrazně vlevo a zaobleného bříska ve tvaru spojnice. Přibližně od roku 1575 zapisuje nadpisy pro jednotlivé trhové zápisy českou novogotickou polokurzivou, jež je značně vykreslena. Pro zkratku „et cetera“ užívá značku mající obdobu protaženého humanistického majuskulního „S“ s horním tahem, jenž je zavinutý. Dalšími typickými zkratkami jsou „s^o“ (svatého), „p“ (pana), „purgk“ (purkmistr), „a tu“ (actum), „g t“ (jest). Čísla zapisuje jak římskými, tak arabskými číslicemi. Arabskými číslicemi uvozuje většinou roky v zápisech vejrunků. Na následná folia odkazuje za pomoci arabských číslic. Písař E počínal zapisovat zápisy při první narýsované svislé lince.

Obr. č. 8 Ukázka zápisu písaře E¹⁸⁹

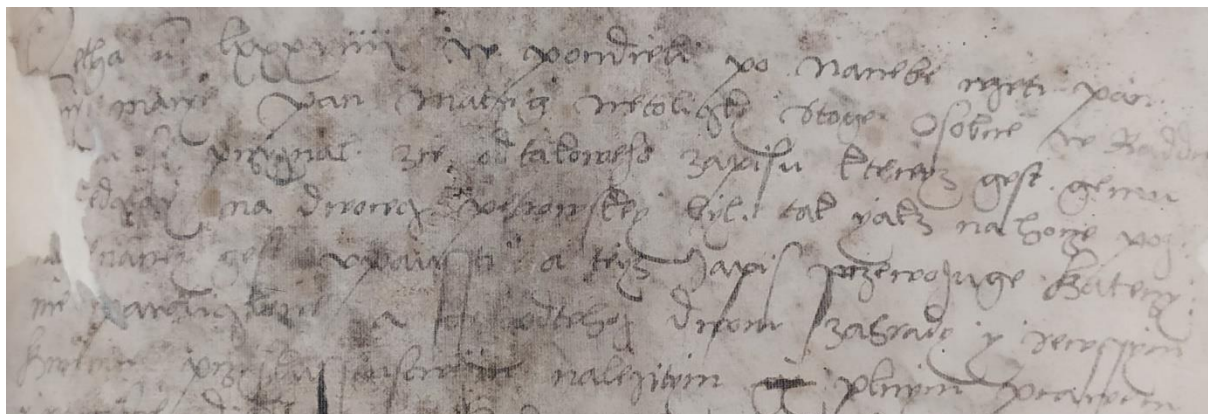
Písař F působil v novobydžovské kanceláři dle provedeného diplomatického rozboru v rozmezí 21. září 1581 až 15. července 1594.¹⁹⁰ Trhová kniha obsahuje celkem deset jeho přípisů, jež jsou obsaženy na foliích: 64v, 99r, 104v, 115v, 121v, 122r, 135r, 141r, 143v a 150v. V. Klíma ztotožňuje písaře F s písařem Mikulášem Bydžovským či Mikulášem Německobrodským.¹⁹¹ Písmo písaře F je psáno úhledně českou novogotickou kurzivou s polokurzivními prvky. Písmo je psáno svisle. Výrazný pravý sklon je patrný u koncových tahů dříků liter „p, s“. Koncový tah dříku „i, y“ je ovšem skloněn mírně vlevo. Modul písma je čtvercový a písmo je lehké. K dobré čitelnosti zápisů písaře F přispívá humanistický charakter zápisu některých liter: „e, A/a, n, m, o, u, i, t, l“. Majuskulní litera „L“ připomíná dnešní číslici 2 (dvě). Litery „k/K“ pak velké R se zavinutým nasazovacím tahem. Minuskulní „z“ se podobá dnešnímu zápisu čísla 3 (tři). Majuskulní „G/I“ má při horním tahu smyčku. Majuskulní litera „H“ je psána tvarem protaženého velkého S se smyčkou při nasazovacím

¹⁸⁹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 84v.

¹⁹⁰ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17, pag. 387 a pag. 526.

¹⁹¹ V. KLÍMA, *Trhové knihy východočeských věnných měst ...*, s. 105.

tahu. Pro zkrácení „et cetera“ užívá literu u s obloučkem. Číslo zapisuje římskými číslicemi minuskulně. Zápisy písař F počíná zapisovat od první svisle narýsované linky folia.

Obr. č. 9 Ukázka zápisu písaře F¹⁹²

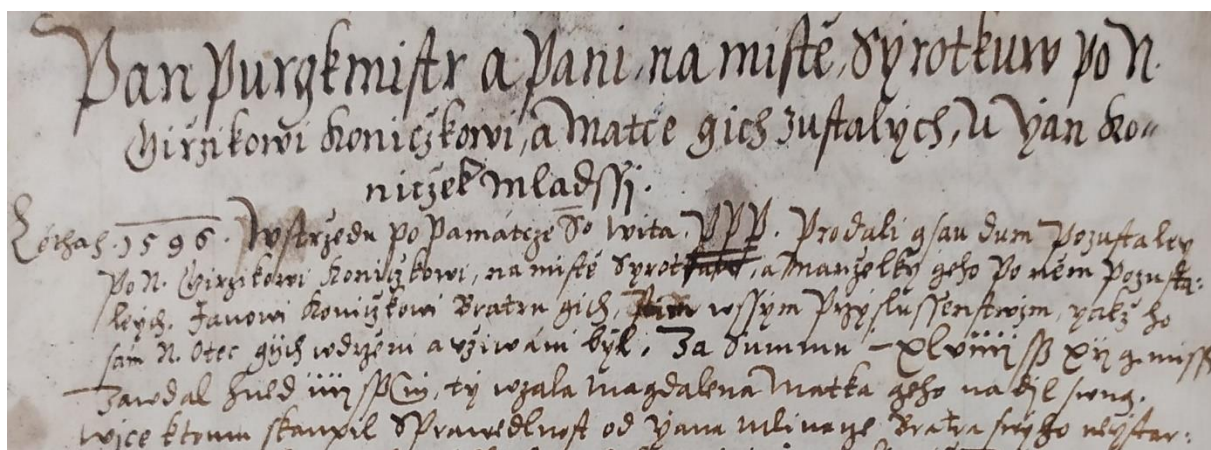
Písař G zapsal do tržební knihy jeden zápis na foliu 104v a jeden přípis na foliu 145v. V novobydžovské kanceláři počal zapisovat 12. prosince 1594¹⁹³ a v kanceláři působil i v roce 1609, do něhož se datuje nejmladší přípis tržební knihy. V. Klíma ztotožňuje písaře G s písařem Mikulášem Německobrodským či Mikulášem Bydžovským.¹⁹⁴ K jednoznačnému určení písařů F a G bude muset být proveden výzkum následné tržební knihy.¹⁹⁵ Písmo písaře G je česká novogotická kurziva s výraznými polokurzivními prvky. Nadpisy zápisů zapisuje českou novogotickou polokurzivou. Písmo zapisuje s mírným pravým sklonem, modul písma je čtvercový a váha písma lehká. Čitelnost písma je dostatečná, protože mi nečinilo problém porozumět psanému textu pouze ze dvou zápisů. V tomto ohledu významně napomáhají písařem G užívaná interpunkční znaménka – tečky, háčky, čárky – nad jednotlivými minuskulami v zápisech. Výrazným znakem písaře G jsou dlouhé doleva jdoucí nasazovací tahy některých liter: „P, Z, U, Y“. Dalším jeho typickým znakem jsou smyčkovité nasazovací tahy majuskulních liter „T, L, G, K, L“. Majuskula „S“ má tvar svislé smyčky, litery „z/Z“ nabývají tvaru dnešní trojky, zápis majuskuly „R“ nabývá podoby dnešního V, jež protíná ve středu břevno. Číslovky letopočtů, později i cen v rámci zápisů zapisuje arabskými číslicemi. Římské číslovky zapisuje minuskulně. Zkratky užívá v obvyklé míře. Zápisy situuje jako obvykle k první narýsované svisle jdoucí lince.

¹⁹² SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržební a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 141r.

¹⁹³ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17, pag. 527.

¹⁹⁴ V. KLÍMA, *Tržební knihy východočeských věnných měst ...*, s. 105.

¹⁹⁵ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržební a gruntovní 1559–1646, inv. č. 1110, kn. č. 33.

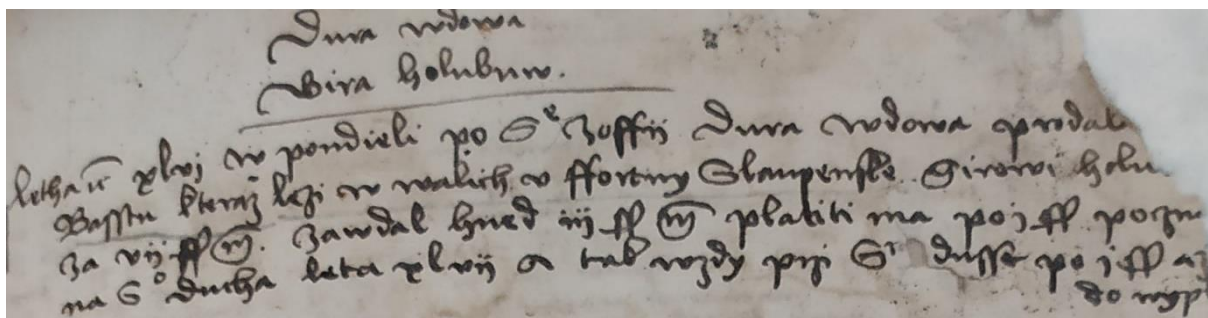

Obr. č. 10 Ukázka zápisu písaře G¹⁹⁶

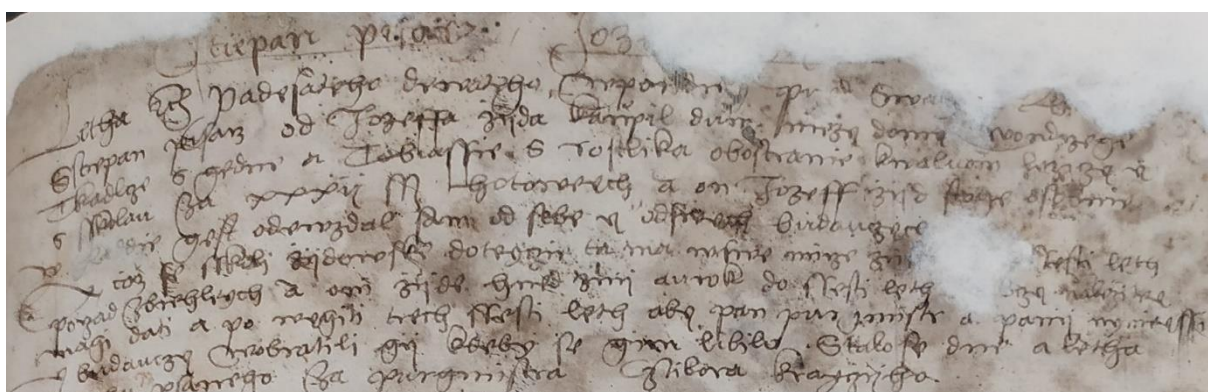
Písařské „vedlejší“ ruce Ba, Cb, Ea se objevují pouze u několika málo zápisů. Písař Ba se objevuje pouze u dvou zápisů na foliu 24v a 25r. Celková forma písma je podobná písmu písaře B, avšak odlišuje se celkovou zběžností české novogotické polokurzivy, středním modulem a sklonem písma, který je nepravidelný – u zápisu na foliu 24v jde mírně vpravo, zatímco u zápisu na foliu 25r jde mírně vlevo. U jednotek liter užívá písař půlkruhové nasazovací tahy. Majuskulní „S“ připomíná dnešní literu G. Majuskula „Z“ připomíná kulatou závorku otevřenou vlevo. Slovo „Letha“ zapisuje na rozdíl od písaře B za použití minuskulní litery h. Majuskulní litera „M“ v nadpisu zápisu se výrazně odlišuje od charakteru ostatních liter v zápisech, když u prvního dříku užívá ozdobnou vrubovou spirálu. Písař Cb zapsal jeden zápis na foliu 109r. Celková forma písma je podobná písmu písaře F, avšak odlišuje se neužíváním humanistickým liter v české novogotické kurzivě. Sklon písma je svislý, modul písma čtvercový. Výrazným individuálním prvkem písaře Cb je alfovité zápis liter „A, x“. Část liter „g, Z, y, T, K“ a značka pro et cetera obsahuje půlkruhové nasazovací tahy. Majuskulní „I“ má při dolní dotažnici smyčku. Písař Ea zapsal do tržební knihy zápis, který se nachází na foliu 146r. Zapisuje českou novogotickou kurzivou s mírným pravým sklonem, středním modulem a střední vahou písma. Jistá těžkost písma se výrazně projevuje u majuskul „M, U, L, T, W, V, C, O“, které písař tvoří za pomoci lomených tahů, jež vytváří u těchto liter ostré hrany. Lomené tahy se taktéž vyskytují u minuskulních liter „l, p, o, r, d, z“. Koncové dotahy dříků mnohých liter „s, p, y, l“ jdou výrazně pod dolní dotažnici. Za možné důvody, proč se v knize objevují vedlejší písařské ruce, shledávám jednak to, že písaři Cb, Ea zapisují zápisy, v nichž vystupují v roli kupců písař C a písař D, a jednak to, že daná vedlejší písařská ruka mohla zastupovat písaře, jenž momentálně z nějaké příčiny nebyl schopný v daném čase

¹⁹⁶ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržební a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 104v.

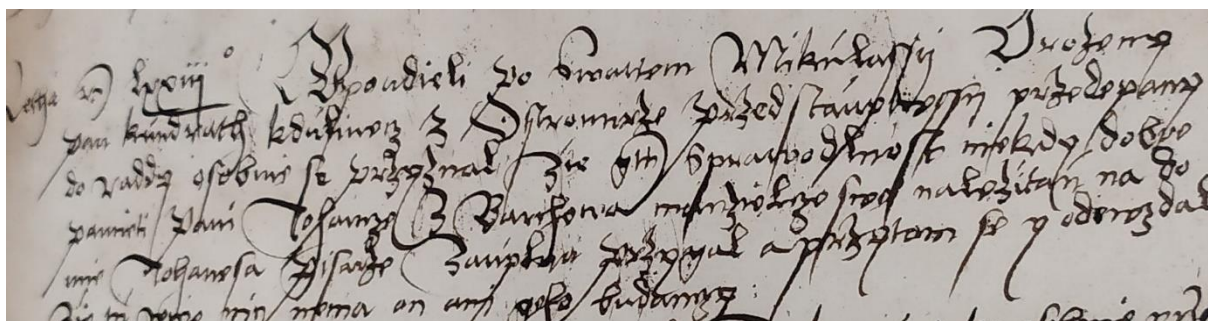
vykonat zápis. Pro tento důvod předkládám přípis jednoho z vejrunků zápisu, který praví „[...] toto jest zapsáno v nebyti doma pana písaře.“¹⁹⁷

Obr. č. 11 Ukázka zápisu písaře Ba¹⁹⁸

Obr. č. 12 Ukázka zápisu písaře Cb¹⁹⁹

Obr. č. 13 Ukázka zápisu písaře Ea²⁰⁰

V celkovém rozsahu zápisů trhové knihy se nachází pouze 107 zápisů, které obsahují alespoň jeden škrť v textu zápisu. Škrťy se mohou v knize objevit v celkem třech typologiích. Jednak ve formě slova či slovního spojení, které je plně inkoustem začerněno a po němž následuje správné znění textu napsané ve shodné úrovni řádku. Dále pak ve formě jednou čarou škrtnutého slova, slovního spojení či delší zápisové pasáže, po čemž se správné znění

¹⁹⁷ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 149v.

¹⁹⁸ Tamtéž, fol. 25r.

¹⁹⁹ Tamtéž, fol. 109r.

²⁰⁰ Tamtéž, fol. 146r.

zapisuje buď za vzniklý škrť, nebo jako interlineární vsuvka nad/pod škrtnutou pasáž. Rovněž formou škrť provedeného vícero tahy přes celou oblast zápisu. Takto provedený škrť významově značí naplnění právní podstaty daného zápisu, jež se projevuje buď formální změnou, zrušením či naplněním takto škrtnutého zápisu. Podstatu vzniku škrť bych si dovolil vydělit do následujících dvou důvodů. Jednak byl škrť způsoben písařskou chybou, jež vznikla v průběhu psaní zápisu (či v nejbližší době od napsání zápisu) a byla napravena, jak je dle užitého odstínu inkoustu škrť možno s největší pravděpodobností prokázat, totožným písařem novobydžovské městské kanceláře, jenž zapsal vyškrtnutý zápis. Takovéto vyškrtnutí je patrné kupříkladu v následujícím zápisu vejrunku: „[...] dáno od u[r]čení Petra, téhož s[írotka] n[ebožtíka], nade[psanému] Petrovi Pleskačovi a na statky témuž Petrovi ~~24 g. míš. I ještě z těch 10 kop g. míš. zůstává na právě 36 g. míš. [...]. 3 kopy g. míš. etc. [...]~~.“²⁰¹ Jednak byl škrť způsoben naplněním právní podstaty zápisu, či nutnou změnou určitých částí zápisu. Tento druh škrť ovšem předpokládá provedení škrť s určitým časovým odstupem jak shodným, tak následným písařem novobydžovské kanceláře. Tento druh vyškrtnutí se projevuje na příkladu zrušeného frejmarku: „~~léta etc. [15]48 Jan Peřinů ten dům pustil jest Vondřejovi Kováři a on sobě jej doplatiti má a mimo to dům svůj on Vondřej, kterýž od Huňatého koupil, Janovi jej pustil a též on Vondřej jej doplatiti má a Jan má míti svobodný. Z toto frejmarku Ondřej Jana Peřinova propustil.~~“²⁰² Vyškrtnutí, ať již jakoukoli formou, se projevuje v přibližně jedné šestině zápisů tržové knihy. Jedná se o fakt vcelku minoritní, rozhodně se nedá považovat za běžně se vyskytující či v knize převládající a míra chybovosti v rámci jednoho zápisu nikdy nepřekročila více než tři škrť. Rovněž zápisy, jež byly v převážné míře zapisovány v chronologickém pořádku, vykazují vyšší míru kontinuity a neprojevují se v nich výrazné nesrovnalosti – inkoustově výrazné a písemně neustálené počáteční tahy, které by předznamenávaly nový počátek v zapisování do knih. Z toho usuzuji, že do tržové knihy bylo z nejvyšší mírou pravděpodobnosti zapisováno ex post a ne během jednání v městské radě. Avšak tento způsob by předpokládal užívání radních manuálů, o jejichž dobovém vedení prozatím mlčí jak dochovaný archivní fond, tak dostupná literatura, tak i záznamy zachované v rámci tržové knihy. Pouze jeden zápis tržové knihy je uvozen formulací: „[...] celá a dokonalá cedulemi řezanými stvrzena [...],“²⁰³ z níž je patrné, že pro zapsání tohoto zápisu do novobydžovské tržové knihy bylo užito již existující předlohy, jež byla vyhotovena ve formě cedule řezané.

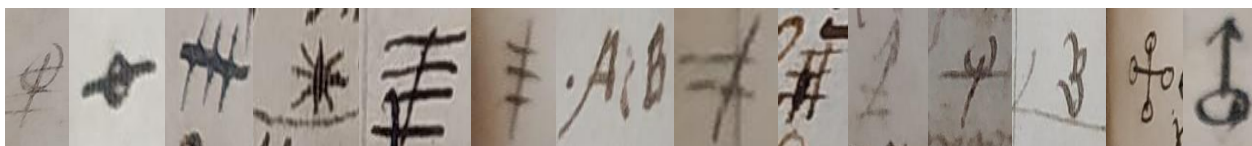
²⁰¹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 117r.

²⁰² *Tamtéž*, fol. 16r.

²⁰³ *Tamtéž*, fol. 123r.

Zkoumaná trhov \acute{a} kniha je vedena p \acute{r} ev \acute{a} zn \acute{e} v \acute{c} esk \acute{e} m jazyce, \acute{c} \acute{a} st v \acute{y} raz \acute{u} je do knihy rovn \acute{e} ž veps \acute{a} na latinsky. Nej \acute{c} ast \acute{e} ji p \acute{r} isa \acute{r} i u \acute{z} iv \acute{a} ji zkratku „etc.“ pro et cetera, jej \acute{z} v \acute{y} znam znamen \acute{a} – a tak d \acute{a} le. P \acute{r} isa \acute{r} A u \acute{z} iv \acute{a} ve zvy \acute{s} en \acute{e} m \acute{r} e slovo „Item“ znamen \acute{a} j $\acute{í}$ c $\acute{í}$ – takt \acute{e} ž, rovn \acute{e} ž, a tak \acute{e} ve smyslu v \acute{y} \acute{c} tu p \acute{r} edm \acute{e} t \acute{u} v r \acute{a} mci dispozi \acute{c} e trhov \acute{e} ho z \acute{a} pisu. Zvl \acute{a} st \acute{e} p \acute{r} isa \acute{r} i C a \acute{z} E u \acute{z} iv \acute{a} ji ve zvy \acute{s} en \acute{e} m \acute{r} e p \acute{r} i konci trhov \acute{y} ch formul \acute{a} r \acute{u} \acute{c} i konci jednotliv \acute{y} ch z \acute{a} pis \acute{u} vejrunk \acute{u} slovn $\acute{í}$ ho spojen $\acute{í}$ „*actum ut supra*“, \acute{c} i jeho zkr \acute{a} cen \acute{e} ho ekvivalentu „*atu*“, *actu*, *actum, ut supra*“, v \acute{y} znamov \acute{e} se shoduj $\acute{í}$ c $\acute{í}$ ch s \acute{c} esk \acute{y} m – d \acute{a} no jako svrchu, d \acute{a} no, jako svrchu. P \acute{r} isa \acute{r} D u \acute{z} iv \acute{a} v n \acute{e} kter \acute{y} ch z \acute{a} pisech latinsk \acute{e} formy data \acute{c} n $\acute{í}$ formule, je \acute{z} se objevuje na konci jednotliv \acute{y} ch veps \acute{a} n \acute{y} ch vejrunk \acute{u} , \acute{c} i u data \acute{c} e n \acute{a} sledn \acute{e} koup \acute{e} shodn \acute{e} ho p \acute{r} edm \acute{e} t \acute{u} trhu v r \acute{a} mci z \acute{a} pisu formou re \acute{a} ln \acute{e} ho folia. Takto zaps \acute{a} na data \acute{c} n $\acute{í}$ formule obsahuje v \acute{z} dy „*acto ff.^{ll} post [ante]*“ a pot \acute{e} n \acute{a} sleduje latinsky zaps \acute{a} n \acute{y} n \acute{a} zev k \acute{r} est \acute{a} nsk \acute{e} ho sv \acute{a} tku. V \acute{y} znamov \acute{e} n \acute{a} m tato forma data \acute{c} e r $\acute{í}$ k \acute{a} – d \acute{a} no v pond \acute{e} l $\acute{í}$ po, \acute{c} i p \acute{r} ed. Mezi d \acute{a} le se v knize vyskytuj $\acute{í}$ c $\acute{í}$ latinsky ps \acute{a} n \acute{e} sv \acute{a} tky pat \acute{r} í ned \acute{e} le „*Reminiscere, Oculi, Laetare, Palmas, Jubilate, Cantate*“. D \acute{a} le se pouze v ojedin \acute{e} l \acute{y} ch p \acute{r} ípadech objevuj $\acute{í}$ n \acute{a} sleduj $\acute{í}$ c $\acute{í}$ latinsk \acute{a} slova: „*Vigilii, Octav, Vide, Relator, Solutum anno*“, je \acute{z} nab \acute{y} v \acute{a} ji v \acute{y} znamu – v p \acute{r} edve \acute{c} er, okt \acute{a} v (t \acute{y} den po sv \acute{a} tku), pod $\acute{í}$ vej (najde \acute{s}), zpravodaj (ten, kdo o trhu p \acute{r} isa \acute{r} i zpravuje), zaplaceno dne.

P \acute{r} isa \acute{r} i ojedin \acute{e} le u \acute{z} iv \acute{a} ji tyto typy grafick \acute{e} ho zna \acute{c} en $\acute{í}$ v p \acute{r} ípadech, kdy se jim dan \acute{a} \acute{c} \acute{a} st textu ozna \acute{c} en \acute{a} n \acute{a} sleduj $\acute{í}$ c $\acute{í}$ mi grafick \acute{y} mi zna \acute{c} kami nevejde na vymezen \acute{e} m $\acute{í}$ sto dan \acute{e} ho trhov \acute{e} ho z \acute{a} pisu. Tato skute \acute{c} nost je v trhov \acute{e} knize pat \acute{r} n \acute{a} jak u chronologicky zaps \acute{a} n \acute{y} ch z \acute{a} pis \acute{u} (u v \acute{e} t \acute{s} iny se na jedno pagino folia zapisuj $\acute{í}$ dva trhov \acute{e} z \acute{a} pisy), tak u z \acute{a} pis \acute{u} zaps \acute{a} n \acute{y} ch dle re \acute{a} ln \acute{y} ch foli $\acute{í}$ – jedna pagina \acute{c} i dvojstrana folia je p \acute{r} edem vyhrazena pro z \acute{a} pis jednoho p \acute{r} edm \acute{e} t \acute{u} trhu v \acute{c} etn \acute{e} v \acute{s} ech p \acute{r} ipis \acute{u} n \acute{a} sledn \acute{y} ch prodej \acute{u} dan \acute{e} ho p \acute{r} edm \acute{e} t \acute{u} trhu. Zna \acute{c} ky lokalizujeme na foli $\acute{í}$ ch 21v, 38r, 39r, 55v, 66v, 79r, 85v, 98r, 104v, 118r, 125r, 137r, 143r a 150r.

Obr. \acute{c} . 14 P \acute{r} íklady grafick \acute{y} ch zna \acute{c} ek, je \acute{z} v prameni usnadn \acute{u} ji orientaci

P \acute{r} isa \acute{r} i B, C, Ca, D vyu \acute{z} iv \acute{a} li pro usnadn $\acute{e$ n $\acute{í}$ orientace v z \acute{a} pisech knihy \acute{c} iseln \acute{e} odkazy na folia z \acute{a} pisu shodn \acute{e} ho p \acute{r} edm \acute{e} t \acute{u} trhu. P \acute{r} isa \acute{r} i B, C, Ca i D zapisovali tyto \acute{c} iseln \acute{e} odkazy p \acute{r} i lev \acute{e} m okraji p \acute{r} ed jednotliv \acute{e} nadpisy z \acute{a} pis \acute{u} . Pouze p \acute{r} isa \acute{r} D v syst \acute{e} m \acute{u} z \acute{a} pisu na re \acute{a} ln \acute{a} folia zapisoval tyto \acute{c} iseln \acute{e} odkazy, kter \acute{e} uvozoval slovem „*t \acute{e} ž*“, na rozl $\acute{í}$ cn \acute{a} m $\acute{í}$ sta v cel \acute{e} d \acute{e} lce lev \acute{e} ho okraje p \acute{r} islu \acute{s} n \acute{e} ho folia. \acute{C} isla odkaz \acute{u} byla ps \acute{a} na pomoc $\acute{í}$ arabsk \acute{y} ch \acute{c} islic a \acute{c} asto byla

rovněž podtržena, aby byla podpořena jejich snadná identifikace v textu. V dnešním rozsahu dochování knihy bylo užito tohoto způsobu odkazování u celkem 193 trhových zápisů, což odpovídá bezmála jedné třetině všech trhových zápisů. Podrobným výzkumem bylo zjištěno, že pouze ve třech případech – u folia 18r, 108r, 134r – tyto číselné odkazy odkazují na nesprávná folia, přičemž se mi doposud nepodařilo rekonstruovat správné číslo folia, ke kterému by mělo být odkazováno. Domnívám se, že tyto jednotlivé nesrovnalosti v odkazování mohlo spíše způsobit chybné zapsání odkazu konkrétním písařem, než že by tyto ojedinělé skutečnosti svědčily o mezerách v dochování určitých folií, protože většina odkazování, jež vedla na správná folia, umožnila bez větší pochybnosti potvrdit, že je trhová kniha od folia 1 až po folio 159 zachována v úplnosti (samozřejmě kromě oněch dvou listů, jež vypadly ze současného svázání trhové knihy). Kde však tento systém číselného odkazování na následná folia potvrdil neúplnost, je pro současnost již ztracený následný rozsah trhové knihy, který by pokračoval alespoň po folium 247.²⁰⁴ Do dnešní doby je tedy nenávratně ztraceno přinejmenším 85 následných folií, přičemž se zachovalo pouze folio 160 a zbytky neurčitelných folií označených 123a a 123b. Zda-li by od roku 1559 paralelně vedená nová trhová kniha mohla v určité míře reflektovat rozsah takto ztracených folií, je otázkou pro následný výzkum této novobydžovské trhové knihy.²⁰⁵ Z žádného zdroje se mi bohužel nepodařilo zjistit, co mohlo zapříčinit takto rozsáhlou ztrátu knižního rozsahu. Avšak název knihy v archivním fondu – *Knihy trhová a gruntovní 1541–1578* – by za předpokladu, že rok 1578 nevzešel pouze z chybného pochopení rozsahu pramene, mohl odkazovat na nedochovaný rozsah trhové knihy.

Pozastavme se zde ještě nad názvem *Knihy trhová a gruntovní 1541–1578*, jak je její název uveden v rámci archivního fondu města Nového Bydžova. Na základě diplomatického rozboru a studia literatury jsem dospěl k závěru, že je nutné její název zpřesnit. Domnívám se, že název *gruntovní* se do pojmenování mohl vloudit s poukazem na následující skutečnosti. Sami Bydžovští (městská rada, písař) občas nazývali tuto knihu či její předchůdkyni i nástupnici jak knihou *trhovou*, tak knihou *gruntovní*.²⁰⁶ Kupříkladu: „*o tom hledej v gruntovních starých [...]*“,²⁰⁷ či „*[...] hledej v starých trhových [...]*“²⁰⁸ nebo „*[...] viz*

²⁰⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, *Knihy trhová a gruntovní 1541–1578*, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 140v.

²⁰⁵ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, *Knihy trhová a gruntovní 1559–1646*, inv. č. 1110, kn. č. 33.

²⁰⁶ Vždy se jedná o pozemek, který se nachází v Novém Bydžově či jeho okolí a žádná zápisová indicie nenasvědčuje skutečnosti, že by se mohlo jednat o pozemek *gruntovního* (patřící nějaké odlišné vrchnosti).

²⁰⁷ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, *Knihy trhová a gruntovní 1541–1578*, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 18r.

v nových radních gruntovních [...].²⁰⁹ Tuto skutečnost taktéž reflektuje Josef Hanzal, jenž nastiňuje, že v 16. století náležel význam slova grunt nejenom pro označení statku (konkrétní hospodářství), nýbrž byl primárně užíván pro označení pozemku (v obecné rovině smyslu).²¹⁰ V této trhové knize se taktéž objevují zápisy pozemků (tedy gruntů) – dvorů, rolí, luk i krčmy z okolních novobydžovských vsí i lokalit. Stanislav Polák uvádí, že dle tohoto parametru nemůže označit takovou knihu za gruntovníci, protože dle jeho výzkumu bylo běžné, že do knihy byly zapisovány trhy jak cizích pozemků (nepříslušících k městskému zboží), tak trhy osob v městě neusedlých, které byly příslušné jiné než dané městské vrchnosti: měšťané z jiných měst, šlechta, osedlí poddaní jiných vrchností či přímo vrchnost daného města.²¹¹ Petr Vorel pak ve své studii nastiňuje dle něho poměrně ojedinělou praxi, kterou následně rovněž podpořím výsledky svého výzkumu, kdy Bydžovští měšťané zakupovali v okolních vesnicích – ať příslušných k novobydžovskému panství či nikoli – zemědělské pozemky patřící městské či jiné vrchnosti. Zákupem takového pozemku se měšťan nestal poddaným dané vrchnosti (ve smyslu člověčenství), nýbrž nadále zůstal osobou příslušnou k právnímu okruhu Bydžova a jeho jedinou povinností tak vůči dané vrchnosti byla platba příslušné feudální (poddanské) renty. Pro tento nákup zemědělských pozemků (gruntů) na jinak deskové/aloidní půdě dané vrchnosti užívá P. Vorel pojem příplatník.²¹² Obdobné praxe poplatné pro město Německý Brod a jeho okolí si ve své bakalářské práci zaměřené na diplomatickou analýzu německobrodské gruntovní knihy z let 1561–1747 všimá i Veronika Kadlecová.²¹³ Proto se domnívám, že by s ohledem na předložené argumenty měl být název knihy pozměněn na *Knihy trhov* (1541, 1542) 1543–1570 (1596).

Zmínky o vedení dalších městských knih v novobydžovské kanceláři

V průběhu celé knihy zachycovali písaři odkazy na záznamy souvisejících záležitostí, jež byly vedeny v rámci různých právních knih novobydžovské městské kanceláře či byly novobydžovskou kanceláři (se značnou pravděpodobností) vedeny pro záležitosti vrchnostenské správy. Nejčastěji bylo písaři odkazováno na sirotčí registra (rejstra), a to u

²⁰⁸ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, *Knihy trhov* a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 75v.

²⁰⁹ *Tamtéž*, fol. 97r.

²¹⁰ J. HANZAL, *Současný stav a úkoly ...*, s. 40–41.

²¹¹ S. POLÁK, *Trhové knihy ...*, s. 418–424.

²¹² P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov ...*, s. 24–29.

²¹³ Srov. Veronika KADLECOVÁ, *Diplomatický rozbor a obsahová analýza německobrodské gruntovní knihy z let 1561–1747*, bakalářská práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2022, s. 59–60.

celkem šedesáti zápisů. Tato sirotčí registra měla minimální rozsah 120 folií.²¹⁴ U celkem třinácti zápisů písař odkazuje na starou trhovou knihu, jež se nazývala „*od kože*“. Rozsah nezachovalé trhové knihy činil alespoň 58 folií a zapisovalo se do nich ještě pro rok 1542 – „*a starých [trhových] léta [15]42*.“²¹⁵ V deseti případech pak písař zmiňuje novou trhovou knihu, jež nazývá „*tělnou*“.²¹⁶ Jedná se o pokračovatelku trhové knihy rudné, do níž se počalo psát s rokem 1559 a minimálně k roku 1570 se do ní zapisovalo paralelně s trhovou knihou rudnou. Pětkrát písař v rozsahu záznamů trhové knihy uvádí odkaz na zápis v knize pamětní 1495–1707. Ve dvou případech zachycuje písař zmínku o rychtářských registrech, přičemž je zmiňuje v souvislosti s problematikou splátky dlužné částky, jež je vázána na dané nemovitosti. Rychtářská registra označuje uvozením: „*rejstra po rúži*.“²¹⁷ Jednou zmiňuje nová sirotčí registra s minimálním rozsahem 52 folií.²¹⁸ Rovněž v jednom případě zmiňuje písař A (Pavel) při druhém trhovém zápisu purkrechtní registra při vsi Lhotce – nejspíše Bydžovské Lhotce, protože lokalita Nechanické Lhotky byla již v této době přeměněna na rybníční oblast.²¹⁹

3.2 Vnitřní diplomatický rozbor pramene

Dnešní dochovaný rozsah Trhové knihy rudné uchovává na celkem 162 foliích (počítáno i se oněmi dvěma folii, které vypadly ze současné vazby knihy) 586 rozličných zápisů, jež bude práce blíže analyzovat při obsahové analýze pramene. Pro provedení vnitřního diplomatického rozboru pramene bude práce využívat zvolenou metodiku výzkumu trhových knih. Blíže je o námi zvolené metodice výzkumu trhových knih pojednáno v podkapitolce, která pojednává o trhových knihách. Pro zjednodušení situace budeme při analýze trhového formuláře vycházet vždy z jednoho konkrétního trhového zápisu, který je reprezentativní pro každého hlavního písaře základní vrstvy zápisů trhové knihy – tedy písaře A, B, C, Ca, D a E. Transkripce těchto zvolených modelových trhových zápisů je součástí přílohy číslo 1.

²¹⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 52v.

²¹⁵ *Tamtéž*, fol. 13v.

²¹⁶ *Tamtéž*, fol. 145r.

²¹⁷ *Tamtéž*, fol. 94r.

²¹⁸ *Tamtéž*, fol. 28r.

²¹⁹ *Tamtéž*, fol. 1v.

Všechny trhové zápisy počínají nadpisem, jenž ve své podstatě představuje inskripční formuli. Nadpis zpravidla obsahuje jména osob strany kupující a prodávající. Část zápisů obsahuje v nadpisu pouze označení konkrétního předmětu trhu: „*statek Jurdovský*.“²²⁰ Některé zápisy obsahují jak jména obou stran účastníků trhového procesu, tak název předmětu trhu.

Po nadpisu následuje hlavní část trhového zápisu. Její počátek je zpravidla uvozen datační formulí, jež již využívá datování podle křesťanského kalendáře – z logiky věci se toto datum vztahuje na procesní schválení trhu před městskou radou. Pouze písař A u všech čtyř zápisů, jež do trhové knihy vepsal, počíná intitulační a narační formulí: „*Před námi purkmistrem a radou, vstoupivše před nás [do rady Vondřej Tetaur] a Jan Lhotský a tu stojíc, oznámení učinili*.“²²¹ Dataci poté vkládá na konce hlavního formuláře trhové smlouvy. Po dataci (v zápisech písaře A po intitulaci a naraci) následují jednotlivé dispoziční formule trhového formuláře, v nichž je představena strana prodávající či kupující – tato část není ustálena a písaři někdy počínají stranou kupující, ale ve větší míře zápisů počínají stranou prodávající – a představen předmět trhu s vymezením jeho lokality uvozené podle okolních pozemkových/majetkových vlastníků. V případě, že je to vzhledem ke specifičnosti lokality potřeba, tak je předmět trhu rovněž vymezen názvem specifické lokality. Dispozice pokračuje představením strany kupující či prodávající a určením výše kupní sumy – užitá je vždy (mimo jednoho případu a v zápisech, kde kupní suma není uvedena) početní jednotka groše míšeňské: „*[...] urozený pán Jan Radecký z Radče koupil jest dvůr ležící vedle dvoru Jana Románka z jedné a Václava Bělehrada ze strany druhé od urozeného pána Mikuláše Hořiněveského z Hořiněvsi za 750 kop g. míš. v těch mezích a s tím vším, což k tomu dvoru náležitého jest i s tou čtvrtí, která leží na Drahybylicích podle obce i s lukami, které k ní náleží*.“²²² Pokud předmět trhu prodává městská rada, uvádí zápis zpravidla i jméno zemřelého majitele předmětu trhu: „*což pozůstalo po nebožtíku Jiráskovi*.“²²³ Dispozice následně pokračuje buď zápisem dání závdavku – sumy, kterou kupující strana zavdá straně prodávající při provedení trhu jako určené peněžní pojistky pro následné řádné a včasné platby splátek vejrunků, nebo může kupující strana tak, jak bude dále představeno, zaplatit celou částku kupní sumy předmětu trhu. V tomto případě následuje místo formule dání závdavku zmínka, že byla zaplácena vši suma hned a prodávající se vzdává právního nároku

²²⁰ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 119v.

²²¹ *Tamtéž*, fol. 1r.

²²² *Tamtéž*, fol. 146r.

²²³ *Tamtéž*, fol. 134r.

na předmět trhu pro sebe i pro své budoucí. Po formulí určení a zaplacení závdavku: „*zavdal 24 kop g. míš., na kterýžto závdavek jemu Jiříkovi pan purkmistr a páni 13 kop g. míš. z hotových peněz po n[eboštíkovi] Janovi Jurdovi pozůstalých jsou půjčili, kterýž on při placení vejš po[psaných] [po] 1 kopě g. míš. až do těch 13 kop g. míš. platiti má,*“²²⁴ následuje formule, jež představuje určení výše zpravidla každoroční splátky vejrunků a určení konkrétního termínu provádění platby těchto splátek, přičemž výše vejrunku se může v rámci času měnit. První splátka vejrunku se může rovněž splatit i ve shodném roce platby závdavku. Do hlavního zápisu mohou být zapisovány další skutečnosti, které se vážou na daný předmět trhu a které byly v rámci trhového procesu stranou prodávající vymíněny na straně kupující. V rámci Trhové knihy rudné se jednalo ve třináct zápisech o právo zakupu předmětu trhu zpět za shodnou cenu při následném prodeji předmětu trhu, v sedmi zápisech se vymínuje následné užívání předmětu trhu stranou prodávající, v devíti případech na stranu kupující přechází povinnosti vážící se na předmět trhu, v šesti zápisech na stranu kupující přechází povinnost platby úroku z předmětu trhu a ve čtyřech zápisech jsou ustanoveni rukojmí, kteří ručí za řádné splácení předmětu trhu. Za písařství písařů A, C, Ca, D, E je hlavní trhový zápis uzavřen následující formulí, která připomene, v jaký den se provedl akt schválení trhové smlouvy a představí konkrétního purkmistra, za jehož úřadu je daná trhová smlouva schválena: „*Stalo se léta a dne svrchu psaného za purkmistra Beneše Křepelky.*“²²⁵

Po hlavní části zápisu trhové smlouvy následují jednotlivé zpravidla každoroční zápisy prováděných plateb vejrunků, jež se do trhové knihy připisují pod hlavní formulář trhové smlouvy a které nabývají zhruba takového základní struktury: „*Léta etc. LI° položil pan Pavel Bořický 30 kop g. míš., ty dány Janovi Kyčkovi.*“²²⁶ Platba vejrunků trvá až do doby, než strana kupující předmět trhu plně nesplatí. V případě, že kupující strana není z nějakého důvodu schopna nadále splácet daný předmět trhu, tak může daný trh před konečným splacením přeprodat nějaké konkrétní třetí osobě, které tak umožní vstup na trh. Kupující strana osobě vstoupivší na trh pouští předmět trhu zpravidla za výhodnější cenu a tato osoba pokračuje v doplácení zbylých plateb vejrunků, přičemž jí je stranou prodávající uděleno právo užívání takto zakoupeného předmětu trhu. Ideální trhový zápis by měl být zakončen formulí, při které prodávající strana stvrzuje odevzdání vlastnického práva od předmětu trhu: „*[...] a tak tu roli doplatil. Pan purkmistr a páni odevzdali na místě s[irotků/a] n[ebožtíka]*

²²⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 119v.

²²⁵ *Tamtéž*, fol. 119v.

²²⁶ *Tamtéž*, fol. 60v.

Pardubského ty na právě. Stalo se v radě feria^{II} post Epifanie léta etc. LXIII° za purkmistra Václava Moravce. ²²⁷

Celková forma zápisů se v Trhové knize rudné, mimo čtyř zápisů písaře A, projevuje ustálenou formou knižního zápisu, která neopomíná zmínění všech podstatných částí (formulí) zápisu. Dílčí neustálenost se projevuje pouze v některých zápisech, v nichž se projevuje přehozeným sousledem formulí v dispozitivní části trhového zápisu, jež představují stranu kupující a stranu prodávající. Rovněž písař B zpravidla ke konci hlavního formuláře i vejrunků nezmiňuje konkrétního purkmistra, za jehož úřadování došlo k projednání/potvrzení trhového zápisu. Na rozdíl od modelového zápisu trhového formuláře obsaženého v pozdější kodifikaci Koldínova zákoníku, neužívá novobydžovská městská kancelář formuli, jejímž prostřednictvím se ustanovují rukojmí za kupce trhu. Dále rovněž neužívá formuli, ve které se jednotlivé strany trhové smlouvy zavazují konat dle městského práva. Všechny ostatní formule, byť třeba za užití specifických formulací, užívají novobydžovští písaři při zapisování trhových smluv do Trhové knihy rudné ve shodě s modelovým příkladem trhového formuláře z Koldínova zákoníku. Avšak k jednoznačnému prokázání, že se novobydžovští písaři řídili při vpisování trhových zápisů variantou pražského (staroměstského) městského práva, provedený vnitřní diplomatický rozbor dle mého názoru nedostačuje. Věřím však, že na tuto otázku dokáže odpovědět diplomatická analýza následné novobydžovské trhové knihy „*tělné*“, která se dobou svého aktivního zapisování (1559–1646[?]) již přiblížila roku 1579 – kodifikaci Koldínova zákoníku.

Protože městská trhová kniha vznikla s počátkem roku 1541, zapisuje do ní písař z pravomoci purkmistra a městské rady poddanského města Nového Bydžova. Diplomatický rozbor ani provedená obsahová analýza neobjevila, že by jakkoli do procesu vedení knihy zasahoval bydžovský purkrabí/hejtman z pozice zástupce vrchnosti města se sídlem při panském domě ve vnitřním městě, či městský rychtář. Toto zjištění rovněž podporuje skutečnost, že ačkoli bylo město Nový Bydžov poddanským městem, konalo alespoň v trhové agendě nezávisle na úřednickém aparátu své vrchnosti. Přeci jenom právo královo získalo již na počátku 15. století od Čenka II. z Vartmberka a k roku 1567 odmítlo vykonat před císařskými úředníky slib pravého člověčenství. Několikrát některou literaturou vzpomínaný královský rychtář byl do města dosazen až po pobělohorských událostech (od roku 1624).²²⁸

²²⁷ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 82v.

²²⁸ František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských a jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy Díl 6, Praha 1930, s. 240.

Jednalo se tedy o trhovou knihu radního typu, protože se právní akt děje „*Před námi purkmistrem a radou, [...],²²⁹ [stalo se] v přítomnosti pana Václava Moravce [a] Beneše Křepelky dvou spoluradních [...],²³⁰ [...] stoje osobně v radě přiznali se, že jest od toho domu plným právem se odevzdají [...].*“²³¹

Z celkového počtu 586 trhových zápisů trhové knihy se pouze u 67 zápisů splácí celková suma hodnoty prodaného předmětu trhu v momentu vyhotovení trhového zápisu do trhové knihy. Samotný trhový zápis v tomto případě neobsahuje formule o ustanovení splátky závdavku, ustanovení sumy vejrunků s určením termínu provádění následných splátek. Rovněž z logiky věci zápis postrádá přípisy provedených splátek vejrunků pod trhovým formulářem. Zápis tedy obsahuje po části, která stanovuje kupní hodnotu prodáváného předmětu trhu, ustanovení ve smyslu, že „*hned jest [...] hotovými penězi zaplatil a ona přijavše peníze hned se jest od toho odevzdala i odsvědčila, [že] sobě ani svým budoucím nic nepozůstavivše na věčné a budoucí časy;*“²³² nebo „*pojednou jemu daných a z úplna zaplacených a on [...] hned jest před právem odevzdal sám od sebe i od svých budoucích.*“²³³ V 54 případech není zápis nijak mřežován. Ve dvanácti případech je přítomno užití mřežování za pomoci přes zápis vedených škrťů. A v jednom případě je užití mřežování za užití podtržení zápisu a napsaní sousloví „*ta role zaplacena.*“²³⁴ Nejvyšší peněžní hodnotu hned splacené částky představuje suma 250 kop grošů míšenských, kterou složil urozený pan Pavel Bořický z Hostovic když k 16. květnu 1558 zakoupil zahradu, štěpnici i s lukami a haltýřem.²³⁵ Nejnižší takto splacenou částku pak představuje splacená suma jednoho bílého penízu (1 groš míšenský = 7 bílých peněz), jež zaplatila Alžběta Kramářka, když 31. března roku 1544 koupila dům mezi Kroupou Kovářem a Danielem Provazníkem.²³⁶ Protože se však u většiny zápisů vyskytují přípisy následných splátky vejrunků, je Trhová kniha rudná typem trhové knihy, do níž se zapisovaly smlouvy okamžikem jejich uzavření a potvrzení před městskou radou v čele s purkmistrem. Písař ovšem daný potvrzený trh zapsal do novobydžovské trhové knihy dle všech svědčících skutečností až s určitým, byť minimálním,

²²⁹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 1r.

²³⁰ *Tamtéž*, fol. 51r.

²³¹ *Tamtéž*, fol. 84v.

²³² *Tamtéž*, fol. 12r.

²³³ *Tamtéž*, fol. 47v.

²³⁴ *Tamtéž*, fol. 12r.

²³⁵ *Tamtéž*, fol. 89v.

²³⁶ *Tamtéž*, fol. 7v.

časovým odstupem, přičemž je potvrzeno, že v jednom případě užil jako předlohu zápisu cedula řezané.

U celkem 87 zápisů se objevuje mřežování vyhotovené buď formou přes zápis trhu vícero inkoustovými tahy vedeného škrtu, po němž je trhový zápis nadále zcela čitelným, nebo formou podtržení zápisu a vepsání důvodu mřežování. Převážná část mřežování je vyhotovena za písařství písaře B – Matyáše Plzáka z Radovesice. Mřežování se užívá pro zápis, jehož právní platnost je nahrazena jiným zápisem, či u zápisu, jenž je třeba právně zneplatnit. U pětadesáti zápisů bylo mřežování provedeno u doplaceného předmětu trhu, u třinácti zápisů u hned zaplaceného předmětu trhu, u šesti zápisů bylo provedeno u doposud nesplaceného trhu a ve dvou zápisech u nedoplatených, přesto ale odevzdaných předmětu trhů daným kupcům. V sedmi případech označuje mřežování zrušený trh, ve třech případech trh, jenž je dořešen v rámci jiné městské knihy (sirotčí, purkrechtní registra) a u jednoho zápisu ruší chybně vepsaný trhový zápis.

Do Trhové knihy rudné zapisovali písaři trhové zápisy chronologicky. V celkovém rozsahu knihy se pouze 75 zápisů vymyká písaři utvářené chronologičnost vepisování trhových zápisů. V pětadvaceti zápisech se toto vymykání projevuje zápisem, který se hlásí k dřívějšímu roku než je rok obsažený v po němž následujícím trhovém zápise, jenž je součástí základní chronologičnosti vepisování do trhové knihy.²³⁷ Ve dvaadvaceti zápisech se toto vymykání projevuje vepsaným zápisem, jenž se hlásí k dřívějšímu datu při zachování shodného roku zápisu.²³⁸ Tyto zápisy jsou projevem toho, že daný trh se udál dříve, či mnohem dříve a byl do knihy vložen až později v době, kdy již písaři do trhové knihy zapisovali následné trhy. Tato skutečnost by nám mimo jiné mohla napovědět, že již od počátku zapisování měla Trhová kniha rudná formu svázané knihy. Dvacet trhových zápisů vepsaných do trhové knihy se hlásí k pozdějšímu roku²³⁹ a osm zápisů se hlásí k pozdějšímu datu.²⁴⁰ Byly tedy z nějakého důvodu do knihy zapsány teoreticky dříve, než se dle dodržené chronologičnosti mohly vůbec udat (před/za zápisy s dřívějším časovým určením), a tudíž nebyly zapsány na pozdější místo v trhové knize, na které by z principu věci měly náležet. Aby bylo možno těchto 28 zápisů do knihy vepsat, muselo to předpokládat vynechání

²³⁷ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 14r, 16v, 17r, 17v, 18r, 19r, 25r, 45v, 48v, 50r, 51r, 54v, 57r, 59r, 61v, 75v, 77v, 86r, 124r, 129v, 146r, 151r.

²³⁸ *Tamtéž*, fol. 5r, 13v, 24v, 30v, 38r, 43r, 46r, 54r, 55v, 57r, 60v, 62r, 67v, 69r, 69v, 83v, 93r, 102r, 103r, 135v, 141v.

²³⁹ *Tamtéž*, fol. 17r, 28v, 49r, 52v, 56r, 60r, 62v, 92r, 92v, 94r, 94v, 107r, 108r, 108v, 115v, 116v, 122v, 142r.

²⁴⁰ *Tamtéž*, fol. 55r, 57v, 62v, 96r, 98r, 105r, 108r, 153v.

určitého místa v tržebné knize a následné vepsání těchto zápisů do těchto volných míst. Ať se již jednalo o zápis, který byl do knihy vepsán „dříve“, či „později“, značí nám tyto narušení chronologičnosti fakt neobligatornosti vepisování před městskou radou řešených tržebných jednání (smluv) do tržebné knihy, a to i v případě, že se do knihy zapisuje již v systému reálných folií. Jestli však nějaký zápis vznikl chybou písaře – a to pravděpodobně pouze u 30 zápisů s narušeným časovým vřazením, nedokážeme již s určitostí prokázat, protože se písař ani u jednoho takto vychýleného zápisu o takové záležitosti nezmiňuje. Od folia 84v se začíná do tržebné knihy zapisovat dle systému reálných folií: každému zapisovanému předmětu trhu je přiděleno určité folio (jedna pagina, či jedno folio) a všechny následné tržebné zakupy shodného předmětu trhu se zapisují na reálné folio, přičemž následují za zápisem předešlého trhu (případně zápisem poslední splátky vejrunku příslušného trhu). Pouze pro následující folia: 85v, 92r, 92v, 94v, 107r, 108r, 110r, 122v, 127v, 130v a 158r platí porušení vedení zápisů dle reálných folií – tedy, že na jednu paginu jsou zapsány tržebné zápisy o dvou různých předmětech trhu. Děje se to pravděpodobně z důvodu počáteční neustálenosti vedení tržebné knihy dle systému zápisu na reálná folia (85v, 110r, 130v, 158r), či snaze písařů vyplnit jinak prázdná místa folií dalšími tržebnými zápisy (92r, 92v, 94v, 107r, 108r, 122v). Přejchod na systém zápisu na reálná folia nastal ke konci prvního roku působení písaře C (Štěpána Volyňského, bakaláře) v novobydžovské městské kanceláři. Dále dle tohoto systému zapisují i všichni následní písaři až po konec dochovaného rozsahu tržebné knihy. Do Tržebné knihy ručně se vepisovaly zápisy chronologičky, přičemž se od folia 85v začínalo zapisovat dle systému zápisů na reálná folia.

Do novobydžovské tržebné knihy se zapisovaly tržebné smlouvy (zápisy) z lokalit, jež by se daly rozdělit zhruba do dvou následujících kategorií:

První kategorii tvoří pozemky, jež se nacházely ve vnitřním městě; na valesch, na baštách, v hlinovištích i v lokalitě na Hradčanech; dále pak na předměstí Nového Bydžova; a shodně tak i v užším okolí města Nového Bydžova – „statek s rolemi a s lukami za obcí novobydžovskou.“²⁴¹ – tedy v lokalitách, jež tržebná kniha nazývá cihelna, Navárky, mosty sušické, u šraňkův, mlýn Nový (Fantovský), mlýn Panský a mlýn Koňský. Lokality na valesch, na baštách, v hlinovištích by bylo možno lokalizovat na místo původních obraných valů za cihlovou městskou zdí v rozsahu celého okruhu kolem města oddělující město Nový Bydžov

²⁴¹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržebná a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 68v.

od jeho předměstí.²⁴² Lokalita na Hradčanech se nacházela na místě bývalého postavení vartmberského hradu při jihovýchodním okraji Nového Bydžova.²⁴³ Lokality cihelna a Navárky se s určitostí musely nacházet blízko sebe. Polohu cihelny z poloviny 16. století, ke které by se z logiky věci dala přiřadit i tato lokalita, se díky provedenému diplomatickému rozboru podařilo umístit do prostoru šraňkův jdoucích k Chudonicím v jižním směru od města Nového Bydžova.²⁴⁴ Lokalita dnešního pomístního názvu k cihelně tedy neodpovídá této historické lokalitě cihelny (z poloviny 16. století). Lokalita mosty sušické by se vší pravděpodobností mohla označovat mosty přes řeku Cidlinu mezi Novým Bydžovem a Metličany. Lokality u šraňkův vymezovaly ve své podstatě městskou celní hranici a z logiky věci se musely nacházet pouze při městských silnicích či snad cestách (stezkách). Ze zápisů tržeb knihy vyplývá, že se s určitostí vyskytovaly při cestě ke Sloupnu a k Chudonicím.²⁴⁵ Jestli je můžeme umístit i do prostoru cest k Prasku, Králíkům, Humburkům a ke Starému Bydžovu, se ze zápisů tržeb knihy zjistit nepodařilo. Nový (Fantovský) mlýn můžeme lokalizovat při toku řeky Cidliny na předměstí Bydžova směrem ke Sloupnu. Panský mlýn se se značnou určitostí nacházel na předměstí Bydžova pod Hradčany. Jestli do této lokality můžeme vsadit i polohu Koňského mlýna, či ji musíme umístit dále po říčním toku Cidliny do lokality (V)Oseku, se nepodařilo dle zápisů určit, ale je pravděpodobné, že se nacházel na předměstí Nového Bydžova směrem k (V)Oseku, protože dosavadní literatura reflektuje pouze tři mlýny a jeden z nich zasazuje do lokality (V)Oseku.

Do druhé kategorie zařazujeme lokality v blízkém okolí města Nového Bydžova, které svým charakterem mohou představovat gruntovní držbu rustikálního typu pozemku. Jde tedy o lokality s názvy v Království, u Borku, za Humny, v Drahobylicích, u Chlumu, v Chlumečinách, vršky u Starého Bydžova, (V)Osek a lokality přilehlých vsí Sloupna, (S)Křivan, Králíků, Libně, Měníku, Humburků, Bydžovské Lhoty, Mlékosrb a Vysočan. Lokalita pod/v Království se nacházela se vší pravděpodobností u Chudonic snad směrem k Oseku.²⁴⁶ Za lokalitu u Borku můžeme označovat lokalitu lesa ležícího východně od Chudonic při silnici na Městec Králové. Lokalitu za Humny můžeme umístit do lokality dnešního pole u firmy Prefa za Novým Bydžovem směrem na Vysočany. Lokalitu v Drahobylicích lokalizujeme do dnešní oblasti u rozvodny Nový Bydžov u silnice z Metličan

²⁴² CIM III, s. 818–821.

²⁴³ P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov...*, s. 43.

²⁴⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržeb a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 40v, 113r.

²⁴⁵ *Tamtéž*, fol. 40v, 61v.

²⁴⁶ P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov...*, s. 33.

do Králíků.²⁴⁷ Lokalita lesa Chlum se nachází u obce Prasek. Lokalita v Chlumečinách leží západně od silnice mezi Metličany a Humburky u Králíckého potoka. Lokalita vršků u Starého Bydžova je dnešní pole na východ od Nového Bydžova před Starým Bydžovem. Ostatní lokality tvoří vesnice v severo–západo–jižním okolí města Nového Bydžova.

Věnujme se nyní podrobněji charakteristice pozemků z širšího okolí města Nového Bydžova, abychom osvětlili důvody vedoucí k potřebě zpřesnění názvu Trhové knihy rudné. Celkem se do trhové knihy zapsalo 90 zápisů, jež se dotýkají gruntovního pozemku. Gruntovní pozemek charakterizujeme jako pozemek rustikálního rázu v režimu purkrechtního práva, jehož vrchností je jiná než městská vrchnost. Jednalo se o pozemky z lokalit, jejichž vrchností byl buď samotný majitel novobydžovského panství a tedy i představitel vrchnosti pro město Nový Bydžov, nebo jejichž vrchností byly nějací jiní šlechtičtí majitelé. Měšťan byl pak ve vztahu k takovéto vrchnosti v pozici příplatníka na gruntovním pozemku.²⁴⁸ Stejně tak ovšem mohl tento gruntovní pozemek zakoupit poddaný nějaké z vrchností, jenž mohl pouze využít značné právní váhy novobydžovské trhové knihy k pojištění svého majetku. Rovněž též mohl využít shodného procesu zakupu a pojištění pozemku v městské trhové knize příslušník panského či rytířského stavu. Provedenou diplomatickou analýzou bylo zjištěno, že ve sledovaném období bylo do trhové knihy zapsáno celkem 65 rozdílných pozemků z okolí města Nového Bydžova. Jednalo se v převážné většině zápisů o louky či role (obdělávatelné pole). Dále ve čtyřech zápisech o dvůr (zemědělskou usedlost), ve dvou zápisech o kopaninu (hůře obdělávatelné pole v blízkosti lesa) a při jednom zápise o měnickou krčmu, haltýř (sádky na ryby) a o oddavky (snad lokální označení pro pozemek, jenž vznikl za pomoci oddělení od jiné části shodného pozemku). Mimo měnickou krčmu mají všechny pozemky zemědělský charakter. Konkrétní výčet všech zjištěných pozemků ze všech lokalit v okolí Nového Bydžova udává tabulka číslo 1. Pro naprostou většinu lokalit mimo lokalitu (V)Oseku a lokalitu za Humny platí, že je mezi lety 1516–1567 vlastnili jednotliví představitelé bydžovské vrchnosti. Předně Vilém z Pernštejna společně s Janem z Pernštejna postupně získali do vlastnictví vsi Metličany, Vysočany, Humburky, Sloupno, (S)Křivany, Králíky, Bydžovskou Lhotu, Mlékosrby, lokality v Království, u Borku, Chlum, vršky u Starého Bydžova, Drahobylice, dvůr v Libni, dvůr v Měníku a snad i lokalitu Chlumečiny. K roku 1548 se do držení Viléma Šťastného z Valdštejna dostávají pouze Vysočany, Humburky a dvůr v Libni. V momentě výkupu Bydžova z poddanství k roku 1569, respektive 1570 je svobodné město Nový Bydžov

²⁴⁷ K. KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko ...*, s. 81.

²⁴⁸ P. VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov...*, s. 26.

vrchností pro následující lokality: Vysočany, Bydžovskou Lhotu a dvůr v Libni. Kdo byl majitelem lokality (V)Oseku a k ní přilehlé lokality za Humny se mi prozatím nepodařilo dostupnou literaturou podchytit, ale je značně pravděpodobné, že zde mohlo mít majetky samo město Nový Bydžov. Pro potvrzení této mé hypotézy bude muset být proveden diplomatický rozbor pamětní knihy,²⁴⁹ avšak jistou indicií pro správnost takto zvažované konstrukce přináší fakt, že jeden pozemek patřící k lokalitě (V)Oseku prodává purkmistr a rada města jinému bydžovskému měšťanu.²⁵⁰ Z předestřené výčtu jednoznačně vyplývá, že všechny lokality – kromě lokalit (V)Oseku a za Humny – obsažené v novobydžovské trhové knize, v nichž si bydžovští měšťané zakupovali či prodávali gruntovní pozemky, patřily v určité fázi mezi léty 1516–1567 buď majiteli novobydžovského panství, nebo městu Bydžovu (pokud by se následně potvrdila hypotéza o majiteli (V)Oseku a lokality za Humny).

Lokalita	Počet zápisů v trhové knize	Počet unikátních pozemků	Z toho louka	Z toho role	Z toho kopanina	Z toho oddávky	Z toho dvůr	Z toho haltýř	Z toho krčma
Vysočany	17	10	9	1	-	-	-	-	-
Metličany	15	13	8	10	-	1	1	-	-
Humburky	13	6	5	5	-	-	-	-	-
Sloupno	10	9	4	8	-	-	1	-	-
(V)Osek	8	6	6	-	-	-	-	-	-
Království	7	6	4	2	1	-	-	1	-
Měník	3	2	-	-	-	-	1	-	1
Mlékosrby	2	2	2	-	-	-	-	-	-
za Humny	2	1	-	1	-	-	-	-	-
Chlumečiny	2	1	1	1	-	-	-	-	-
u Borku	2	2	-	2	-	-	-	-	-
(S)Křivany	2	1	1	-	-	-	-	-	-
vršky Starobydžovské	2	1	1	1	-	-	-	-	-
Libeň	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Drahobylice	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Chlum	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Bydžovská Lhota	1	1	1	1	-	-	1	-	-
Králíky	1	1	-	-	1	-	-	-	-

Tab. č. 1 Výčet lokalit, četnosti jejich výskytu v trhové knize a charakteru gruntovního pozemku v daných lokalitách

²⁴⁹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17.

²⁵⁰ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 119v.

Celkem v celkem osmi případech gruntovní pozemek prodává purkmistr a rada města Nového Bydžova v rámci své pravomoci při správě sirotčího majetku. Jedná se o pozemky z lokality Mlékosrby, Humburky, Sloupno, Vysočany, Království a (V)Osek.²⁵¹

V sedmnácti trhových zápisech figuruje jako prodávající či kupující u gruntovního pozemku osoba, jejíž jméno je charakterizováno určitým místním přívlastkem – například Jan Lhotský, či Kališ z Prasku. Z nich můžeme se značnou pravděpodobností toho, že se nejednalo o měšťany Nového Bydžova, vyčlenit následujících celkem devět osob: Petra Pardubského, Briku z[e] Skřičova, Kališe z Prasku, Jakuba Humburský, Jíru Krčmáře z Měníku, Jana Krčmáře z Měníku, Jana Valáška z Měníku, Kubu [Valáška z Měníku] a Vondru ze Světí, jež vystupují v celkem 13 trhových zápisech.²⁵² Z analýzy vyplývá, že pouze u čtyř zápisů, jež se dotýkají dvoru v Bydžovské Lhotce, krčmy v Měníku a dvoru v Měníku můžeme předpokládat, že se jednalo o typ zápisu, kdy do trhové knihy zapisovali poddaní, jež zápisem do bydžovské trhové knihy chtěli podpořit nabytí svého vlastnického práva na daný předmět trhu.²⁵³ U zbylých zápisů můžeme předpokládat, že tito poddaní rovněž plnili roli příplatníků na gruntovní pozemek, protože u jejich zápisů vystupují v roli kupců či prodejců osoby z okruhu bydžovských měšťanů. Zbývajících šest osob (Vondřeje Náchodského, Matěje Řezníka z Poděbrad, Martina Pardubského, Jiříka Valdice, Jiříka, syna Pýši z Kozojed a Víta Lhotského), kteří vystupují v celkem osmi trhových zápisech, můžeme se vši pravděpodobností řadit k okruhu bydžovských měšťanů, a tedy i k příplatníkům na jednotlivých gruntovních pozemcích.²⁵⁴

V celkem čtrnácti zápisech vystupují u gruntovního pozemku osoby, jež trhová kniha uvozuje určitým stavovským oslovením – pan, paní, urozený pan a urozená paní. Jedná se dle mého názoru o příslušníky panského či rytířského stavu, ačkoli písař B převážnou část této vrstvy osob tituluje pouze titulem pán nebo paní. Až písař C a písaři Ca, D většinu těchto osob uvozují titulem urozený pan, urozená paní, přičemž titul pán, paní užívají minimálně. Značná část osob, které písař B tituluje pouze pán/paní, se u zápisů psaných pozdějšími písaři objevuje s titulem urozený pán/ urozená paní. Jestli však můžeme skutečně všechny osoby, které bydžovští písaři označovali pouze titulem pán/paní, prohlásit za příslušníky šlechtického či rytířského stavu se mi výzkumem nijak přesvědčivě nepodařilo prokázat. Je tudíž možné,

²⁵¹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 4v, 59v, 108r, 116v, 119v, 134r.

²⁵² *Tamtéž*, fol. 1v, 9v, 23r, 27r, 39r, 54v, 56v, 68v, 82v, 90v, 92v.

²⁵³ *Tamtéž*, fol. 1v, 9v, 23r, 27r.

²⁵⁴ *Tamtéž*, fol. 16v, 37v, 40v, 56v, 60v, 68v, 72r, 82v.

že titulaturu pán/paní užívali bydžovští písaři pro označení erbovních měšťanů či jinak význačných osob spadajících pod jurisdikci města Nového Bydžova. V trhových zápisech se objevují následující osoby: pan Jan Brach z Bělčic, pan Fridrich Radecký, pan Kundrát Kdulinec [z Ostroměře], pan Adam Vlk, pan Čeněk Dašický, pan Václav Krupa z Probluze, paní Mandaléna Kordulová z Kostelce, pan/urozený pán Mikuláš Hořiněveský z Hořiněvsi, urozená paní Markéta Kordulová ze Sloupna, urozený pán Jiřík Král z Dobré Vody, paní/urozená paní Kateřina Králová z Probluze a urozený pán Jan Radecký z Radče.²⁵⁵ Ve všech čtrnácti zápisech tyto osoby spolu s gruntovním pozemkem prodávají či zakupují další předmět trhu – dům, zahradu, dvůr – které se nacházejí v lokalitách držby pozemků městem Novým Bydžovem. Rovněž tyto pozemky prodávají či nakupují v devíti ze čtrnácti zápisů od bydžovských měšťanů. Domnívám se, že tato skutečnost by mohla ukazovat na fakt, že se tyto větší majetkové struktury vytvořily ještě v době, kdy tyto lokality byly součástí novobydžovského panství za vlády Pernštejnů. Jedná se konkrétně o pozemky z lokalit Vysočany, Metličany, Humburky, Chlum a Drahobylice. Z povahy zakupovaných pozemků se dá vyvodit, že tyto osoby musely náležet k okruhu osob spadajících pod městské právo, ač se jednalo o osoby panského či rytířského stavu (nebo pouze erbovní měšťany) a jde tedy rovněž o příplatníky na dané konkrétní gruntovní pozemky.

Ve zbylých celkem 64 zápisech vystupuje jako kupující gruntovního pozemku v roli příplatníka na daný gruntovní pozemek se vši pravděpodobností novobydžovský měšťan.²⁵⁶ Pramennou analýzou bylo zjištěno, že se to týká následujících lokalit: Vysočan, Metličan, (V)Oseku, Humburk, Sloupna, v Království, Libně, v Chlumečínách, Borku, vršků u Starého Bydžova, Mlékosrb, za Humny, Králíků a (S)Křivan. Ve 30 zápisech se gruntovní pozemek zakupuje společně s dvorem či domem, u 5 zápisů se zakupuje společně s jiným zemědělským pozemkem a při 29 zápisech se zakupuje samostatně.

Z celkového množství gruntovních pozemků se 30 pozemků prodává pouze samostatně a 35 pozemků společně s dvorem, zahradou, domem či jinými zemědělskými pozemky.

Do novobydžovské trhové knihy zapisovaly zakupy a prodeje jednotlivých trhů osoby z následujících okruhů: poddaní jiné než městské vrchnosti; měšťané – ať již plnoprávní, či

²⁵⁵ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 13v, 39r, 42r, 43r, 45v, 54v, 75v, 80v, 83v, 90v, 91r, 143r.

²⁵⁶ *Tamtéž*, fol. 4v, 17v, 21r, 25r, 26r, 26v, 27r, 36r, 39v, 40v, 41v, 49bv, 51v, 56v, 57v, 58r, 58v, 59v, 60v, 61v, 62v, 64v, 65v, 71r, 72v, 78r, 79r, 79v, 80v, 90v, 92r, 92v, 103r, 108r, 113r, 115r, 115v, 116v, 119v, 124r, 124v, 133v, 134r, 143r, 151r, 153v, 154r.

neplnoprávní příslušní k městskému právu; (drobní) šlechtici, již si ve městě zakupovali nemovitosti a pozemky; a majitelé novobydžovského panství (bydžovská vrchnost).

Mezi poddané jiné než městské vrchnosti můžeme řadit pouze Vondřeje ze Světí, Jana Krčmáře z Měníku, Jíru Krčmáře z Měníku, Jana a Kubu Valáškoví z Měníku, Jakuba Humburského a Brikcu z[e] Skřičova.²⁵⁷

Ve třech zápisech se objevuje Jeho Milost pán pan Hašek Zvířetický z Vartmberka, který prostřednictvím jednoho zápisu zakupuje lázeň u brány Metlické a prostřednictvím dvou zápisů prodává čtvrť role a dvůr se zahradou i s rolí.²⁵⁸ Ve dvou zápisech se objevuje Jeho Milost pán pan Vilém Šťastný z Valdštejna, jenž prostřednictvím jednoho zápisu zakupuje (Panský) mlýn i s řekami k němu náležejícími a prostřednictvím jednoho zápisu prodává dvůr se zahradou.²⁵⁹

V trhovách zápisech rovněž vystupují osoby pravděpodobně drobné šlechty, jak stavu panského, tak stavu rytířského, kteří v Novém Bydžově zakupují domy (ve 14 zápisech), dvory s pozemkovým příslušenstvím (ve 35 zápisech) či rustikální pozemky (v 9 zápisech). Vokativního stavovského oslovení pán/paní užívají písaři pro následující šlechtické osoby – případně můžeme tyto osoby zařadit ke skupině erbovních měšťanů: paní Kateřinu Brachovnu z Bělčic, pana Jana Bracha z Bělčic, pana Mikuláše Kule a na Chotči, pana Čenka Radeckého, pana Fridricha Radeckého, pana Kundráta Kdulince z [Ostroměře], paní Kateřinu Hořiněveskou z Barchova, pana Adama Vlka, pana Čenka Dašického, pana Václava Krupu z Probluze, paní Mandalénu Kordulovou z Kostelce, pana Alexandra Bosyňského z Bosyně, pana Buriana Svitkovského, pana Adama Šlibovského z[e] Skřivan a na Šlibovicích, pana Václava Otmara z Holohlav, pana Jana Trmala mladšího z Toušic, pana Michala Vorelského, paní Afru z Tamfeldu, paní Johanku Kdulincovou z Barchova a pana Melichara z Plosnic [a] z Prahy.²⁶⁰ Vokativního stavovského oslovení urozený pán/ urozená paní užívají písaři pro následující šlechtické osoby: urozeného pána Jana Bylinu ze Zbytin, urozeného pána Jiříka Krále z Dobré Vody, urozeného pána Víta Flavína z Rotenfeldu, urozeného pána Václava Sokola z Lískovce a na Křivanech, urozeného pána Jana Otmara z Holohlav, urozeného pána Mikuláše Hořiněveského z Hořiněvsi, urozenou paní Markétu Kordulovu ze Sloupna, urozeného pána Markvarta Stránovského z[e] Sovojovic a na Žlunicích, urozeného pána Pavla

²⁵⁷ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 1v, 9v, 23r, 27r, 54v, 60v, 90v.

²⁵⁸ *Tamtéž*, fol. 9r, 22v, 24r.

²⁵⁹ *Tamtéž*, fol. 44r, 61v.

²⁶⁰ *Tamtéž*, fol. 13v, 20v, 22v, 24r, 39r, 42r, 43r, 45v, 47r, 52r, 54v, 56r, 57r, 60v, 75v, 77v, 105r.

Bořického z Hostovic, urozenou paní Annu Rodovskou z Probluze a na Rodově, urozenou paní Kateřinu Královou z Probluze, urozenou paní Johanku Bořickou z Probluze, urozeného pána Melchysedecha Bořka [z] [Dohalic], urozeného pána Jiříka Leva z Brozáněk, urozeného pána Jana Maternu z Květnice, urozeného pána Jana Stránovského ze Sovojovic, urozeného pána Kryštofa Václava Kapouna ze Svojkova, urozeného pána Jana Radeckého z Radče a urozenou paní Marianu Šárovcovu z Tamfeldu.²⁶¹

Zbylé osoby vyskytující se v zápisech novobydžovské trhové knihy můžeme řadit k měšťanům plnoprávným, či neplnoprávným.

3.2 Obsahová analýza pramene

Pro podchycení historické hodnoty pramene – Trhové knihy města Nového Bydžova (1541, 1542) 1543–1570 (1596) – je třeba doplnit diplomaticko-paleografický rozbor pramene obsahovou analýzou. Dodnes zachovaný rozsah pramene obsahuje 586 jednotlivých zápisů – i se započítáním zápisů obsažených na foliích 1a, 1b, 8a, 8b. Celkem 571 zápisů můžeme pokládat za trhové smlouvy mezi stranou prodávající a stranou kupující o konkrétní předmět trhu – ať již o charakteru nemovitosti či pozemku. Osm zápisů obsažených v trhové knize představuje zápis frejmarku – tedy směny určitých předmětů trhu mezi oběma stranami trhu.²⁶² Směňovaly se jak domy (případně i se zahradou), tak dvory s příslušenstvím (s rolemi a lukami k nim příslušících), tak oddavky. Cena frejmarku byla určena domluvou daných stran, kdy si buď hodnota obou předmětů trhu byla rovna a strany trhu si zápisem dané předměty trhu pouze vyměnily a následně se od nich odevzdaly, nebo si rovna nebyla a v tom případě jedna ze stran, jež směňovala předmět trhu s nižší hodnotou, musela tento rozdíl doplatit formou postupných splátek určené sumy vejrunku tak, jako tomu bylo obvyklé u ostatních zápisů trhových smluv. Trhový zápis frejmarku je uvozen následovně: „[...] *Stal se jest frejmarku mezi [...] a to takový, že jsou frejmarčili [...]*“²⁶³ V ostatních formulích trhového zápisu nabývají zápisy frejmarku shodné podoby se zápisy trhových smluv. Zbývajících sedm zápisů nabývá charakteru specifických zápisů. Čtyři zápisy představují ve

²⁶¹ SOA Hradec Králové, SOKA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 13r, 25v, 27v, 35v, 51r, 52r, 53v, 61r, 62v, 75r, 75v, 78v, 80v, 81r, 83v, 85r, 89v, 90r, 90v, 91r, 111r, 122v, 123r, 127r, 131r, 139r, 141v, 142r, 143r, 143v, 153r.

²⁶² *Tamtéž*, fol. 2v, 50r, 57v, 62v, 68v, 82r, 113r, 131v.

²⁶³ *Tamtéž*, fol. 2v.

své podstatě zápis splátky určité dlužné částky, která se zaplatí skrze provedený trh²⁶⁴ či při níž je ručeno určitým předmětem trhu.²⁶⁵ Z tohoto důvodu se pravděpodobně tyto případy nezapsaly do rychtářských register („*po rúži*“) či knihy pamětní, kam by jinak ze své podstaty náležely. Jeden zápis pouze vyjmenovává účet na statku – tedy kdo a jakou sumu má na daném statku uloženu k vybrání.²⁶⁶ Dalším zápisem se přeprodávají peníze, které má strana kupující (Martin Krejčí) ještě doplatit na domě straně prodávajícího (Pavel Sošky).²⁶⁷ Zápis je z důvodu nedostatku místa vepsán na předešlé folio, aniž by byl označen značkou, že náleží k zápisu na následném foliu. Prostřednictvím posledního specifického zápisu kupuje Petr Lampa od Doroty Štřelcové půl studnice stěn[?], aby s nimi mohl opravit plot.²⁶⁸

Rozhodli jsme se, že prozatím nebudeme určovat kolik přesně unikátních předmětů trhu obsahuje trhová kniha, protože cílem následné diplomové práce bude vytvořit rekonstrukci původní parcelace Nového Bydžova druhé poloviny 16. století. Pro účely této práce proto postačí uvádět četnost předmětů trhu pouze v rozsahu jednotlivých zápisů, protože bez pokusu rekonstrukce původní parcelace by tato časově náročná činnost postrádala valného smyslu. O charakteru jednotlivých předmětů trhu zkoumané trhové knihy pojednává následující tabulka číslo 2.

předmět trhu	četnost výskytu v zápisech trhové knihy
dům/domek/pústka (domu)	299
bašta	24
lázeň	5
krám/krámec	6
pivovar/dům s pivovarem	4
mlýn	3
dílna (verštat)	2
sladovna/dům se sladovnou	4
krčma	2
haltýř	5
dvůr/statek/dvorec	148
zahrada	46
role	169
louka/loučka/palouček	145
kopanina	3
oddavky	4

²⁶⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 33v.

²⁶⁵ *Tamtéž*, fol. 28r, 52r, 56r.

²⁶⁶ *Tamtéž*, fol. 7r.

²⁶⁷ *Tamtéž*, fol. 52v.

²⁶⁸ *Tamtéž*, fol. 28v.

pastviště	3
vinice	1
štěpnice	6
les/háj	2
strouha/řeka	2
nevíme	4

Tab. č. 2 Výčet předmětů trhu obsažených v trhové knize a četnost jejich výskytu v zápisech

Jak je z tabulky patrné, nejvíce se obchodovalo s jednotlivými domy, ať již byly součástí vnitřního či vnějšího města. Jistou obtíž v rozlišení umístění domů působí fakt, že písař pouze v několika málo případech v trhovém zápisu specifikoval, že se jedná o lokalitu předměstí. Jistou nápomoc nám zde může poskytnout parametr ceny nemovitosti, kdy dražší nemovitosti můžeme obecně přiřadit do vnitřního města blíže k náměstí a levnější nemovitosti do prostoru židovské čtvrti nebo blíže k městské hradbě. Dále u domů, které se prodávají společně se zahradou či polnostmi, můžeme předpokládat jejich lokalizaci do vnějšího města – tedy na městské předměstí. Z trhových zápisů můžeme předpokládat, že předmět trhu označený jako bašta, byl ve skutečnosti rovněž dům, který byl postaven na místě umístění bývalých bašt (případně hradebního valu či vodního příkopu). Všechny bašty tedy můžeme řadit do lokality novobydžovského předměstí (okraje vnějšího města), přičemž se v těchto místech domy počaly stavět nejdříve koncem 15. století – povoleno privilegiem z 20. července 1493. Z trhových zápisů vyplývá, že se ve vnitřní části Nového Bydžova nacházely celkem dvě lázně – jedna u Metlické brány a druhá označovaná jako „*stará lázeň*“ u brány Starobydžovské.²⁶⁹ Bohužel není ze zápisů knihy patrné, jaké zboží bylo prodáváno v předmětu trhu označeném jako krám/krámc.²⁷⁰ Konkrétně se při vymezení určité lokace rozličných nemovitostí objevují v trhových zápisech zmínky pouze o masných krámech, které lokalizujeme do oblasti valů – tedy snad do vnějšího města v blízkosti městské hradby.²⁷¹ Čtyři zápisy zmiňují pivovar nebo dům s pivovarem – ten se nacházel naproti budově radnice.²⁷² Trhová kniha však připomíná rovněž další tři pivovary, jež se nacházely snad ve vnitřním městě, a to pivovar Kyčkův, Patočkův a Bělehradův.²⁷³ Mlýny se v zápisech vyskytují pouze tři – Panský, Nový (Fantovský), Koňský. Prodávají se však pouze dva z nich,

²⁶⁹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 9r, 29v, 45r a 7v, 85v.

²⁷⁰ *Tamtéž*, fol. 3v, 17r, 56r.

²⁷¹ *Tamtéž*, fol. 79r.

²⁷² *Tamtéž*, fol. 23v a 47r, 77v, 123r.

²⁷³ *Tamtéž*, fol. 30r, 84r, 116v.

a to pravděpodobně mlýn Nový (Fantovský) a mlýn Panský.²⁷⁴ Dílna (verštat) se nacházela při Panském mlýně.²⁷⁵ Ve čtyřech zápisech kniha zmiňuje sladovnu/dům se sladovnou. Ty sloužily k výrobě sladu, jenž se užíval při procesu výroby piva. Všechny se musely nacházet v okruhu zástavby Nového Bydžova, snad při vnějším městě.²⁷⁶ Ve dvou zápisech se vyskytuje již zmiňovaná měnická krčma v obci Měníku. Haltýř byl objekt určený ke skladování zemědělských produktů, či objekt sloužící jako sádky pro uchování ryb. Tyto objekty se musely nacházet v nejbližším okolí Nového Bydžova. Dvory nebo-li statky či dvorce byly zemědělské usedlosti, které ležely buď na novobydžovském předměstí, či v blízkém okolí města Nového Bydžova. Tento typ nemovité držby byl třetím nejčastějším typem prodávaného předmětu trhu v tržové knize. Mezi pozemkovou držbu, jež se vyskytovala v zápisech novobydžovské tržové knihy můžeme řadit zahrady (zemědělské plochy ve vnějším novobydžovském městě), role (obdělávatelné pole a druhé nejčastěji prodávané předměty trhu sledované tržové knihy), louky/loučky/paloučky, pastviště, oddavky (části zemědělské plochy vzniklé oddělením od jiné větší části, jež mohly fakticky představovat jak role, tak louky), kopaniny (méně úrodná pole, jež vznikla klučením lesa či se nacházela v blízkosti lesa), vinici, štěpnice (neboli sad ovocných stromů), les/háj, strouhu a část řeky k mlýnu příslušející. U čtyřech předmětů trhu nejsme schopni z tržových zápisů rekonstruovat, o jaký pozemek/nemovitost se jednalo.²⁷⁷ K určení velikosti značné části pozemků užívají písaři následující jednotky plošné míry: lán, čtvrt', jitro, provazec, záhon, hon a kus. Jeden lán byl roven dnešním 18,58 ha. Jedna čtvrt' se rovnala dnešním 46 272,449 m². Jedno jitro bylo rovno dnešním 3 084,824 m². Jeden provazec se rovnal dnešním 616 966 m². Jeden záhon byl roven dnešním přibližně 257,069 m². Jeden hon se rovnal dnešním přibližně 124,194 m².²⁷⁸ Metrické vymezení jednoho kusu se nepodařilo dohledat. Jednalo se však o ještě menší část pozemku, než byl jeden hon, o kterém se dané strany tržové smlouvy mezi sebou dohodly, ale již jej nikterak blíže nespecifikovaly.

Písaři tržové knihy zachycovali v rámci zápisů splátek vejrunků dvě kategorie přidružených peněžních transakcí. Prvním byl takzvaný nákup gruntovních peněz, jehož podstatou je nákup peněžní hodnoty zbývající splátky vejrunku třetí stranou od strany prodávající. Nákupem gruntovních peněz strana prodávající získává okamžitě určitou

²⁷⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 14v, 155r, 44r.

²⁷⁵ *Tamtéž*, fol. 33r, 108r.

²⁷⁶ *Tamtéž*, fol. 49v, 63r, 66r, 72r.

²⁷⁷ *Tamtéž*, fol. 4v, 8a, 124v, 126v.

²⁷⁸ Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002, s. 165–166, 171.

sjednanou část peněžní sumy, avšak v proměnné nižší výši – provedenou transakcí obětuje strana prodávající průměrně 53% z celkové hodnoty peněz, kterou by jinak od strany kupující získala z postupných plateb vejrunků – než kdyby tyto gruntovní peníze neprodala třetí straně. Pro třetí stranu trhu je nákup gruntovních peněz výhodný, protože postupem času získá investovanou peněžní sumu nazpět, a navíc k ní získá určitý peněžní zisk, jenž obvykle činil mezi 45 až 60 procenty zisku z hodnoty – průměr vychází na 53% zisku – původně investované částky. Za možné důvody, proč se nákup gruntovních peněz v prameni vyskytoval, lze považovat nižší schopnost měšťanů poddanského města disponovat v daném konkrétním čase větší sumou hotových peněz či skutečnost, že nákup gruntovních peněz byl pro stranu kupující vhodnou investicí vedoucí k peněžnímu zisku. Bylo zjištěno, že celkem 30 zápisů obsahuje 33 jednotlivých smluv o nákupu gruntovních peněz.²⁷⁹ Zápisy smluv o nákupu gruntovních peněz se vpisovaly do tržové knihy buď formou samostatného řádkového zápisu vloženého mezi zápisy jednotlivých splátek vejrunků, nebo formou úzkého zápisového sloupce lokalizovaného při pravém okraji zápisového folia v prostoru pod zápisem tržové smlouvy viditelně odděleného od zápisů splátek vejrunků. Příklad první formy zápisu smlouvy o nákupu gruntovních peněz nalezneme na foliu 99r, v němž Havel Troskovec koupil gruntovní peníze od Pavla Kožišníka, jenž tržovou smlouvou prodal svůj dvůr i s čtvrtí role s lukami Kašparu Tkadlci v ceně 150 kop g. míš.: „*Léta etc. LVIII v pondělí na svatého Filipa a Jakuba Pavel Kožišník na dvoře sv[ém] prodal 100 kop [grošů] [míšenských] za 50 kop [grošů] [míšenských] Havlovi Troskovcovi za hotové peníze je[m]u Pavlovi za[v]danými a on Pavel sám od sebe odevzdal i od svých budoucích. A to v[še] prodal s povolením Marty, manželky své. Stalo se za purkmistra Ctibora Krejčího.*“²⁸⁰ Příklad druhé formy zápisu smlouvy o nákupu gruntovních peněz nalezneme na foliu 81r, ve kterém Voršila Kladivka koupila gruntovní peníze od Jana Kladiva, jenž tržovou smlouvou prodal svůj dům Janu Hazukovi v ceně 140 kop g. míš.: „*Léta etc. LIX v pondělí před svatým Valentinem Jan Kladivo stoje osobně v radě oznámil, že jest Voršile Kladivce na to[m] domě Hazukově 20 kop [grošů] [míšenských] za 10 kop [grošů] [míšenských] hned za úplna zaplacený[ch] prodal, aby ona sobě do těch 20 kop [grošů] [míšenských] po 8 kopách g[rošů] m[íšenských]*

²⁷⁹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 5v, 27r, 30r, 32r, 45r, 46r, 48v, 52v, 53r, 54r, 59r, 60v, 63r, 77r, 78r, 79r, 81r, 81v, 85v, 88v, 92v, 99r, 108v, 134v, 136r, 136v, 151r, 154r.

²⁸⁰ *Tamtéž*, fol. 99r.

vyplnění vybrala, a tak Kladivka své spra[vedln]osti i s tímto koupením má na tom domě 60 kop [grošů] [míšenských] a Jan Kladivo 34 kop [grošů] [míšenských].“²⁸¹

Druhou kategorií je takzvaný zákup zapsaných peněz, neboli smlouva o zákup obligační sumy, jejíž podstatou je zákup zbývajících finančních hodnoty vejrunku provedený mezi oběma stranami trhu (stranou prodávající a stranou kupující) za sumu nižší, než byla původně stanovená hodnota zbylé splátky vejrunku. Kupující strana trhu tedy zbylou hodnotu vejrunku odkoupila od strany prodávající za cenu, jež byla průměrně o 52% nižší než celková původně smluvená hodnota zbývajících splátek. Podmínkou provedení zákupu obligační sumy však bylo okamžité vyplacení výrazně vyšší peněžní sumy v hotovosti stranou kupující najednou – suma mohla výrazně převyšovat výši závdavku, kterou strana prodávající získala okamžitě, přičemž straně kupující bylo z celkové ceny trhu sleveno v rozmezí od 45 do 55 procent z výše zbývajících plateb vejrunků. Zkoumaný pramen obsahuje celkem 34 takto provedených nákupů zapsaných peněz, jež se obvykle zapisovaly na pozici posledního zápisu splátky vejrunku.²⁸² Zákup však mohl být proveden kdykoli v průběhu splátek vejrunků, přičemž nemusel zahrnovat celou výši zbývajících hodnoty splátky. Příklad nákupu obligační sumy je obsažen v trhovém zápise na foliu 101r, ve kterém Jan Vodička prodal Matějovi Jedličkovi dům v ceně 171 kop g. míš.: „*Léta etc. LXVII° v pondělí po svatém Jiří Jan Vodička prodal Matějovi Jedličkovi 46 kop g[rošů] [míšenských], kteréž měl na domě jeho, jakž zápis to v sobě obsahuje za 23 kop g[rošů] [míšenských] je[m]u hned daných a Jan Vysočanský na místě téhož [Jana] Vodičky odevzdal plným právem [svým] i budoucích jeho.*“²⁸³ Stranou prodávající se rovněž může myslet člověk, jenž vlastní určitý podíl peněz na daném předmětu trhu, či osoba, které byla určitá suma na takovém předmětu trhu určena k vybrání: „*Léta etc. LXII v pondělí po památce svatého Valentina, Matěj Plzák prodal na dvoře svrchu psaném s[írotkům] n[nebožtíka] Martina Pardubského 63 kop [grošů] [míšenských] za 36 kop [grošů] [míšenských] hned zaplacených a on Matouš Plzák s[írotkům] jmenovaným odevzdal sá[m] od sebe i svých budoucích. Stalo se za purkmistra Jakuba Malého. O tom na listu 96 v s[írotčích] [registrech].*“²⁸⁴ Při jednom zápise na foliu 50v se za 12 kop g. míš. zakupuje kráva – jejíž reálná prodejní hodnota by tedy teoreticky mohla činit přibližně 6 kop a 13 grošů míšenských.

²⁸¹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 81r.

²⁸² *Tamtéž*, fol. 16r, 20v, 27v, 32v, 33r, 33v, 34r, 41r, 43r, 43v, 50v, 52v, 55v, 60r, 67r, 73v, 74r, 76r, 78r, 84r, 87r, 88v, 90v, 91v, 101r, 119r, 120v, 125r, 133v, 138v, 154v, 157r.

²⁸³ *Tamtéž*, fol. 101r.

²⁸⁴ *Tamtéž*, fol. 90v.

Pouze devět trhových zápisů obsahuje v zápisech plateb vejrunků zmínku o tom, že nebyla daná splátka z určitého důvodu zaplacená – pro chudobu, protože byl pohořelý, položení splátky bylo prominuto, protože vyplatil jiného věřitele, protože strany měly rozepří o výši placené splátky či nepoložil bez specifikace důvodu.²⁸⁵ „*Léta etc. LVIII, léta etc. LVIII Vondráček Šklíba na žádost Matěje za ty dvě léta peněz položení 4 [kop] [grošů] [míšenských] je[m]u p[r]ominul. A potom, aby léta LX při času kladení peněz po 4 kopách [grošů] [míšenských] platil, a tak i na léta až do zaplacení sumy vejš zapsané pozůstalé, to jest 20 kop g[rošů] m[míšenských]*.“²⁸⁶ U vícero trhových zápisů přebírají jednotlivé platby vejrunků přímo různí věřitelé daného předmětu trhu ať již proto, že jim bylo původním majitelem ukázáno na předmětu trhu vybrání peněz nebo proto, že na daném předmětu trhu spoluvlastnili určitou sumu peněz. Touto problematikou se práce detailněji zaobírat nebude, ale spatřuji v ní potenciál pro budoucí studii, jež by se věnovala oblasti socioekonomických vztahů mezi tehdejšími obyvateli Nového Bydžova na příkladu zápisů Trhové knihy rudné tak, jak toto téma již pro následnou novobydžovskou trhovou knihu „*tělnou*“ zpracoval ve své diplomové práci Jan Novotný.²⁸⁷ Rovněž se často v zápisech vejrunků vyskytuje skutečnost, že daný představitel kupující či prodávající strany zemřel. V tom případě závazky zpravidla převezme nějaký dospělý příbuzný, manžel či manželka dané zemřelé osoby. Pokud však po zemřelé osobě strany kupující zůstanou pouze sirotci, přebírá pak povinnost platby vejrunků purkmistr a rada v rámci správy sirotčí agendy, jež byla městu Novému Bydžovu udělena privilegiem z 20. července 1493.²⁸⁸ Purkmistr a rada mohou rovněž takový majetek prodat tak, jak to vidíme na příkladu následujících osmadvaceti trhových zápisů.²⁸⁹ V případě, že sirotci po zemřelém zastupují stranu prodávající, tak se splátky vejrunků kladou takzvaně „*na právo*“ a u zápisů se vyskytuje odkaz na dané folio sirotčích register, kam se zapisuje výše přijímaných peněz: „*Téhož léta Jan Dlabal položil 4 kopy [grošů] [míšenských]. Ty na právě s[irotku/ům] n[ebožtíka] Jana Puhlovského, v sir[otčích] [folio] 88.*“²⁹⁰ Fakticky se pak tyto peníze vyplácely buď rovnou poručníkům daných sirotků, či byly kladeny obci „*k sirotčím penězům do měšce obecního*“.

²⁸⁵ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 6v, 21r, 29r, 40r, 42v, 58v, 62r, 79v, 80v.

²⁸⁶ *Tamtéž*, fol. 58v.

²⁸⁷ Jan NOVOTNÝ, *Majetkové poměry obyvatel Nového Bydžova v době předbělohorské ve světle městských knih*, diplomová práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2005.

²⁸⁸ CIM III, s. 818–821.

²⁸⁹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 3r, 4r, 4v, 6r, 9r, 14v, 29v, 52v, 59v, 69v, 85v, 89r, 97r, 102r, 104v, 108r, 110v, 111r, 116v, 119v, 122r, 128r, 134r, 138r, 144r, 155r, 159r.

²⁹⁰ *Tamtéž*, fol. 60r.

Ze zápisů trhových smluv se podařilo rekonstruovat personální obsazení úřadu purkmistra – tyto osoby tím pádem zastávaly v daném roce funkci členů městské rady. Jejich výčet pro sledované období přibližuje tabulka číslo 3. Tabulka rovněž zachycuje vymezení jednotlivých členů městské rady, kteří vystupovali jako svědci trhových smluv. Specifickou funkci konal v Novém Bydžově hospodář města, jehož funkci bychom mohli připodobnit k městskému účetnímu, či správci městských financí. V trhových zápisech je rovněž zmiňován jako svědek daných trhových pořízení a jeho počínání ve městě můžeme prozatím datovat od roku 1551. Ze zápisů tržové knihy se dozvídáme o osobě městského rychtáře, jímž byl k roku 1552[?] Pavel Svícník.²⁹¹ Další osobou zastávající úřad rychtáře byl k roku 1563 Jan Vysočanský.²⁹² Tyto osoby, jež byly součástí městské honorace, pouze dotvrzují skutečnost vlastnění úřadu rychtáře Novým Bydžovem. Město Nový Bydžov vykoupilo rychtu od městské vrchnosti před rokem 1493. Novobydžovským ponocným byl k roku 1557 jistý Lukeš.²⁹³ Vnější diplomatickým rozbohem bylo prokázáno, že v novobydžovské kanceláři, kterou musíme z logiky věci situovat do novobydžovské radnice, působil jeden písař. Bydžovští uchovávali svá privilegia v uzamčené truhlici, jež se nacházela ve sklepech radnice.²⁹⁴ Z četnosti jednotlivých dní, kterými jsou uvozeny jednotlivé tržové zápisy, jednoznačně vyplývá, že úředním dnem jednání městské rady bylo pondělí. K tomuto dni v týdnu se hlásí celkem 513 zápisů. K úterý se hlásí celkem 17 trhových zápisů, což se dá vysvětlit tím, že když bylo při jednom konkrétním pondělí řešených záležitostí v radě přespříliš, tak se řešily ještě následujícího úterního dne. Pro ostatní dny v týdnu klesá četnost výskytu v zápisech pouze k jednotkám případů – pro středu k devíti, čtvrtek k osmi, pátek k šesti, pro sobotu k jednomu a pro neděli rovněž k jednomu výskytu. Většina trhových jednání se fakticky udála pouze v přítomnosti několika konšelů (svědků právního pořízení), kteří poté z pozice „relatora“ – osoby, již přináší o právním pořízení zprávu na jednání rady – předkládají tržovou smlouvu ke schválení při pondělním termínu konání rady. U jednatřiceti zápisů nedokážeme určit, jakého dne v týdnu se udály – lze ale předpokládat, že většina z nich se mohla hlásit k pondělí.

²⁹¹ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 69v.

²⁹² SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17, pag. 261.

²⁹³ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha tržová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 64v.

²⁹⁴ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17, pag. 216, 259.

rok	měšťané vystupující v zápisech jako purkmistři	hospodář města	členové městské rady
1541	Jan Žlabecký, Jan Spakostil	-	-
1543	Pavel Svícník, Duchek Bednář, Jan Lichvice, Mikuláš Svačina	-	-
1544	Vaněk Moravec, Vondřej Krpeš	-	-
1551	-	Beneš Křepelka	Jan Řezník, Jan Vysočanský, Ondřej Náchodský, Jiřík Mejstřík, Bartoš Březina, Vít Čeněk, Jan Staněk
1552	-	Jan Vysočanský	Jan Květoň, Sador Krejčí, Martin Zámečnick, Vondřej Kryš, Gabriel Ko[n]vař, Jan Macák, Jan Hazuka, Matouš Plzák, Jakub Řezník, Jiřík Dub
1555	Jindřich Postřihač		Beneš Křepelka, Jakub Patočka
1556	Matěj Voříšek, Jakub Patočka, Petr Kubant, Jakub Malý	Václav Moravec	-
1557	Jan Kule, Matěj Mydlář, Pavel Svícník, Jindřich Postřihač, Jakub Malý, Ctibor Krejčí, Jakub Řezník, Matěj Voříšek, Jan Peřina	Matouš Plzák	-
1558	Jindřich Postřihač, Pavel Svícník, Matěj Voříšek, Bartoloměj Březina, Petr Lampa, Ctibor Krejčí, Beneš Křepelka, Jiřík Mejstřík, Matěj Mydlář, Vondřej Náchodský	Beneš Křepelka, Matouš Plzák	-
1559	Ctibor Krejčí, Beneš Křepelka, Jiřík Mejstřík, Matěj Mydlář, Petr Lampa, Jindřich Postřihač	Václav Bělehrad, Beneš Křepelka	-
1560	Jakub Malý, Beneš Křepelka, Petr Pleskač, Václav Pekař, Matěj Mydlář, Bohuslav Krejčí, Jakub Bílek, Matěj Voříšek, Petr Lampa, Gabriel Konvař, Jiřík Mejstřík, Václav Bělehrad	Beneš Křepelka	-
1561	Beneš Křepelka, Václav Pekař, Jiřík Mejstřík, Matěj Voříšek, Jakub Malý, Václav Bělehrad, Jakub Bílek, Petr Pleskač, Bohuslav Krejčí, Petr Lampa, Jindřich Postřihač, Gabriel Konvař	-	Per Pleskač, Jiřík Mejstřík
1562	Bohuslav Krejčí, Václav Pekař, Václav Bělehrad, Jakub Patočka, Matěj Voříšek, Jakub Bílek, Kříž Vosa, Petr Lampa, Matěj Mydlář, Jakub Malý, Gabriel Konvař, Beneš Křepelka	Václav Bělehrad	Václav Pekař, Beneš Křepelka, Gabriel Konvař, Jakub Bílek

1563	Jiřík Holubář, Beneš Křepelka, Petr Kubant, Václav Moravec, Jakub Vohnibut, Jindřich Postřihač, Kříž Vosa, Jakub Malý, Matěj Voříšek, Matěj Mydlář, Jan Řezník	-	Václav Moravec, Beneš Křepelka
1564	Kříž Vosa, Jakub Patočka, Jindřich Postřihač, Matěj Voříšek, Petr Kubant, Václav Moravec, Jan Řezník, Jakub Vohnibut, Matěj Mydlář, Jiřík Holubář, Beneš Křepelka	-	-
1565	Kříž Vosa, Matěj Mydlář, Jiřík Holubář, Petr Kubant, Jakub Patočka, Jindřich Postřihač, Václav Moravec	-	-
1566	Petr Kubant, Jakub Patočka, Pavel Soška, Kříž Vosa, Jakub Vohnibut, Jakub Malý, Havel Troskovec, Jiřík Holubář, Jindřich Postřihač, Václav Moravec	-	-
1567	Jiřík Holubář, Jan Vavřinec, Matěj Mydlář, Jan Dlabal, Jakub Vohnibut, Jakub Patočka, Jindřich Postřihač, Havel Troskovec, Matěj Zámečník, Kříž Vosa	-	-
1568	Matouš Plzák, Pavel Soška, Václav Moravec, Gregor Netolický, Jindřich Postřihač, Havel Troskovec, Jakub Vohnibut, Jan Vysočanský	-	-
1569	Pavel Svícník, Matouš Plzák, Matěj Mydlář, Jakub Malý, Kříž Vosa, Václav Moravec, Jan Květoň	-	-
1570	Gregor Netolický, Pavel Soška, Jan Vysočanský, Jiřík Holubář, Matěj Mydlář, Pavel Svícník, Ctibor Krejčí, Jakub Malý, Jindřich Netolický	-	-
1571	Ctibor Krejčí, Ondřej Jílovský, Jakub Vohnibut, Kříž Vosa, Gregor Netolický, Jan Květoň, Havel Troskovec, Matěj Mydlář	-	-
1572	Jakub Vohnibut, Gregor Netolický, Ondřej Jílovský, Jindřich Postřihač, Jiřík Trnka, Jiřík Holubář, Jakub Malý, Pavel Soška	-	-
1573	Jiřík Holubář, Jindřich Postřihač, Havel Troskovec, Jakub Malý, Ctibor Krejčí, Matěj Mydlář, Jakub Vohnibut, Jan Vavřinec	-	-
1574	Matěj Mydlář, Jakub Vohnibut, Jan Dlabal, Jakub Malý, Mikuláš Řezník, Petr Kubant, Ctibor Krejčí	-	-
1575	Mikuláš Řezník, Petr Pekař, Jan Vavřinec, Matěj Čeněk, Matěj Mydlář	-	-
1576	Matěj Netolický, Jiřík Cibulář, Jan Dlabal, Jiřík Trnka, Havel Troskovec, Jiří Vadas	-	-
1577	Kříž Vosa, Jiřík Holubář, Adam Brodský, Matouš Čeněk, Jiří Vadas, Jan Kožíšek, Jakub Malý, Matěj Čeněk, Havel Troskovec	-	-
1578	Jan Dlabal, Jakub Vohnibut, Havel Troskovec	-	-
1579	Jan Dlabal	-	-
1580	Matěj Netolický	-	-
1581	Vít Patočka, Matěj Netolický	-	-
1582	Jan Vrbenský, Václav Volanský	-	-

1583	Matěj Netolický	-	-
1584	Jan Kožišek	-	-
1586	Matěj Netolický	-	-
1589	Jan Kožišník	-	-
1596	Jan Tichý	-	-
1609	Jakub Lancman	-	-

Tab. č. 3 Výčet představitelů úřadu purkmistra, hospodáře města a členů rady města Nového Bydžova ve sledovaném období (1541–1609)

O ceně, kterou musí měšťan písaři za vložení trhového zápisu do knihy zaplatit, se zachovala následující informace: „[...] dal Jan Zakrámský 6 g[rošů] m[íšenských] od zápisu.“²⁹⁵ Tedy cena zápisu o položení poslední splátky vejrunku a napsání formule, při níž se původní majitel z předmětu trhu odevzdal, jehož obsah je vepsán do pěti řádků, činila roku 1564 šest grošů míšenských.

Tabulka číslo 4 představuje četnost výskytu zápisů trhových smluv v novobydžovské trhové knize pro každý konkrétní rok. Zápisy se do knihy zapisovaly v základní vrstvě, jež počíná s rokem 1543 a končí rokem 1566. Tato informace pouze dokresluje skutečnost, že do trhové knihy „od kože“ bylo vpisováno až do roku 1542. Dva zápisy hlásící se k roku 1542 jsou do knihy zapsány v porušené chronologičnosti. Proč Trhová kniha rudná obsahuje čtyři zápisy z roku 1541 zapsané písařem A, zůstane prozatím nezodpovězeno. Ani rokem 1559 – založením následné trhové knihy „tělné“ – nenastává až do roku 1566 výrazný pokles četnosti vepsaných zápisů. Po roce 1566 – konci dochovaného rozsahu Trhové knihy rudné – již výrazně klesá četnost vepsaných zápisů pouze na jednotky případů, jež se z většiny případů zapisují v systému zápisu na reálná folia. Poslední takový zápis se datuje k roku 1596. Z rozsahu Trhové knihy rudné, který se do dnešní doby nedochoval, se zachoval pouze jeden zápis z roku 1570. Proto práce nově vymezuje v názvu trhové knihy časovost následovně: (1541, 1542) 1543–1570 (1596). Pouze v následujících třech letech: 1548, 1553, 1561 se množství vepisovaných zápisů vymyká určitému normálu. Četnost zápisů roku 1548 enormně převyšuje obvyklé množství zapsání o zhruba tři desítky zápisů, když je v tomto roce do knihy zapsáno celkem 62 zápisů. Pouze mezi červnem a červencem 1548 je do trhové knihy

²⁹⁵ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 115r.

vepsáno 33 jednotlivých trhových smluv. S tímto datem nápadně koliduje vynucený odchod bydzovských příslušníků Jednoty bratrské do emigrace. Podle Josefa Kašpara došlo k emigraci do 15. června 1548.²⁹⁶ Roku 1553 náhle klesá četnost zápisů na pouhých 13 vepsaných zápisů, přičemž mezi 6. březnem a 16. říjnem tohoto roku jsou do trhové knihy vepsány pouhé tři zápisy. Snad to mohl zapříčinit rozsáhlý požár, který se měl udát v říjnu předešlého roku 1552, přičemž mělo shořet 40 nemovitostí na bydzovském předměstí.²⁹⁷ Avšak kniha pamětní takovou informaci bohužel nezmiňuje. Další náhlý pokles četnosti vepsaných zápisů nastal s rokem 1561, k němuž se hlásí pouhých 9 trhových smluv. Pamětní kniha nedisponuje informací, která by tento pokles vpisovaných trhů dokázala osvětlit. Dostupná literatura o možné příčině shodně mlčí. Snad by mohl být důvod tohoto poklesu objasněn budoucím diplomatickým rozbohem následné novobydzovské trhové knihy.

rok	četnost zápisů v daném roce
1541	4
1542	2
1543	28
1544	30
1545	24
1546	26
1547	16
1548	62
1549	17
1550	29
1551	34
1552	21
1553	13
1554	18
1555	16
1556	16
1557	24
1558	26
1559	20
1560	21
1561	9
1562	20
1563	18
1564	23
1565	16
1566	19
1567	5

²⁹⁶ J. KAŠPAR, *Paměti o věcech duchovních ...*, s. 31–32.

²⁹⁷ C. ŘÍHA, *Místopis a dějiny ...*, s. 17.

1568	8
1569	5
1570	2
1571	1
1572	4
1573	1
1574	3
1575	1
1596	1
nevíme	1

Tab. č. 4 Výčet četnosti zápisu trhových smluv v konkrétních letech sledovaného období

Obsahově zajímavý zápis, jenž nám přináší ukázkou praktického uplatnění nařízení o židech vydaného roku 1536, se nachází na foliu 30v. Trhovým zápisem zakoupil žid Rouchal dům od Havla Kravky v ceně 40 kop g. míš.: „[...] *Však na ten způsob Rouchal žid jest přijat, aby s[e] [se] sousedy srovnal, jakž náleží. Též do téhož domu židův jiných žádných přesporních krom Koplá, zetě svého, kterémuž Jeho Milost pán [pan] náš tak, jakž jest nám pan Aleš Běškovec oznámil, povolení své dáti ráčil, aby nepřijímal. Též ani žádných kradených věcí, aby nekupoval ani na ně nepůjčoval a ten dům v roce pořád sběhlém má dostatečně opraviti a vystavěti na schválení pánům. A za to [j]sou slíbili Tůma Kovář a Petr Pekař.*“²⁹⁸ Další trhový zápis nám přináší vzhled do vybavení jedné bydzovské domácnosti: „[...] *a těmito při[...]*kami: devět loží, šatův ložních padesát a jeden kus vinutých cejch, prostěradel, ubrusů, ručníků etc. pět mís velikých cínových, pět prostředních, tři křenový[?] misky, jedenáct talířův cínových, devět žejdlíků vídeňských, pět zánovních, sedm půlek medenice s umyvadlem, dvě polo-pinty kotlíku, šest rybních moždířů, dva rošty, pět rožňů, cedidlo, rendlík litý, dva kotlíky, železný pekáč, flaše plechová, tři žufany, sekáčky, dva kotle prací v kuchyni, hrnec měděný v kamnech, stoly v[e] světnici i v síni a též štoky, kromě stolu velikého sirotkům vymíněného, podvaly a dříví v domě, seno na chlívech, staré dříví sekané na drobno, než ti, aby zaplatil, nádoby pivovarské, kádě, sudy, stříže, necky etc. Což jich jest nádob v dole v pivnici i v[e] sklepě, též jarmary v síni, rohy jelení v[e] světnici a též koutnice [...].“²⁹⁹

²⁹⁸ SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, f. Archiv města Nový Bydžov, Kniha trhová a gruntovní 1541–1578, inv. č. 1109, kn. č. 32, fol. 30v.

²⁹⁹ *Tamtéž*, fol. 128r.

Závěr

V rámci bakalářské práce byl proveden diplomaticko-paleografický rozbor a obsahová analýza pramene – Kniha trhové a gruntovní 1541–1578, jež je součástí archivního fondu Archiv města Nový Bydžov, který je uložen ve Státním okresním archivu v Hradci Králové. Provedený rozbor prokázal nutnost zpřesnění označení tohoto pramene, jež nově pojmenovává Kniha trhová rudná (1541, 1542) 1543–1570 (1596). Zpřesněný název plně reflektuje obsahovou stránku pramene a odpovídá současné metodologii výzkumu pozemkových knih hlásících se do doby počátku raného novověku. Argumentům, které podporují závěr vedoucí k nutnosti z názvu pramene vypustit pojem gruntovní, se práce dotýká na konci vnějšího diplomatického rozboru pramene. Šířeji se jim však věnuje v kapitole o vnitřním diplomatickém rozboru pramene. Z celkového počtu 586 jednotlivých zápisů se pouze v 90 zápisech vyskytuje lokalita, která zahrnovala pozemky, jež můžeme označit termínem gruntovní pozemek, tedy pozemek rustikálního rázu v režimu purkrechtního práva. Všechny tyto lokality však byly součástí městské, či pernštejské pozemkové državy – páni z Pernštejna byli vrchností poddanského města Nového Bydžova v letech 1516–1547. Pro tento specifický právní vztah zákupu (původně) aloidního pozemku osobou příslušnou k právnímu okruhu města užívá Petr Vorel termínu příplatník. Výzkumem bylo prokázáno, že většina držitelů pozemků, kromě držby měnické krčmy, dvoru v Bydžovské Lhotě a dvoru v Měníku, nabývala právního vztahu příplatníků na daný gruntovní pozemek. Pro tyto tři nemovitosti, které bychom mohli řadit k gruntovní majetkové držbě, předpokládáme, že důvodem, proč se jejich držba objevuje v zápisech trhové knihy, byla skutečnost, že tito poddaní využili právní váhy Trhové knihy rudné k pojištění své majetkové držby. Proto Trhová kniha rudná nemůže být pojmenována slovem gruntovní, protože obsahuje v naprosté většině trhové zápisy nemovitostí či pozemků spadajících pod okruh městského práva. V souladu se zjištěním Stanislava Poláka, který nastínil praxi zápisu gruntovní majetkové držby do městských trhových knih, neshledáváme za nutné, aby výskyt těchto tří případů zápisu pravděpodobné gruntovní majetkové držby, podmínil potřebu pojmenovat Trhovou knihu rudnou navíc ještě slovem gruntovní.

Do dnešní doby dochovaný rozsah Trhové knihy rudné čítá celkem 162 folií. Vnější diplomatická analýza potvrdila, že je Trhová kniha rudná od folia 1 do folia 159 zachována kompletně. Drobné omyly vzniklé renovací trhové knihy, jejímž prostřednictvím získala trhová kniha novodobou knižní vazbu, zahrnují vynechání dvou folií (1a, 1b, 8a, 8b) ze

současného svázání knihy a chybné vřazení osmi folií (97, 103, 123, 129, 130, 131, 147, 149) do současné knižní vazby. Díky systému číselného odkazování na další folia o shodném předmětu trhu bylo prokázáno, že se do současné doby nedochovalo alespoň 85 následných folií, které by pokračovaly po foliu 159. Z této ztráty se zachovalo pouze folio 160 a zbytky folií označených 123a, 123b. Předpokládáme, že nedochovaná folia zachycovala rozsah tržové agendy minimálně do roku 1570. Tržová kniha rudná je papírovým kodexem, jehož jednotlivá folia byla vyhotovena z papíru, který se dle filigránů hlásí k (pravděpodobně) pražské a trutnovské papírně. Diplomatickým rozbohem bylo prokázáno, že Tržová kniha rudná měla od prvopočátku zapisování formu svázané knihy. Tržové zápisy do knihy v období od 1541–1596 vpisovalo celkem 8 hlavních písařských rukou. V kanceláři působil vždy pouze jeden písař. Písař zapisoval do tržové knihy tržové smlouvy ex post (po jejich schválení v městské radě). Jak dokládá jeden z dochovaných zápisů v knize, jednou z možností zápisu do tržové knihy bylo využití předlohy vyhotovené na ceduli řezané, jejíž vyhotovení posloužilo při procesu schválení tržové smlouvy před městskou radou.

Vnitřním diplomatickým rozbohem bylo prokázáno, že struktura zápisů tržových smluv nabyla ustálené formy knižního zápisu, jež neopomíjí zmínit všechny podstatné části tržového formuláře. Avšak provedený výzkum prozatím nepotvrdil, že novobydžovská městská kancelář užívala při tržových zápisech tehdejší staroměstskou variantu městského práva tak, jak byla shrnuta v pozdějším vydání Koldínova práva městského. Na vedení Tržové knihy rudné se podílela pouze novobydžovská městská kancelář, jejíž písař do ní zapisuje z pravomoci purkmistra a městské rady. Do tržové knihy se zapisovaly tržové smlouvy okamžikem jejich schválení při zasedání městské rady. Kniha je proto radním typem městské tržové knihy, do níž se zápisy tržových smluv vpisovaly chronologicky, přičemž se od folia 84v počaly zapisovat dle systému zápisu na reálná folia. Naprostou většinu osob, které se objevují v tržových zápisech, můžeme zařadit pod jurisdikci Nového Bydžova, přičemž osoby, které bychom mohli přiřadit k poddaným jiné než městské vrchnosti, se v prameni vyskytují minimálně – identifikováno bylo pouze 7 rozličných osob.

Z obsahové analýzy vyplynulo, že do Tržové knihy rudné bylo zapsáno celkem 586 rozličných zápisů. Naprostou většinu z nich – celkem 571 zápisů, tvoří zápisy tržových smluv. Ostatních patnáct zápisů vydělujeme na osm zápisů frejmarku (směny), čtyři zápisy splátky určité dlužné částky, jeden zápis přeprave peněžní sumu vejrunku, jeden zápis o obsahu výčtu věřitelů na konkrétním statku a jeden zápis, jehož prostřednictvím se prodává určitý materiál na opravu plotu. Mezi nejčastější předměty trhu, jež byly součástí tržové

smlouvy, náležely domy, role, dvory, louky, zahrady a bašty. Do rámce některých zápisů splátek vejrunků vpisovali bydžovští písaři dvě specifické peněžní transakce. Prodejem gruntovních peněz získávala prodávající strana trhové smlouvy určitou část splácených peněz ihned k dispozici. Ovšem vzdala se ve prospěch třetí strany (té, které prodala gruntovní peníze) průměrně 53% hodnoty zbývajících plateb vejrunků od kupující strany trhové smlouvy. Zákupem zapsaných peněz bylo kupující straně sleveno stranou prodávající průměrně o 52% z celkové hodnoty platby zbývajících vejrunků. Obě tyto transakce sloužily k zajištění větší sumy hotových peněz v jednom konkrétním čase pro stranu prodávající.

Obsahová analýza dále prokázala, že v čele Nového Bydžova stála dvanáctičlenná městská rada, z jejíž řad byl pro každý měsíc vybrán právě jeden radní do funkce purkmistra. Jednácím dnem městské rady bylo v případě Nového Bydžova pondělí. V prameni dále vystupuje v pozici svědka trhového pořízení měšťan zastávající funkci městského hospodáře. Obecně lze říci, že se zabýval městskými financemi, ale jaké byly jeho konkrétní kompetence, zůstává nadále otevřeno pro další výzkum. Z četnosti výskytu trhových smluv v jednom konkrétním roce vyplynulo, že léta 1548, 1553 a 1561 byla v rámci vedení trhové agendy výjimečnými. Výrazný nárůst trhové agendy během června a první poloviny měsíce července roku 1548 koliduje s nuceným odchodem členů Jednoty bratrské z Nového Bydžova. Strmý pokles trhové agendy, jenž nastal k roku 1553, lze přičíst rozsáhlému požáru, který zasáhl novobydžovské předměstí na podzim předešlého roku. Jaké příčiny vedly k dalšímu strmému poklesu trhové agendy v roce 1561 zůstává prozatím neobjasněno.

Jsem přesvědčen, že tento i ostatní raně novověké prameny uložené ve fondu Archiv města Nový Bydžov, jež přibližují střípky poznání z vývoje (poddanského) města Nového Bydžova, by si zasluhovaly náležitou badatelskou pozornost. Proto mi bude potěšením pokračovat v započaté práci diplomatickým výzkumem Knihy trhové a gruntovní 1559–1646, kterou budu zpracovávat v rámci své diplomové práce. Necht' se tato práce stane inspirací k dalším badatelským počínům, které se zaměří buď na Trhovou knihu rudnou, nebo na další, k mnohé škodě, dosud dostatečně neprobádané prameny k městu Novému Bydžovu.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

SOA Hradec Králové, SOkA Hradec Králové, fond Archiv města Nový Bydžov:

Trhová a gruntovní kniha Nového Bydžova 1541–1578, inv. č. 1009, kn. č. 32.

Trhová a gruntovní kniha Nového Bydžova 1559–1646, inv. č. 1010, kn. č. 33.

Liber memorabilium 1495–1707, inv. č. 1094, kn. č. 17.

Kniha svatebních smluv a závětí 1561–1650, inv. č. 1107, kn. č. 30.

Edice vydané

Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae, II.*, Praha 1895.

Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH (edd.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae, III.*, Praha 1948.

Literatura

Marie BLÁHOVÁ a kol., *Chronologické tabulky*, Praha 2001.

František DVORSKÝ (ed.), *Registra rybničná na panství Kunětickohorském, Pardubickém a Novobydžovském z let 1494–1520*, in: *Archiv Český XVII*, složka D. XIX, Praha 1899, s. 459–547.

Zdeněk FIALA – Antonín HAAS – František ROUBÍK a kol., *Slovníček archivní terminologie*, Praha 1954.

Josef HANZAL, *Současný stav a úkoly studia českých pozemkových knih*, SAP 14, 1964, č. 1, s. 39–59.

Martina HLADÍKOVÁ, *Nový Bydžov na cestě z poddanství ke statutu královského věnného města*, diplomová práce na Univerzitě Palackého v Olomouci, Olomouc 2014.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2007.

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002.

František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

Jiří HORÁK, *Paleografická analýza Knihy smluv města Nový Bydžov z let 1601–1715*, bakalářská práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2009.

Veronika KADLECOVÁ, *Diplomatický rozbor a obsahová analýza německobrodské gruntovní knihy z let 1561–1747*, bakalářská práce na Univerzitě Hradec, Hradec Králové 2022.

Jan KAPRAS (ed.), *Knihy svědomí města Nového Bydžova z l. 1311–1470. S výsadami a akty o výkupu svobody*, Nový Bydžov 1907.

Josef KAŠPAR, *Paměti o věcech duchovních v král. věnném městě Novém Bydžově n. C. od dob nejstarších až po časy nejnovější*, Nový Bydžov 1903.

Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v Čechách*, Praha 1998.

Josef KINDL, *Novobydžovské soudní pře z let 1548–1564 postoupené k apelačnímu soudu*, in: *Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost*, Hradec Králové 2019, s. 189–206.

Vojtěch KLÍMA, *Trhové knihy východočeských věnných měst a jejich vývoj do roku 1620*, diplomová práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2016.

Karel KUČA, *Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocidliní, 1. díl*, Hradec Králové 1995.

Zdeněk LEGNER, *Gruntovní kniha vesnic dubského panství 1536–1567 (1589)*, diplomová práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2022.

Jan NOVOTNÝ, *Majetkové poměry obyvatel Nového Bydžova v době předbělohorské ve světle městských knih*, diplomová práce na Univerzitě Hradec Králové, Hradec Králové 2005.

Rostislav NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě, Katalog*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophia et historia 4, Praha 1963.

Stanislav POLÁK, *Trhové knihy českých poddanských měst v 1. polovině 16. století*, SAP 18, 1968, č. 2. s. 412–451.

Jiří PRAŽÁK, *O metodě diplomatického studia městských knih*, AČ 3, 1953, s. 145–162, 205–227.

Jaroslav PROKOP, *Nový Bydžov v proměnách staletí*, Nový Bydžov 2005.

Petr RAK, *Diplomatika I.*, Ústí nad Labem 2014.

František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských a jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy Díl 6, Praha 1930.

Celestin ŘÍHA, *Místopis a dějiny královského věnného města Nového Bydžova*, Praha 1868.

Ludmila SULITKOVÁ, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*, Praha 2004.

Robert ŠIMŮNEK (red.) a kol., *Historický atlas měst České republiky*, Sv. č. 29, Nový Bydžov, Praha, 2017.

Jiří ŠOUŠA – Jana VOJTÍŠKOVÁ – Klára WOITSCHOVÁ (edd.), *Edice*, in: Karel MALÝ a kol., *Práva městská Království českého*, edice s komentářem, Praha 2013.

Ivan ŠTOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002.

Václav VOJTÍŠEK, *O studiu městských knih českých*, Praha 1916.

Jana VOJTÍŠKOVÁ – Vít ŠEBESTA, *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*, Ústí nad Orlicí 2013.

Miloslav VOLF, *Vývoj gruntovních knih ve světle zákonů a hospodářských instrukcí*, Zprávy českého zemského archivu 8, 1939. s. 43–108.

Petr VOREL, *Vývoj panství Nový Bydžov v pernštejnském období 1516–1547 (Edice urbáře novobydžovského panství z let 1516–1517)*, in: Východočeský sborník historický, red. Petr Vorel, Pardubice 2021, s. 5–78.

Elektronické zdroje

Databáze filigránů Piccard-online dostupná online (Wasserzeichen-Informationssystem – Motive wasserzeichen-online.de) [citováno k 19. 2. 2023].

Seznam tabulek

Tab. č. 1 Výčet lokalit, četnosti jejich výskytu v trhové knize a charakteru gruntovního pozemku v daných lokalitách

Tab. č. 2 Výčet předmětů trhu obsažených v trhové knize a četnost jejich výskytu v zápisech

Tab. č. 3 Výčet představitelů úřadu purkmistra, hospodáře města a členů rady města Nového Bydžova ve sledovaném období (1541–1609)

Tab. č. 4 Výčet četnosti zápisu trhových smluv v konkrétních letech sledovaného období

Seznam obrázků

Obr. č. 1 Ukázka filigránu č. 1

Obr. č. 2 Ukázka filigránu č. 2

Obr. č. 3 Ukázka zápisu písáře A

Obr. č. 4 Ukázka zápisu písáře B

Obr. č. 5 Ukázka zápisu písáře C

Obr. č. 6 Ukázka zápisu písáře Ca

Obr. č. 7 Ukázka zápisu písáře D

Obr. č. 8 Ukázka zápisu písáře E

Obr. č. 9 Ukázka zápisu písáře F

Obr. č. 10 Ukázka zápisu písáře G

Obr. č. 11 Ukázka zápisu písáře Ba

Obr. č. 12 Ukázka zápisu písáře Cb

Obr. č. 13 Ukázka zápisu písáře Ea

Obr. č. 14 Příklady grafických značek, jež v prameni usnadňují orientaci

Seznam příloh

Příloha č. 1 Transkripce vybraných trhových formulářů

Příloha č. 2 Obsahová analýza pramene

Příloha č. 1 Transkripce vybraných trhových formulářů

Písař A, folio 1r

Vondřej Tetaur

Jan Lhotský

Před námi purkmistrem a radou, vstoupivše před nás [do rady Vondřej Tetaur] a Jan Lhotský a tu stojíc, oznámení učinili, [že Jan Lhotský] prodal čtvrt' role i s lukami, která leží vedle obecní z jedné [strany] [a] Šklebovy ze strany druhé v těch mezích a s těmi poplatky, jakož jest sám držel a užíval ~~za~~¹⁰ Vondřejovi Tetaurovi za 16 kop g. míš. a zaval mu 4 kopy g. míš. a potom na každý svatý Jiří platiti má po 2 kopách g. míš. až do zaplacení té sumy svrchu psané. Stalo se za purkmistra Jana Spakostila léta 1541 a ty peníze Jan ukázal na Tetaurovi Va[ň]kovi, zeti svému.

Písař B, folio 60v

Pan Pavel Bořický z Hostovic

Kuba Humburský z Humburk

Léta etc. LI° v pondělí den svatého Mistra Jana Husa³⁰⁰ pan Pavel Bořický koupil jest dvůr s rolí i s lukami, jakož jest to sám Kuba Humburský držel, od Kuby Humburského za sumu 420 kop g. míš., zaval jemu hned 100 kop g. míš., platiti má po 20 kopách g. míš. počna na svatého Havla nejprve příštího, tak každý rok až do vyjití peněz Kyčkových a potom po 15 kopách g. míš. do zaplacení vši su[my]. Však přitom jest znamenitě vymíněno, že on pan Pavel Bořický podle smlouvy Svatováclavské připověděl jest se chovati ve všem, což pod šos náleží. Jestliže by pak toho neučinil, tehda jest se upsal hned ve čtyřech nedělích hodným člověkem ten grunt zase osadit. Však přitom pan Adam Vlk přiznal jest se, což jest koliv na tom dvoře měl, že jemu to Kuba Humburský vyplniti má, neb jemu to zaručiti má a od toho dvoru jest odevzdal.

Léta etc. LI° položil pan Pavel Bořický 30 kop g. míš., ty dány Janovi Kyčkovi.

³⁰⁰ Tj. 6. července 1551.

Téhož léta Kuba Humburský prodal jest na tom dvoře Janovi Kyčkovi 110 kop g. míš. za 38 kop g. míš., kteréž jemu hned hotovými penězi zaplatil a on se Kuba odevzdal sám od sebe i od svých dědiců, že na tom dvoře nic nemá a což on Kuba Janovi Kyčkovi dlužen byl, to jemu Jan Kyčka mimo daní těch 38 kop g. míš. všecko odpustil.

Léta etc. LII° položil p[an] Bořický 30 kop g. míš., ty vzal Petr Kyčka.

Písař C, folio 119v

Statek Jurdovský

[Léta] [P]áně etc. LX v pondělí po památce Povýšení svatého Kříže.³⁰¹ Pan purkmistr a páni statek po nebožtíkovi Janovi Jurdovi pozůstalý dvůr [se] zahradou za dvorem Duška Pupečka, půl čtvrti role s loukou ležící v Království vedle role Šklibovy Jiříkovi Jurdovi jednomu z sirotků i dvě jitra luk pod Vysockým rybníkem prodali jsou za 150 ~~30~~ kop g. míš., zavedl 24 kop g. míš., na kterýžto závdavek jemu Jiříkovi pan purkmistr a páni 13 kop g. míš. z hotových peněz po n[ebožtíkovi] Janovi Jurdovi pozůstalých jsou půjčili, kterýž on při ~~závdavku~~ placení vejš po[psaných] [po] 1 kopy g. míš. až do těch 13 kop g. míš. platiti má a po 8 kopách g. míš. každý rok počna v roce v pondělí po památce Povýšení svatého Kříže peníze klásti má. Stalo se léta a dne svrchu psaného za purkmistra Beneše Křepelky.

Léta LXI v pondělí Svatodušní Kubovi Chramostovi manželu Marty někdy manželce Jana Jurdy na věno spravedlivosti její z práva 11 kop g. míš. puštěno.

Léta etc. LXI Jiřík Jurda položil 9 kop g. míš., z těch Janovi Jiráskovi dluhu za nebožtíka Jana Jurdu vedle jeho kšaftu 1 kopa g. míš. dána. Ostatek na právě léta etc. LXII Jakubovi Chramostovi na díl ma[n]želky jeho puštěno a dáno z práva 8 kop g. míš. za purkmistra Petra Lampy.

Léta etc. LXII Jiřík Kurda položil 9 kop g. míš., ty na právě dány právo s[irotk]a n[nebožtíka] Jurdy.

³⁰¹ Tj. 16. září 1560.

Písař Ca, folio 134r

Pan purkmistr a páni, Jan K[la]di[vů]

Léta 1563° v pondělí po přenesení svatého Václava³⁰² pan purkmistr a páni prodali jsou statek sirotka po nebožtíkovi Jiříkovi Jiráskovi dvůr ležící mezi dvory Václava Žlabeckého a dvorem Štěpána Koželuha oboustranně se dvěma jitry rolí: jedna čtvrt' k Sloupnu ležící mezi rolemi Vavřince a Kouckého oboustranně, druhá ve stezkách k Humburkům ležící mezi rolemi Pýchovou a dvoru Lichvici oboustranně [se] svršky, s nábytky, což pozůstalo po nebožtíku Jiráskovi za 250 kop g. míš. Závďavek po manželce své v dílu, když se dluhové vyplatí, jakž v kšaftu zapsáno stojí, po vzetí sobě má a platiti po 10 kopách g. míš. počna v roce až do zaplacení sumy vejš zapsané. Stalo se v pondělí po přenesení svatého Václava léta a dne svrchu psaného za purkmistra pana Beneše Křepelky.

Písař D, folio 143r

Urozený pán Jan Radecký etc. a pan Mikuláš Hořiněveský [z] [Hořiněvsi]

Léta etc. LXIII° v pondělí po svatém Mikuláši³⁰³ urozený pán Jan Radecký z Radče koupil jest dvůr ležící vedle dvoru Jana Románka z jedné a Václava Bělehrada ze strany druhé od urozeného pána Mikuláše Hořiněveského z Hořiněvsi za 750 kop g. míš. v těch mezích a s tím vším, což k tomu dvoru náležitého jest i s tou čtvrtí, která leží na Drahobylicích podle obce i s lukami, které k ní náleží. A zavdal [pan] Jan Radecký panu Mikulášovi Hořiněveskému hned 250 kop g. míš. a na ostatek sumy podle společného snešení listy, komuž náležitě jest, zdělal. A pan Mikuláš odevzдал plným právem na místě svém i pánů bratřích svých a sester, že tu více on pan Mikuláš ani bratři, ani sestry jeho nemají na tom dvoře i jich budoucí. Actum ut s[upra].

³⁰² Tj. 8. března 1563.

³⁰³ Tj. 11. prosince 1564.

Písař E, folio 31v

Jan Kozel, jinak Janouch a Jan Štoček o roli

Léta etc. LXXIII° ve středu den svatého Michala archanděla³⁰⁴ prodal jest Jan Kozel, jinak Janouch svrchu psanou čtvrt' role Janovi Štočkovi za 70 kop g. míš. jemu hned z úplna daných a odvedených a jemu jest hned od té role odevzdal plným právem sám od sebe i od svých budoucích. Actum týž den v přítomnosti Jakuba Vohnibuta a Mikuláše Řezníka za purkmistra Matěje Mydláře radou[!] ³⁰⁵ města.

³⁰⁴ Tj. 29. září 1574.

³⁰⁵ *pamdou*.

Příloha č. 2 Obsahová analýza pramene

Vyhotovena ve formě tabulky a uložena na externím datovém nosiči, jenž je vložen do obalu na CD/DVD, který je připevněn na vnitřní straně zadních desek bakalářské práce. Velikost souboru 266 kB nebo 127 kB. Typ souboru (word) docx nebo (exel) xlsx.